

**Соціологічна асоціація України
Дніпропетровське обласне відділення
Запорізьке обласне відділення**

**Дніпровський державний технічний
університет (м. Кам'янське)
Факультет економіки, менеджменту,
соціології та філології
Кафедра соціології**

**Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
Факультет суспільних наук і міжнародних
відносин
Кафедра соціології**

**Запорізький національний університет
Факультет управління та соціології
Кафедра соціології**

**ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 4 жовтня 2019 року)**

**Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2019**

УДК 316.1
ББК 60.5
З 41

Збірка матеріалів ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 4 жовтня 2019 року) / відп. за випуск В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2019. 140 с.

Подані матеріали (тези доповідей) ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання», яка відбулася 4 жовтня 2019 р. у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться сучасними проблемами соціологічної науки.

ISBN 978-966-97734-8-7

© Автори, 2019
© Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2019

Привітання учасникам конференції

Іваненко Валентин Васильович, директор Центру гуманітарних проблем освіти та виховання молоді Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор

Шановні учасники IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання»!

Дозвольте привітати вас у стінах Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, який є визнаним лідером науки і освіти у Придніпровському регіоні. У минулому році наш університет відзначив свій 100-річний ювілей. Прикметно, відзначити, що у 1918 році в новоствореному вищому навчальному закладі розпочав свою викладацьку діяльність Георгій (Жорж) Гурвич – видатний соціолог, засновник Паризької школи соціології, співорганізатор Міжнародної соціологічної асоціації. Тому не випадково, що напередодні Дня соціолога, який традиційно відзначається 1 жовтня, саме наш університет ініціював проведення форуму вчених-соціологів, присвяченого висвітленню теоретичних проблем і практичних питань дослідження суспільства та окремих його складових у (пост)сучасну добу. Обговорюючи широкий спектр актуальних проблем соціологічної науки, починаючи від питань соціального порядку і безпеки в суспільстві ризику, соціальної девіації, релігійних і міжконфесійних відносини, формування урбаністичної культури, культурного різноманіття і міжкультурної комунікації, і закінчуючи визначення стратегій цивілізаційного розвитку, соціокультурних модусів розвитку сучасного суспільства крізь призму ціннісних пріоритетів суспільства, стає можливим окреслити сучасний стан і визначити перспективи розвитку соціологічної науки у XXI сторіччі.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара по праву вважається потужним осередком соціологічної науки і освіти не лише в Придніпровському регіоні, але й всієї України. Головна ідея проведення Придніпровських соціологічних читань – згуртувати наукове співтовариство соціологів і суспільствознавців, створити дискусійний майданчик для обговорення злободенних питань українського суспільства. З цією метою ініціаторами заходу запропоновано проводити науковий форум щорічно в провідних центрах соціологічної науки і освіти Придніпровського регіону. Перша конференція відбулася в ДНУ в 2016 році, потім естафету прийняв Запорізький національний університет, а в минулому році Придніпровські соціологічні читання відбулися в Кам'янському – в Дніпровському державному технічному університеті. У цьому році науковий захід повернувся у Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Цьогоріч у роботі конференції беруть участь представники визнаних центрів соціологічної науки й освіти із Дніпра, Запоріжжя, Харкова й Кам'янського. Сподіваюсь, науково-практичний характер цієї конференції дозволить не тільки ставити, але і надавати відповіді на численні суспільні виклики в сучасній Україні. Впевнений, що використання наукових досягнень в царині соціологічних досліджень буде суттєво сприяти зниженню соціальної напруженості в україн-

ському суспільстві, блокуванню ризикових ситуацій, оптимізації соціальних систем та вдосконалення управлінських зусиль.

Бажаю вам плідної праці на конференції та натхнення у науковій та практичній діяльності!

Демографічні та міграційні процеси в Україні

Богомаз Костянтин Юхимович, завідувач кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), доктор історичних наук, професор

Сорокіна Людмила Миколаївна, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент

Демографічні процеси в Україні на початку незалежності набули форми небаченої кризи народонаселення, яка не притаманна мирній добі. У 1990 році населення УРСР становило 51,6 млн. громадян, а в 2000 році вже 49,1 мільйонів. Серед основних чинників такої ситуації стали економічна та соціальна кризи 1990-х років, падіння темпів народжуваності, високий коефіцієнт смертності та активна еміграція з України. Розрив економічних зв'язків, крах налагодженої державної системи соціальної підтримки та медичного забезпечення вплинули на ріст захворюваності, смертності, еміграції. Соціальний інститут сім'ї втрачає свої позиції у суспільстві. Родини не могли дозволити собі «зайвої» дитини, або взагалі не народжували, стало менше шлюбів, натомість збільшилася кількість розлучень, однаків і неповних сімей.

Приріст формується на основі статистики народжуваності та смертності. Якщо 1912 року він становив 18,8%, 1940 року – 13%, 1960 року – 13,6%, то 1965 року – 7,7%, 1980 року – 3,4%, 1990 року – 0,5%, а вже 2000 року – від'ємні 7,6%.

Коефіцієнт фертильності в сучасній Україні становить 1,1, в той час необхідний мінімальний рівень відтворення населення складає 2,1 і він притаманний розвиненим країнам світу. Дана тенденція є закономірною для економічно провідних держав. Проте в пострадянській Україні вона погіршила демографічні процеси в сукупності зі смертністю різних вікових груп населення, зокрема серед дітей, та еміграцією громадян.

Особливу увагу слід звернути і на події останніх років. З 2014 року в Україні ідуть бойові дії, які забрали більшу кількість населення, чим 10 років війни у Афганістані. Посприяла демографічній проблемі і можливість вільної еміграції, як трудової так і на постійне місце проживання. Багато українців вирушають подалі від матеріальної скрути та соціально-політичних проблем держави (неможливість нормально розвиватися, зокрема бізнесменам, інтелігенції та активній молоді). Більшість трудових емігрантів з часом планують повертатися, але їх тривала відсутність негативно впливає на демографію (неповні сім'ї, спустіння невеликих населених пунктів, особливо в західних регіонах).

Міжнародні міграції є широко розповсюдженим у світі явищем. Із розвитком транспорту і зв'язку вони охопили величезну масу людей. За даними Орга-

нізації Об'єднаних Націй, майже 1 млрд. жителів Землі проживають не в тих країнах, де вони народилися. Пересування людей з однієї держави до іншої, як і будь-які інші переселення, мають на меті пошук сприятливіших соціальних та економічних умов життя, безпеки та стабільності. Вони є відображенням нерівності демографічного, економічного, політичного розвитку різних країн і регіонів, регулюють попит і пропозиції робочої сили на світовому ринку праці.

Таким чином, міжнародні міграції мають об'єктивні передумови, і тому суб'єктивні перепони на їхньому шляху, різні адміністративні заборони можуть лише вплинути на обсяг і напрямки міграційних рухів, деформувати їх, але не припинити взагалі.

Лібералізація режиму виїзду відбулася одночасно з активними пропагандистськими діями провідних західних держав у напрямку підтримки демократичних перетворень в Україні, серед них – і здійснення права на вільне пересування.

Починаючи з кінця 1980-х років виїзд на постійне місце проживання за кордон став швидко збільшуватись. Якщо у 1987 р. органами МВС СРСР було видано 39,1 тис. дозволів на еміграцію, то у 1990 р. – 452,3 тис. або в 11,5 рази більше. Переважали в основному етнічні причини виїзду. Його більшість становили євреї – 34,5% (в основному з Росії та України), на другому місці – німці – 28,8% (в основному з Росії та Казахстану), третіми серед емігрантів були росіяни – 12,4%. Українці склали лише незначну частку серед виїжджаючих з СРСР – 3,4%, але з розрахунку відсотків від кількості населення темпи еміграції з України зростали навіть швидше, ніж загалом з СРСР.

Негативним для України є «відплив мізків». З 1992 р. Мінстат України проводить статистичний аналіз міграції за кордон учених. На початку 1990-х років з України емігрувало 265 докторів наук. Майже 40% з них були докторами фізико-математичних та медичних наук, понад 20% – технічних наук. За даними Президії Національної академії наук України, впродовж 1995-1996 рр. за кордон виїхало близько 2 тис., співробітників академії, які мали докторські або кандидатські вчені ступені.

Загалом же дедалі більша еміграція населення з України – тривожний симптом, який відображає не стільки зростання національної самосвідомості емігрантів, скільки погіршення економічної, екологічної і соціально-політичної ситуації в Україні. Ті, хто виїздить з України, як правило, є молодими й добре освіченими людьми, їх від'їзд істотно знижує якість трудового, демографічного та інтелектуального потенціалу держави.

Еміграція творчої, наукової, гуманітарної та інженерно-технічної інтелігенції за межі України, досягнувши на певному етапі критичної маси, створює серйозні перешкоди для національного відродження країни. Україна як велика європейська держава потребує зміцнення своєї національної культури. Реальні масштаби і наслідки демографічних і міграційних процесів на сьогодні неможливо оцінити належним чином через відсутність адекватної інформації.

У сучасних умовах криза міграції в Україні знаходить своє відображення у збільшенні інтенсивності як внутрішньорегіональної, так і міжрегіональної міг-

рації.

Єдиний раз в Україні 5-14 листопада 2001 року за дорученням Президента України було проведено перший Всеукраїнський перепис населення. Слід зазначити, що перепис населення – єдине джерело унікальних даних про чисельність населення, його віковий, статевий, національний, мовний, шлюбний склад, розподіл за рівнем освіти, зайнятістю, джерелами засобів існування, міграційною активністю тощо. Тому більшість країн світу визначають перепис населення як захід надзвичайної важливості для оцінки та прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

Для поліпшення демографічної ситуації Президент України, Верховна Рада та уряд вживають конкретні заходи – приймають закони, але демографічна політика обмежена фінансовими можливостями і переважно спрямована на розв'язання проблем сім'ї, жінок, дітей і молоді. У практику державного управління необхідно запровадити принципи орієнтації розвитку країни, передусім, на інтереси населення та сім'ї, на забезпечення умов їх всебічного розвитку та самореалізації.

Таким чином, на наш погляд, для удосконалення соціально економічної політики держави необхідно мати достовірну інформацію щодо народонаселення України і перепис населення який планується, є досить необхідним на сьогоднішній час.

«Повседневность» как объект историографического изучения

Городяненко Виктор Георгиевич, профессор кафедры социологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, доктор исторических наук, профессор

В последние годы в социологической науке отмечается повышенное внимание к проблемам, получившим название «повседневность». Данная тематика успешно развивается с конца XX – начала XXI вв. в западноевропейской историко-социологической науке и особенно, на постсоветском пространстве.

Интерес к «истории повседневности» уже имел место в зарубежной науке на рубеже XIX-XX столетий. Работы данного периода считаются общетеоретическими, поскольку здесь исследуется теория и структура повседневности в русле философского направления.

К первоисточникам истории повседневности относят в первую очередь научные труды основателей феноменологического направления в социологии и, в частности, работы Эдмунда Гуссерля (1859-1938). Он первым обратил внимание на значимость философского осмысления не только абстракций, но и сферы человеческой обыденности, которую он именовал «жизненным миром» [1, с. 245-265]. По его мнению, жизненный мир – это то, чем люди живут, имея об этом часто смутное, непрояснённое, нерerefлектированное знание. Обращение ученых к этому миру, стремление проникнуть в него стало попыткой выяснить глубинные реальности повседневной жизни. Обратившись к изучению жизненного мира, наука, утверждал Э.Гуссерль, совершит определенную редукцию по

отношению к самой себе. Она, таким образом, уйдёт от изучения только лишь научной картины мира и обратится к его донаучным значениям, т.е. к миру повседневной жизни, или, в терминологии немецкого философа, к жизненному миру. Мир обыденного понимания становится для него последним критерием истинности.

В работе «Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология» Э. Гуссерлем была обозначена лингвистическая природа интерсубъективного жизненного мира, который формируется в социальном взаимодействии благодаря естественному языку и может быть исследован посредством анализа лингвистической реальности [2, с. 279].

Особый вклад в изучение проблем повседневности был сделан австрийским философом и социологом Альфредом Шюцем (1899-1959). В своём основном труде «Феноменология социального мира» он выдвинул собственную концепцию понимающей социологии, пытаясь решить применительно к сфере социального знания поставленную Э. Гуссерлем задачу – восстановить связь абстрактных научных понятий с жизненным миром, миром повседневного знания и деятельности. Обнаружив, что «обыденная типизация» выступает фундаментальным орудием организации социальной реальности, А. Шюц стремится проложить тем самым путь от «жизненного мира» к миру науки. Он доказывает, что наука не только не противоположна так называемому здравому смыслу, но и их подход к миру имеет общие корни, что наука всего лишь один из многих возможных типов построения знания в «жизненном мире» и её претензии на объективность познания социальной действительности лишены всякого основания. Главной методологической задачей, в этой связи, является, по мнению А. Шюца, открытие общих принципов организации повседневной жизни, получение организованного знания о социальной реальности [3].

Следующим шагом к выделению исследований повседневности в отрасль науки было появление в 60-е годы XX ст. модернистских социологических концепций, прежде всего теории социального конструирования П. Бергера и Т. Лукмана [4]. Именно они призвали изучать «встречи людей лицом к лицу», полагая, что такие встречи (социальные взаимодействия) есть основное содержание обыденной жизни. В своих работах П. Бергер и Т. Лукман выделяют реальность повседневной жизни среди множества других реальностей и называют её высшей реальностью, реальностью *par excellence*. Такую значимость она приобретает в силу того, что напряженность сознания наиболее высока именно в повседневной жизни: повседневная жизнь накладывается на сознание наиболее сильно, настоятельно и глубоко. Субъект воспринимает её в состоянии бодрствования, в естественной установке, как упорядоченную реальность, чьи феномены систематизированы в образцах. Реальность повседневной жизни конструирована порядком объектов; с помощью языка происходит регулярное представление объективаций каждому отдельному индивиду и установление порядка, в рамках которого приобретают смысл и значение объективации. Реальность повседневной жизни существует как самоочевидная и непреодолимая фактичность, не требующая доказательств и проверок своего существования [4,

с. 66-69].

Границы проблемы «истории повседневности» были расширены профессором Калифорнийского университета Гаральдом Гарфинкелем (1917-2011) в книге «Исследования по этнометодологии» [5]. В определении этнометодологии, предложенном автором этнометодологические исследования анализируют повседневные действия как методы, применяемые участниками для того, чтобы сделать сами эти действия очевидно разумными и практически объяснимыми, то есть «описуемыми», в качестве организаций обычных повседневных действий. Этнометодология, таким образом, раскрывает механизмы социальной коммуникации между людьми и методы социологического исследования, связанного с корректным языковым описанием повседневных социальных взаимодействий индивидов. Целью социологии обыденной жизни, в этой связи стало обнаружение «методов, которыми пользуется человек в обществе для осуществления обыденных действий», посредством анализа существующих в обществе правил и предубеждений, процесса их формирования, истолкования «одними» людьми речей, поведения, жестов «других».

Важные исторические вопросы по проблеме повседневности были разработаны основателями историко-антропологического подхода в изучении прошлого – французскими историками М. Блоком (1886-1944) и Л. Февром (1878-1956). Сгруппировавшись вокруг журнала «Анналы», который был основан во Франции в 1929 г., ученые видели выход в том, чтобы максимально активизировать изобретательность исследователя, использовать в качестве источника – говоря словами Л. Февра – «всё, что зависит от человека, служит человеку, выражает его присутствие, активность, вкусы, все человеческие проявления» [6]. В их научное поле исследований была включена проблема ментальности. В частности, они отмечали, что изучение ментальности неких коренных установок и привычек сознания, мировидения даёт возможность приблизиться к пониманию социального поведения людей. Каждое общество на определенной стадии развития людей имеет свои специфические условия для структурирования индивидуального сознания, матрицу, в рамках которой формируется ментальность. Под ментальностью Л. Февр и М. Блок понимали «видение мира». Ментальности пронизывают всю человеческую жизнь, присутствуют на всех уровнях сознания и изменяются очень медленно. История ментальности позволила избавиться от механизма, игнорирующего человека, и наполнила конкретным содержанием тезис о том, что история есть история людей [7, с. 75]. Работавший в духе школы «Анналов», исследовать конкретную повседневность конкретной эпохи, описывать разные пласты жизни: установки сознания, ценности, одежду, утварь, привычки стал французский историк Ф. Бродель [8]. В своём знаменитом труде он предложил переориентировать исторические исследования и перейти от чисто событийной политической истории, поисков всеобщих закономерностей развития экономики и этнографического «бытописательства» к комплексному аналитическому изучению историко-психологических, историко-демографических, историко-культурных сюжетов. Описывая механизмы производства и обмена, Ф. Бродель предложил видеть в

економіке любого общества два уровня структур: жизни материальной и жизни нематериальной, охватывающей человеческую психологию и каждодневные практики. Второй уровень и был назван им структурами повседневности. Ф. Бродель относил к ним то, что окружает человека и опосредует его жизнь изо дня в день, географические и экологические условия жизни, трудовую деятельность, потребности (в жилище, питании, одежде, лечении), возможности их удовлетворения (через технику и технологии). Он говорил также о необходимости изучения всего спектра соответствующих взаимоотношений и межиндивидуальных коммуникаций, поступков, действий, надежд, желаний, идеалов, ценностей и правил, регулирующих поведение людей, индивидуальных и коллективных практик, форм и институтов брака, семьи, анализа религиозных культур, политической организации социума. Целью такого тотального изучения прошлого должно было стать выявление некоего инварианта – неизменной величины, присутствующей в формах быта данной историко-культурной общности.

Долгое время повседневность рассматривалась с точки зрения её описания, при этом глубинный анализ её внутренней сущности нередко утрачивался. Это обусловило необходимость теоретического обоснования феномена повседневности в исторических, социологических, культурологических, этнографических и других исследованиях (см., напр.: [9]). Более детально эта проблематика сегодня освещена в научных статьях, представителей социально-гуманитарной науки (см., напр.: [10]). В частности, О.Б. Божков своё исследование посвятил рассмотрению содержания и эвристического потенциала понятий «повседневность» и «практика» в языке социологии. С этой целью он проанализировал интерес к повседневности в исторической науке, культурологии, философии. Рассматривает соотношение с понятием «повседневность» социологическое понятие «образ жизни», «стиль жизни» и др. В заключении автор делает вывод о безусловной актуальности изучения рассматриваемых социальных феноменов и описывающих их понятий «повседневность» и «практика», а также о релевантности применения с этой целью не только качественных, но и количественных подходов. Констатируется необходимость ввести эти понятия в социологический оборот в качестве научных терминов, обладающих категориальным содержанием.

Теоретический анализ имеющихся публикаций позволяет раскрыть сущность понятия повседневности как особого феномена культуры, который с одной стороны предполагает обыденность, каждодневную повторяемость во времени тех или иных фактов, с другой стороны выступает как фактический материал, посредством которого можно вскрыть не только проблематику культуры прошлого, но и настоящего.

Различные подходы к рассмотрению понятия и сущности повседневности обусловили неоднозначное определение предмета изучения повседневности как научного направления, поскольку в рамках различных отраслей науки предмет может быть разным. Так, Н.Л. Пушкарёва считает, что предметом изучения повседневности является сфера человеческой обыденности во множественных ис-

торико-культурных, политических, этнических и конфессиональных контекстах. В центре внимания здесь стоит комплексное исследование образа жизни и его изменений у представителей разных социальных слоёв, их поведения и эмоциональных реакций на жизненные события [11, с. 3]. Она отмечает, что категория повседневного включает событийную область публичной повседневной жизни, прежде всего, мелкие частные события, пути приспособления людей к событиям внешнего мира, обстоятельства частной, личной домашней жизни, быт в самом широком смысле, эмоциональную сторону событий и явлений, переживание обыденных фактов и бытовых обстоятельств отдельными людьми и группами людей.

Таким образом, яркой характеристикой исследовательских подходов в изучении повседневности является её междисциплинарность (методологическая связь с этнологией, социологией и психологией). Фундаментом же в изучении повседневности выступает этнометодология, т.е. социология обыденной жизни, направленная на изучение поведения человека в обществе и анализ социальных норм и правил, процесса их формирования, интерпретация людьми поведения друг друга.

В этой связи следует отметить, что осмысление проблем повседневности в современной историографии успешно осуществляется представителями социологической науки (см., напр.: [12]). Авторы данных публикаций изучают повседневность в конструировании неравенств, освещают жизненный мир различных социальных общностей и групп, показывают повседневность как важную социологическую проблему. Кроме того, с середины 90-х годов XX в. активно начинают исследоваться различные аспекты советской повседневности. Среди таких работ особо выделяются монографии обзорного характера Н.Н. Козловой и Е.Ю. Зубковой (см.: [13]). Авторы данных работ характеризуют проблемы быта, семьи, здоровья населения страны, общественно-политические настроения различных социальных групп. На основе анализа и интерпретации текстов советской эпохи рассматриваются процессы превращения крестьянина в городского жителя. Монография Е.Ю. Зубковой посвящена изучению советского общества в кризисной ситуации перехода от войны к миру в первое после Великой отечественной войны десятилетие. Исследование, основанное на большом комплексе архивных источников, фокусируется на общественных настроениях, отражающих настроение общества в целом и его отдельных групп к политике властей (политическим компаниям, внешнеполитическим акциям, способам решения продовольственной, жилищной и других проблем). В монографии представлен механизм функционирования общественного мнения – не официально тиражируемого, а того, что складывалось из переплетения официальных установок и разного рода слухов и домыслов.

В целом анализ рассмотренной литературы показывает устойчивый интерес исследователей к проблемам повседневности, в частности «истории повседневности». Для украинской социально-гуманитарной науки интерес к вышеобозначенной тематике является новым направлением. Это доказывается отсутствием работ, где проблемы «повседневности» являлись бы объектами изуче-

ния. Библиографический анализ научных трудов показал, что отдельные составные элементы, входящие в аспект повседневности, были отражены в советской и современной историографии. Однако, представленные исследования носили ярко выраженный этнографически-описательный характер, где основное внимание было сосредоточено на внешней, предметно-материальной стороне жизни, либо на элементах духовной культуры. Следует отметить, что феномен повседневности является своеобразным полем, где пересекаются несколько наук: социология, философия, история, психология, этнология. В связи с этим изучение проблем повседневности должно осуществляться на основе привлеченный различных методологических подходов.

Литература

1. Зотов А.Ф., Мельвиль Ю.К. Западная философия в XX в. М.: Проспект, 1998. 432 с.
2. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. СПб.: Владимир Даль, 2004. 400 с.
3. Шюц А. Структура повседневного мышления. *Социс.* 1993. № 2. С. 129-137.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М.: «Медиум», 1995. 323 с.
5. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. СПб.: Питер, 2007. 335 с.
6. Новые тенденции в историографии XX в. и источниковедение. URL: https://studref.com/327634/istoriya/novye_tendentsii_istoriografii_istochnikovedenie
7. Гуревич А.Я. «Добротное ремесло» (Первая биография Марка Блока. *Одиссей: Человек в истории.* М.: Наука, 1990. С. 75-83.
8. Бродель Ф. Структура повседневности: Возможное и невозможное. *Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV–XVIII вв.*: в 3-х т. Т. 1. М., 1986. 592 с.
9. Бутенко И.А. Социальное познание и мир повседневности: горизонты и тупики феноменологической социологии. М.: Наука, 1987. 144 с.; Козырьков В.П. Освоение обыденного мира. Социокультурный анализ. Монография. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 1999. 340 с.; Касавин И.Т., Щавелев С.П. Анализ повседневности. М.: Канон, 2004. 432 с.
10. Малова Е.Ю. Повседневность: сущность и предмет изучения в гуманитарных науках. *Современные наукоемкие технологии.* 2007. № 7. С. 68-71; Станкевич Л.П., Полякова И.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность. *Философия и общество.* 2009. № 2 (54). С. 72-81; Божков О.Б. Понятия повседневности и практик: к уточнению социологического смысла. *Социол. журнал.* 2014. № 4. С. 133-154.
11. Пушкарёва Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности». *Этнографическое обозрение.* 2004. № 5. С. 3-19.
12. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь, новый поворот в социологии. *Социс.* 2009. № 8. С. 3-13; Дивисенко К.С. Социальные исследования жизненного мира. *Социол. журнал.* 2014. № 1. С. 6-20; Голиков А.С. Повседневность в конструировании социальных неравенств: феноменология и структурный конструктивизм. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* Розділ I. Теорія та методологія соціології. Х., 2006. С. 200-209; Мусиездов А.А. Повседневность как социологическая проблема. *Вестник Харьковского государственного университета. Серия: Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы.* 1999. № 433. С. 91-94.
13. Козлова Н.Н. Горизонты повседневности советской жизни: Голоса из хора. М., 1996. 216 с.; Козлова Н.Н. Советские люди. Сцены из истории. М.: Изд-во «Европа», 2005. 544 с.; Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность (1945-1953 гг.). М.: РОССПЭН, 1999. 229 с.

Проблемне поле конструювання сучасної соціологічної теорії у контексті рефлексивної соціології П. Бурдьє

Денисенко Ірина Дмитрівна, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор філософських наук, професор

Пошук соціологічної теорії, здатної адекватно інтерпретувати існуючий соціальний світ, як і раніше, залишається стратегічним напрямком у розвитку даної науки про суспільство.

Зміни, що відбуваються із соціальною реальністю, тільки активізують і прискорюють цей процес.

Провідні представники соціологічного співтовариства (Дж. Александер, Е. Гідденс, Р. Коллінз, Дж. Рітцер, Дж. Тьорнер та ін.) пропонують у контексті розробки дослідницьких стратегій для досягнення вище зазначеної мети звертатися до теоретичної спадщини класиків соціальної теорії ХХ сторіччя (див., напр.: [2]).

Із цих позицій цікаві міркування одного із найвидатніших французьких соціологів П. Бурдьє (1930-2002) про так звану «рефлексивну соціологію».

Сам автор визначає її як «соціологію соціології», що «мусить боротися з ігноруванням усього того, що аналітик вводить до свого розуміння об'єкта через те, що він сам є поза об'єктом, розглядає його здалеку і згори» [1, с. 18].

При цьому стверджується, що «адекватна наука про суспільство мусить вибудувати такі теорії, що включають в себе теорію прірви між теорією і практикою [1, с. 18].

Згідно до міркувань соціолога, для розробки такої теоретичної конструкції необхідно акцентувати увагу на кількох моментах.

По-перше, на усвідомленні феномену соціального світу. Так, за П. Бурдьє, «соціальний світ є безперервним, простором боротьби за визначення того, чим є соціальний світ» [1, с. 18].

По-друге, на раціональній експлікації життєвого простору соціолога-науковця, який мусить вивчати цей соціальний світ. «Як будь-який соціальний простір, – зазначає французький соціолог, – академічний світ є місцем боротьби за правду про науковий і про соціальний світ загалом» [1, с. 18].

По-третє, на розумінні «фундаментальної антинарцисичної» природи запропонованої соціологічної рефлексивності. З одного боку вона відрізняється від психоаналітичної рефлексивності, якій притаманний універсальний характер конкретики – «стосунки з батьком завжди є стосунками з конкретним батьком у конкретній історії» [1, с. 20], а з іншого – від «рефлексивності», «представленої самозакоханим спостереженням письма і почуттів спостерігача» [1, с. 20].

По-четверте, на здійсненні вимог рефлексивності з боку соціального науковця. П. Бурдьє стверджує про своє визнання існування первинного соціального досвіду, який «(як показали Е. Гуссерль і А. Шюц) опирається на беззастережну віру у фактичність світу, що призводить до сприйняття цього світу як

даність» [1, с. 21]. Але ця даність не здатна описати цей феномен, відтак, соціологу необхідно усвідомити та реалізувати на практиці ситуацію, що есплікується поняттям «точка зору, як погляд з точки», тобто, «двостороннє взаємовідношення (умов з одного боку і структурування з другого) між позицією в соціальному просторі та категоріями сприйняття, які її супроводжують, і які зазвичай віддзеркалюють структуру» [1, с. 26].

Виходячи з вищезазначеного можна стверджувати, що майбутні теоретичні конструкції, які будуть здатні претендувати на статус шуканих соціологічних теорій, повинні за своїми структурами та змістом відповідати принципу рефлексивності та провідним положенням моделей інтелектуальної практики.

Література

1. Бурдьє П., Вакан Л. Рефлексивна соціологія / [пер. з англ. А. Рябчук]. К.: Медуза, 2015. 224 с.
2. Теория общества. Фундаментальные проблемы. Сборник / под. ред. А.Ф. Филиппова / [пер. с нем., англ.]. М.: Канон-пресс; Кучково поле, 1999. 416 с.

Українська національна ідея в ретроспективному вимірі

Іваненко Валентин Васильович, директор Центру гуманітарних проблем освіти та виховання молоді Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор

Українська національна ідея як складний соціокультурний і політичний феномен пройшла низку етапів становлення та розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінюючи форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Її призначення полягало й полягає у консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського націєтворення, сприяє становленню й розвитку власної національної державності, пробудженню національної самосвідомості і гідності, національної культури й мови, утвердженню економічної незалежності. Перші спроби сформулювати українську національну ідею відносяться до XVI-XVII ст. Гадаємо, наприклад, міркування Григорія Сковороди про «сродну працю» можуть розглядатися як перші обриси національної ідеї українців. Проте активні пошуки національної ідеї розпочалися лише в XIX ст.

На думку Оксани Забужко, філософія української ідеї зароджується у другій половині XIX – на початку XX ст. «на стикові історіософії, етнопсихології, історії філософії, культурології, а почасти й релігійної філософії». Зокрема, у програмі Кирило-Мефодіївського товариства Україна «в потоці історії, у єдності минулого, теперішнього і майбутнього (“і мертвих, і живих, і ненароджених”) вперше постає як самостійна філософська проблема» [1, с. 11]. Вважається, що в інтелектуальне поле українства поняття «українська ідея» вперше було уведене Пантелеймоном Кулішем, який вкладав у нього усвідомлення, розуміння людиною належності до свого народу, його культури і віри. Пізніше цей термін використовували М. Драгоманов, С. Рудницький, інші українські мисли-

телі, але вже у значно ширшому розумінні [3, с. 39].

На нашу думку, національну ідею не можна зрозуміти без врахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона віддзеркалює глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування.

Зародження української національної ідеї сягає своїм корінням у княжу добу – існування Київської Русі, Галицько-Волинського князівства і Великого князівства Литовського. У цей час склалася українська народність, сформувалася українська мова. Духовним стрижнем нової етнокультурної спільноти виявилось православ'я. Багаторічна боротьба проти золотоординських ханів, польської, угорської, литовської колонізації українських земель була неабияким спонукальним мотивом до формування українців місцевого патріотизму, готовності захищати свою батьківщину, обстоювати її незалежність, тобто тих морально-патріотичних чеснот, які є органічною компонентою національної ідеї.

Продовження творення національної ідеї відбувалося в козацько-гетьманські часи (XVI-XVIII ст.) – у добу заснування Запорозької Січі, Держави Богдана Хмельницького, Гетьманщини. Ці державотворчі процеси істотно позначилися на формуванні української козацької ідентичності, утвердженні національної окремішності українців, закріпленні у їхній самосвідомості визвольних та демократичних ідеалів.

На кінець XVIII – першу половину XIX ст. припадає період втрати національної державності. У цей час викристалізовується прагнення українців скористатися правом кожного народу на самостійний державний, культурний та економічний розвиток, обґрунтовуються законні підстави русів-українців боротися проти будь-яких іноземних поневолювачів, за свою незалежність.

З середини XIX ст. розпочалося наукове осмислення української національної ідеї – до цього процесу долучилися філософи, історики, філологи, етнологи, письменники (І. Котляревський, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко), а також громадські об'єднання (Кирило-Мефодіївське товариство).

Остання чверть XIX – початок XX ст. ознаменувалися появою праць, в них зроблені спроби з'єднати українську національну і державницьку ідеї. І сталося це переважно завдяки діяльності істориків та просвітників В. Антоновича, М. Грушевського, представників Київської історичної школи документалістів, Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, наукової школи істориків у Львові, Українського наукового товариства в Києві, письменників і громадських діячів М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Франка, Л. Українки, Д. Донцова та ін. У цей період намагалося українство реалізувати свою національну ідею через діяльність Української народної ради, Союзу визволення України, легіонів Січових стрільців, українських політичних партій і громадських об'єднань. Своєрідний апогей певних кроків щодо втілення державницької компоненти національної ідеї і відновлення національної державності України, її незалежності та соборності припадає на часи Української революції 1917-1924 рр.

За інерцією революційних подій у 20 – на початку 30-х рр. XX ст. продовжився пошук обрисів української національної ідеї як на території материкової

України, так і в українській діаспорі. Проте вже з середини 1930-х рр. відчувається стагнація у відродженні та розвитку української національної ідеї.

Наприкінці 1980-х рр. в умовах глибокої системної кризи й наростання відцентрованих процесів у Радянському Союзі розгорнувся інтенсивний рух за реальну суверенізацію і відновлення державної незалежності України, з відродженням національних традицій українського народу, досягненням його духовної соборності.

У 1991 р. Україна здобула незалежність і розпочався етап націєтворення на засадах демократичної, правової і соціальної держави. Ключовим напрямом формування національної ідеї у цей час стало визначення оптимальної моделі, яка мала б бути покладена в основу державного будівництва – етнокультурна чи громадянська.

Анатолій Фартушний, приміром, з позицій етнокультурного підходу наголошує, що «українська національна ідея – це ієрархізована система духовних вартостей, що об'єктивно склалася у процесі етнологенезу й націогенезу автохтонного населення Подніпров'я і Подністров'я і котра адекватно відображає реальні умови існування цього населення» [4, с. 29].

Проте більшість науковців додержується громадянського підходу, вважаючи, що українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється в українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які складають сьогодні українську політичну націю [2, с. 67].

Література

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. К.: Факт, 2006. 154 с.
2. Левченко Н.В. Національна ідея як чинник державотворення в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 66-75.
3. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 35-43.
4. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 1999. Вип. 1. С. 12-37.

Страх в оптиці соціології: проблематика і аспекти дослідження

Катаєв Станіслав Львович, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), доктор соціологічних наук, професор

Темі страху присвячено безліч робіт в області філософії, психології, соціології [1]. Поняття страху має велике поле значень і не має однозначного визначення.

Страх в соціологічному дискурсі може бути розглянуто на основі методології Е. Дюркгейма, яку він використовував при поясненні соціальних причин

самогубства.

У цьому випадку, використовуючи термінологію Е. Дюркгейма, соціальні причини страху можуть інтерпретуватися наступним чином:

1. Егоїзм – страх за себе.

2. Альтруїзм – страх за інших.

3. Фаталізм – страх порушити заборону, через надмірну прив'язаність до норм.

4. Аномія – страх через відчуття вакууму норм. Людина, що знає норми і зразки поведінки менше відчуває страх, ніж людина, яка позбавлена зразків і норм поведінки.

Зазвичай називають такі функції страху: індикатор наявності загрози, сигнал про небезпеку, спосіб відповіді на виклик, реакція для порятунку, захисний механізм.

Страх може класифікуватися по об'єкту, предмету, за змістом, причиною та на інших підставах.

Існує ряд класифікацій страху зі змішаними підставами. З нашої точки зору можна наступним чином типологізувати види страху:

1. Фізіологічні (страх хвороби, болю).

2. Психологічні та психіатричні страхи (фобії).

3. Екзистенційні страхи (страх смерті, небуття, страх страху).

4. Релігійний страх (страх перед богом, божий страх).

5. Соціальні та соціетальні страхи (страх війни, за долю країни; соціетальні страхи, пов'язані з глобальними проблемами людства: екологія, природа та ін.).

6. Особистісний страх (страх бути жертвою злочину, страх бути самотнім, страх втратити роботу, будь-який страх, пов'язаний з особистими проблемами людини).

7. Міжособистісний страх, (інтерперсональний, інтерактивний) - страх за близьких, за інших людей.

Форми страху:

- страх як переживання, відчуття;

- когнітивний страх – як ідеологічний конструкт: реально не переживається, а існує як думка;

- підсвідомий страх або на рівні архетипу;

- страх як неясна тривога, з незрозумілим джерелом і причиною.

Страх може бути контрольованим і неконтрольованим, прихованим і відкритим, що виражається явно в міміці, жестах, вигуках і словах.

Межі типів умовні: типи страху можуть перетинатися, поєднуватися, ще більше дробитися.

Проблематика соціологічних досліджень явища страху може бути наступна:

а) Дискурс страху в соціальній свідомості, в повсякденних уявленнях. Такий дискурс фактично означає, в яких термінах люди сприймають страх. Це можна вивчати за допомогою контент-аналізу відповідей на відкрите запитання в формі незакінченого речення. Наприклад, може бути поставлено запитання:

«Страх – це ...».

б) Зв'язок страху з нормами і цінностями.

в) Репертуар страхів. Джерела і об'єкти страху в суспільній свідомості.

г) Моніторинг соціальних страхів і зв'язок їх з конкретними подіями в суспільстві.

Література

1. Витковская М.И. Теоретико-методологические проблемы изучения «страха» в социологии. Вестник РУДН. 2003. № 4-5. С. 86-91. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/18979083/>

Соціологія соціальних проблем у пошуках предметної сфери

Кривошеїн Віталій Володимирович, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор

Сучасне суспільство часто розглядають як суспільство численних соціальних проблем і ризиків. Найбільш популярна його метафора – це «суспільство ризику».

Історія соціальної думки свідчить, що термін «соціальна проблема» відносно новий, він з'явився в науковому лексиконі на рубежі XIX-XX ст. [7, с. 65] і спочатку використовувався при позначенні тільки однієї соціальної проблеми – нерівності. Дійсно, цей період в історії характеризується масштабною диференціацією і розшаруванням суспільства; саме ці процеси звернули на себе увагу перших професійних соціологів. Незважаючи на те, що наукове визначення соціальних проблем отримали в руслі соціології, сам термін «соціальна проблема» спочатку виникає в дискурсі соціальної економіки – її інтерес до умов праці робітників ініціював численні соціальні обстеження, а також дозволив окреслити перші обриси предметного поля соціології соціальних проблем. Прикметно, що занепокоєння ці несприятливі умови викликали швидше у дослідників і соціальних реформаторів, ніж у самих робітників.

Термін «соціальна проблема» виступає маркером «концептуального переведення проблем і умов з давнього теологічного контексту добра і зла в раціоналістичний контекст аналітичного розуміння і контролю» [10, с. 102]. Як наслідок негативні обставини, що позначаються як соціальні проблеми, стають «не просто питанням для дискусій, а завданням для соціальної дії» [3, с. 6].

Як відомо, слово «проблема» перекладається з грецької мови як «завдання». Таким чином, по відношенню до соціальних проблем найбільш наочно простежується позитивістський характер соціології – орієнтація не просто на вивчення соціальних явищ, а і на їхню активну зміну, згідно з ідеєю соціального прогресу. У класичній соціології соціальні проблеми витлумачувалися як патологія, хвороба суспільства, а це вимагає постановку соціального діагнозу і визначення плану лікування. Поява категорії «соціальна проблема» в полі науки стало результатом формування особливого типу мислення (соціологічної уяви), спрямованого на виявлення соціальної обумовленості явищ і процесів, що раніше вважалися наслідком природної природи речей, людської сутності і / або встановленого божественного порядку. Саме в рамках соціології соціальні

проблеми набули найбільшого теоретичного осмислення і емпіричного доведення.

Починаючи з другої половини XIX ст., предметом інтересу статистичних обстежень виступали такі соціальні проблеми, як становище робітничого класу, бідність, нерівність, різні хвороби і девіації (алкоголізм, жебраки, злочинність, проституція та ін.), зумовлені руйнуванням традиційних соціальних структур, зростанням міст та індустріалізацією. Соціальні обстеження (survey) мали своїм результатом докладні описи (в т.ч. і статистичні) досліджуваних явищ, багато з яких слугували підставою розробки та впровадження соціальної політики. Нерідко замовниками виступали органи державної і муніципальної влади, страхові компанії. Наприклад, у Німеччині основну роль в проведенні обстежень грав «Союз за соціальну політику» (1872-1939 рр.), у Великобританії існував «Рух за соціальні обстеження» (Social survey movement).

Незважаючи на те, що перші емпіричні дослідження соціальних проблем з'явилися в Європі, свій найбільший розвиток і розквіт (як в прикладному, так і в теоретичному плані) соціологія соціальних проблем отримала в США. На відміну від Європи, в США соціологія виникла, перш за все, як соціологія соціальних проблем, що характеризується ліберальною критикою, а також прагненням не до кардинальних змін суспільства, а до поліпшення окремих його аспектів, до соціального реформування.

Можна виділити такі етапи розвитку соціології в США:

1) пов'язаний діяльністю Американської асоціації соціальної науки, створеної в 1865 р. – вона мала на меті підготовку соціальних реформ на основі попереднього наукового вивчення соціальних проблем. Незабаром асоціація зазнала розпаду, але курси з соціальних проблем увійшли до навчальних програм багатьох американських університетів. У 1890 році була створена Національна громадянська федерація в США, завданням якої проголошувалося об'єднання зусиль суспільства для вирішення різних соціальних проблем.

2) розвиток досліджень соціальних проблем (перша половина XX ст. – 1960-х рр.). Ключова роль тут належить Чиказькій соціологічній школі, представники якої активно і плідно співпрацювали з органами державної і муніципальної влади у сфері вироблення реформ і реалізації соціальної політики. Вагомий внесок в розвиток соціології соціальних проблем зробили: В. Томас і Ф. Знанецький, які є авторами першої власне соціологічної концепції соціальних проблем – концепції соціальної дезорганізації; Р.К. Мертон і Р. Нісбет, які здійснили функціоналістські інтерпретації соціальних проблем.

3) інституціоналізація соціології соціальних проблем (з 1960-х рр. до теперішнього часу), коли остаточно сформувався і набув значного поширення суб'єктивістський підхід до соціальних проблем (соціальний конструкціонізм Дж. Беста [1], Ч.Л. Боска [9], П. Ібарри [2], Дж. Кітсьюза [2; 8], М. Спектора [8], С. Хілгартнера [9], та ін.).

У вітчизняній соціології осмислення соціальних проблем почалося в другій половині XIX – початку XX ст. – у фокус уваги дореволюційної соціології потрапляли актуальні соціальні і політичні процеси, становище різних груп, що

піддаються депривації тощо.

У 50-80-і рр. ХХ ст. радянська соціологія займалася осмисленням соціальних проблем, перш за все, на емпіричному рівні. Тут соціальні проблеми витлумачувалися як суперечності між суцим і належним, між знанням і незнанням. Соціальні проблеми були включені в предметне поле соціології специфічним чином – вони, як зауважує Тетяна Симонова, «не стали самостійним предметом соціологічного вивчення, а відразу ж були ототожнені з “соціологічними проблемами” як проблемами соціологічної науки» [6, с. 140]. Соціальні проблеми виступали як проблеми, властиві тій чи іншій соціологічній теорії, галузі соціології – наприклад, соціальні проблеми праці, науки, освіти, молоді, охорони здоров'я тощо. А оскільки соціологія того часу розглядалася перш за все як прикладна наука, соціальні проблеми як проблема пізнання, як дослідницька проблема стали невід'ємною частиною програми соціологічного дослідження.

Сьогодні соціологія соціальних проблем в Україні переживає етап інституціоналізації, пов'язаний деякими труднощами. По-перше, до цих пір існує значна невизначеність у використанні категорії «соціальна проблема». З одного боку, це поняття буденної мови, яке визначається на рівні здорового глузду, а також елемент політичного дискурсу. Звернення політиків до тих чи інших соціальних проблем є частиною політичного порядку денного і ресурсом в боротьбі за голоси виборців, а соціальні проблеми виступають вирішальним чинником у боротьбі за увагу виборців і підтримання / зростання політичного рейтингу. З іншого боку, «соціальна проблема» використовується у соціологічному дискурсі для підкреслення важливості й актуальності якоїсь наукової теми. При цьому може відбуватися підміна понять – проблеми соціологічної науки позначаються як соціальні проблеми. Тобто відбувається змішування соціальних і соціологічних проблем, що призводить до розмивання предмету соціології соціальних проблем як спеціальної галузі соціології.

Перешкодою процесу інституціоналізації соціології соціальних проблем також є криза теорії соціальних проблем. К. Кнорр-Цетіна, розмірковуючи про новий тип соціальності, про «постсоціальні» трансформації, зауважує: «відбувається скорочення соціальності в усіх сенсах» і посилення значущості індивідуалізації, в результаті якої «саме індивіди, а не держава, будуть дедалі більшою мірою розглядатися як відповідальні за добробут та соціальний захист особистості» [5, с. 106]. Соціальні проблеми, по суті, є спробою побачити за індивідуальними ситуаціями загальні соціальні підстави, що їх визначають. Згідно з міркуваннями К. Кнорр-Цетіни, «зараз ці колективні підстави шукаються в схожості генетичної структури окремих, не пов'язаних соціально, членів популяції» [5, с. 107]. Крім того, соціальні структури змінюються і втрачають свій вплив на індивідуальне життя людей, змінюється характер соціальності, яка приймає нові незвичайні форми (див., наприклад: [4]). Так, наприкінці ХІХ ст. індивідуальні проблеми людей стали розглядатися як соціальні, тобто як структурно обумовлені, а сьогодні виникає зворотна тенденція – схильність інтерпретувати соціальні проблеми як індивідуальні.

Література

1. Бест Дж. Социальные проблемы. *Социальные проблемы: конструкционистское прочтение. Хрестоматия.* Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2007. С. 26-54.
2. Ибарра П., Китсьюз Дж. Дискурс выдвижения утверждений-требований и просторечные ресурсы. *Социальные проблемы: конструкционистское прочтение. Хрестоматия.* Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2007. С. 55-114.
3. Иванов О.И. Введение в социологию социальных проблем: Учеб.-метод. пособие. СПб.: Социологическое общество им. М.М. Ковалевского, 2003. 80 с.
4. Иванов Д. В. Глэм-капитализм и социальные науки. *Журнал социологии и социальной антропологии.* 2007. Вып. X (2). С. 49-72.
5. Кнорр-Цетина К. Объектная социальность: общественные отношения в постсоциальных обществах знания. *Журнал социологии и социальной антропологии.* 2002. Вып. V (1). С. 101-124.
6. Симонова Т.М. Социальные проблемы в социологии и социальной работе: определение, анализ, решение. СПб.: Роза мира, 2005. 241 с.
7. Симонова Т.М. Теоретические аспекты изучения социальных проблем. *Социс.* 2009. № 8. С. 65-69.
8. Спектор М., Китсьюз Дж. Конструирование социальных проблем. *Контексты современности-II. Хрестоматия.* Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2001. С. 160-163.
9. Хилгартнер С., Боск Ч. Л. Рост и упадок социальных проблем: концепция публичных арен. *Средства массовой коммуникации и социальные проблемы: Хрестоматия / пер. с англ.; сост. И.Г. Ясавеев.* Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2000. С. 18-53.
10. Ясавеев И.Г. Социальная проблема в социологическом лексиконе. *Социальная реальность.* 2006. № 6. С. 101-115.

Урбаністичні універсалії та втрата стратегій цивілізаційного розвитку

Лепський Максим Анатолійович, професор кафедри соціології Запорізького національного університету, академік (дійсний член) УАН, доктор філософських наук, професор

Дослідження міста визначає з'ясування призначення, місії або цільового функціоналу будівництва міста, його розвитку та зміни (часто-густо диференціації) завдань забезпечення людей, що в ньому мешкають, – містян. Можливо впевнено стверджувати про те, що первісним призначенням було створення безпеки існування, як централізму організації життя. Я усвідомлено не уточнюю сферу життя – економічну, соціальну, політичну, культурну, технологічну, військову, тому що на перших етапах історії розвитку міста вони перебували у недиференційованому, інтегрованому стані цілісності життя. Звична для сучасної науки диференціація за сферами життєдіяльності нібито приховує універсалії життя, її ємерджентність, у якій властивості цілого не зводяться до властивостей утворюючих її елементів та компонентів.

Універсалії визначають єдність інтеграції та диференціації процесів формування, існування, функціонування та розвитку міста. До того ж, оскільки міста стають базовою організаційною одиницею цивілізації саме зміни в організації міст визначають цивілізаційні зміни. Розвиток та визначеність універсалій обумовлюють смислові та ціннісні орієнтири цивілізації, втрата яких свідчить про руйнацію цивілізації та хаос організації життя міста. Саме втрата універсалій як цілісності організації життя міста визначають закономірний характер ро-

звитку, концентрація ресурсів міста та так званий «слід міста в оточуючому просторі», як організація ресурсів забезпечення міста у просторі навколо.

Задля чого будують міста та які універсалії стають генами їх розвитку? Перша відповідь нібито очевидна: задля мешканців, городян. Але в історії відома інша універсалія: «збирання земель та людей», як концентрація ресурсів влади, сил за сферами життєдіяльності.

У цих тезах визначимо нашарування універсалій розвитку міста, як стратегічних функціоналів цивілізації, які знаходяться над або пронизують всі сфери життєдіяльності міста.

По-перше, універсалією формування міста було виживання, як формування безпеки поселення для мешканців у організації повсякденності, створення умов життя людей. Але вже на цьому етапі з'ясовується необхідність координації зусиль людей та побудова загальної структури міста, організація простору споруд та їх призначення. Тому у центрі, наприклад грецьких поселень, знаходилася агора (площа задля загальних зборів), культові споруди та центр комунікацій шляхів сполучень. Разом з тим формують і комунальну логістику (запаси води, їжі, зброї), водоводи та каналізацію, тощо.

По-друге, міста (перш за все, розвинуті міста) стають об'єктами тяжіння до найкращого рівня життя та простором боротьби за владу та керування концентрованими ресурсами. Тому відбувається боротьба за владу, за положення у структурі міста тих або інших верств населення та їх еліти, між місцевими та мігрантами, між військовими та цивільними між, цивільною та духовною владою.

По-третє, якщо організація влади стає універсалією, то відбувається просторова експансія влади міста на інші міста. Якщо не стає, то місто стає об'єктом експансії.

По-четверте, експансійне протистояння визначає формування універсалій цивілізаційної організації, та поступово міста, центри цивілізації створюють міста-запобіжники втрати своєї влади над простором території. На цьому етапі формується саме диференціація міст за функційним призначенням: міста-центри, міста-супутники, міста-периферія; або міста-адміністрації або міста під керуванням; міста-фортеці та відкриті міста; міста-освіти, сакральні міста, міста-центри торгівлі, міста-центри ремісництва, рицарські міста, міста-кордони, міста-перевали, міста-порти та інше. При цьому ці ознаки можуть бути у різному співвідношенні та по-різному визначатись, але завжди виконують цивілізаційні функції та визначають потоки людей та їх мешкання за призначенням. На цьому етапі відбувається формування геополітичних технологій тиражування призначення міст та їх функціональної визначеності. Будівництво міст вже відбувається за чітким проектувальним планом та запроектованими функціями формування та розвитку міста. Це, так би мовити, міста цивілізованого будівництва.

По-п'яте, розвиток цивілізованого будівництва формував новий етап індустріальної та пріоритетно політико-економічної диференціації міст. Цей етап був поступово визначений національними державами. Диференціація визначила специфіку та обличчя міст, у яких зберігалася «історична частина міста» (яка

могла бути центром або зміщувалася до периферії міста) та нова частина міста, яка формувалася за потребами розвитку національної держави або її основних рушійних сил (формування національного ринку, виробництва, освіти, відтворення людей – спальних районів).

Саме формування національних держав визначило зміну орієнтирів з цивілізаційного на геополітичний, з відкрито-силової взаємодії до конкурентних, з просторового до часового визначення. Сучасні зміни, як перехід до нових імпульсних універсалій, які не мають до усталених цивілізаційних універсалій відношення, призвели не тільки до руйнування усталеного розвитку міст, але й створили імпульсно-проектну культуру формування міст – спочатку як міст споживання, потім як міст туристичного значення, потім як міст креативних студій та інформаційних технологій.

Остання експедиція у Флоренцію у вересні 2019 році Одеського регіонального відділення Української академії наук, у якій мені пощастило бути, наочно проявила щонайменше такі корекції значення та цільового функціоналу міст Тоскани. Історія міст корегувалася: династіями, що претендували на місцеве лідерство (Медичі, Сфорца та інші); у боротьбі імперського об'єднання (наприклад, Священної Римської імперії) та папського релігійно-політичного домінування; у протистоянні національних держав (у XIX столітті); у конфлікті тоталітарних та демократичних світових систем; під впливом сучасних глобалізованих політики, економіки, культури та інформаційно-діджиталізованої історії, менеджерації та маркетингових технологій туризму.

Ці процеси визначають тенденцію формування глобальних універсалій, як пошук усталеного у глобальному розвитку зшивання фрагментованого, імпульсного у стабільну закономірність, з новим формуванням цільового значення міст. Але ця тенденція тільки набуває темпу, сили та потужності. Разом з цим відбувається експлуатація цивілізаційного та національного державами для відтворення регіональної сили держав у геополітичному вимірі, що визначає втрату цивілізаційної стратегії у цілісності людського світу.

Соціально-економічна думка І.Я. Франка

Ніколенко Вадим Вікторович, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор соціологічних наук, доцент

Іван Якович Франко (1856-1916) – яскравий представник світової літератури, мовознавства, фольклористики, етнології, філософії, соціології, політології, психології, історії, економіки та інших дисциплін. Як бачимо, представлено насичену галерею актуальних наукових і творчих напрямів, що репрезентує величезну спадщину талановитого українського дослідника і геніального письменника.

І.Я. Франко закінчив Чернівецький університет у 1891 р., де свого часу здобували освіту та працювали багато відомих постатей. Власне, згадаємо класика економічної соціології Й. Шумпетера – одного із перших теоретиків еко-

номіки інноваційного типу. Так, американський учений австрійського походження зазначав, що підприємницька винахідливість і кмітливість були і залишаються основною передумовою постійного економічного зростання. Зважаючи на це, саме узагальненого «*homo economicus*», який на зорі соціогенезу виголосив легендарне «*I have an idea*», справедливо можна вважати могутнім рушієм прообразів господарських інноваційних процесів. На нашу думку, це квінтесенція сучасної капіталістичної системи, що міститься у парадигмі творчого руйнування традиційного, неефективного економічного ладу завдяки перманентному продукуванню нових ідей і підходів. На сучасному етапі представники венчурного бізнесу і наукових досліджень, що створюють тло для численних ноу-хау, напрочуд вдало взаємодіють у розвинутих країнах світу – США, Великій Британії, Китаї, Німеччині, Франції, Японії, Сінгапурі, Тайвані, Південній Кореї тощо. Більше того, вдалий симбіоз, з одного боку, підприємницьких практик, а з іншого, – теоретичних і прикладних академічних знань, допомагає цим країнам залишатись лідерами світового «табеля про ранги».

Слід зауважити, що І.Я. Франка цілком доречно сприймають одним із засновників теорії інноваційної економіки в Україні. Прикметно, що після успішного захисту дисертації у Віденському університеті 1883 р. та здобуття почесного ступеня доктора філософії він викладав економічну теорію у Львові. У Віденському університеті 1993 р. навіть встановлено меморіальну дошку на його честь. Загалом І.Я. Франко вважав економіку однією із найважливіших дисциплін, наголошуючи, що це наука про виробничу працю людини як запоруку її щастя і добробуту держави. На його думку, саме продуктивна праця облагороджує та наповнює сенсом життя кожної людини.

У цілому, світоглядні й державні погляди І.Я. Франка ґрунтуються на високих загальнолюдських цінностях суспільного прогресу, патріотизму, соціальної злагоди, гуманізму, демократизму, самоуправління, національної самосвідомості, розвитку масової та професійної освіти, гендерної рівності, несприйняття поліцейської держави й політичної цензури [4, с. 1170]. Метафорично його постать можна ідентифікувати як рупор та мембрану інтересів насамперед робітничого класу, тобто найбідніших верств населення. Верхівці тогочасної соціальної структури – аристократії й інтелігенції – він виказував неприховане невдоволення. Так, у повісті «*Основи суспільності*» вчений талановито виявив кризу їх світогляду та постійно застерігав від нехтування вирішенням саме господарських проблем. Більше того, закликав ніколи не вважати їх занадто приземленими. Ще до появи піраміди А. Маслоу, український вчений зауважував, що економічні й політичні зміни є родючим ґрунтом для зрушень культурних, літературних і духовних. Одночасно продукування національних духовних цінностей миттєво стає запорукою прогресивних господарських трансформацій. Принагідно І.Я. Франко цілком обґрунтовано відзначав, що ефективні соціально-економічні перетворення абсолютно неможливі без демократичних процесів, а позитивні господарські зміни розцінював як тверду основу політичної самостійності країни. В унісон згадаємо слова Л. Ерхарда у власній праці «*Добробут для всіх*», без політичної незалежності немає економічної свободи і на-

впаки.

У центрі дослідницької уваги І.Я. Франка постійно перебували питання розвитку важливих господарських інститутів, насамперед, промисловості, профспілкового руху, комерційної торгівлі, прогресивного оподаткування, банківської справи, а також інтелектуалізації жіноцтва, розвитку дозвіллевої інфраструктури тощо. Учений-енциклопедист особливо підкреслював, що лісові насадження мають перебувати під особливою охороною держави та назавжди залишатись власністю всього українського суспільства, а не знаходитись у розпорядженні купки латифундистів. У своїх творах письменник симптоматично застерігав від виявів соціального егоїзму, утриманства, поширення приватних привілеїв, панщини, шахрайства, непрофесіоналізму, а також гнівно засуджував монополізм, догматизм, бюрократизм, застосування маніпулятивних технологій. Більше того, І.Я. Франко критично сприймав такі реформаторські зусилля, які заважають висхідній мобільності, самореалізації найменш забезпечених верств населення, насамперед, селян [3, с. 60]. Зауважимо, що структура українського суспільства на межі ХІХ-ХХ ст. здебільшого складалася з селянства і духовенства [5, с. 109]. Крім того, важливо відзначити, що талановитому письменнику подобалось прогнозувати майбутнє, до речі, робив це він доволі евристично. Зокрема, неодноразово наголошував на актуальності економіки, заснованої на конкуренції ідей, різноманітних ноу-хау, нестандартних підходах, тобто саме інноваційної парадигми розвитку національного господарства. Український економіст С. Злупко слушно зауважує: «І. Франко вже тоді говорив про бажану модель національної економіки на основі синтезу інноваційних ідей і національної свідомості» [3, с. 62]. Водночас великий Каменярь наголошував, що справжніми артефактами суспільного розвитку є створювані парові двигуни, телеграф, фонограф, мікроскоп, електричні машини тощо [3, с. 56].

Сьогодні суспільство знань та його похідна – інноваційна економіка – у країнах-лідерах поширюються зі швидкістю шквального вітру. Це зумовлено процесами всеохоплюючої діджиталізації соціуму, які залишають на узбіччі відвертих аутсайдерів, що не зважають на важливість подібних перетворень. Безумовно, діджиталізація суспільства – це незворотний процес, який дозволяє стрімко збільшувати ВВП на душу населення, посилювати прозорість економіки, розширювати можливості самореалізації особистості, ефективно впроваджувати принципи електронної демократії й багато іншого. Все це корисно і важливо, але немає у цьому світі нічого абсолютного. Так, сучасні дослідники подекуди акцентують увагу на проблематизації сутності соціального та її демаркації у формах «знаннєвої геттоїзації» та «кінця знайомого світу» тощо [2]. Не можна проігнорувати і збільшення «галактики Інтернету» за рахунок зменшення «галактики Гутенберга» [2]. Приміром, згідно з даними фахівців Київського міжнародного інституту соціології 2019 р., близько половини українців протягом останніх шести місяців не прочитали жодної книги.

Понад це, широкий корпус експертів все частіше підкреслює наявність «соціального експерименту» планетарного масштабу, коли вихованням дітей та молоді зайняті не стільки батьки, скільки нові гаджети і комп'ютери. Так, сьо-

годні у Великій Британії кожна третя подружня пара познайомилась через Інтернет. Цікаво дізнатись, наскільки тривалі такі сімейно-шлюбні відносини. На жаль, українська молодь все менше приділяє увагу фізичній культурі, рідше обирає для власного дозвілля активний відпочинок, зазвичай віддає гіперболізовану перевагу онлайн-взаємодії у всесвітній мережі Інтернет замість безпосереднього спілкування з однолітками. На цьому тлі починають домінувати «осучаснені» форми культурних практик передусім у візуальних репрезентаціях емоційного капіталізму, унаслідок чого інформаційне споживання дедалі більше «полегшується» зі змістовної площини. У соціальному пізнанні цей феномен слушно марковано як «інтелектуальний серфінг» [2]. На цьому тлі з'являється низка соціально-економічних проблем. Зокрема, глобальний ринок праці вимагає збільшення соціальної компетентності фахівців. Відомо, що основними його ознаками на сучасному етапі є висока інноваційна динаміка, бурхливий розвиток нових професій, посилення транснаціональної трудової міграції, збільшення гнучких форм працевлаштування, як наслідок, затребуваність і цінність відповідних соціальних компетентностей працівника повинні були б зростати [1]. Чи здатне електронне суспільство з характерними формами спілкування на тлі спрощення практик культурного споживання, дедалі більшого поширення «інтелектуального серфінгу» сприяти повноцінному вирішенню таких проблем? Вважаємо, що подібні питання все ще залишаються актуальними та потребують відповідей зважаючи як на опрацювання класичної соціально-економічної літератури, так і, передусім, експертні висновки сучасних фахівців.

Література

1. Глебова Н.І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці: автореферат дис. ... д-ра соціол. наук, спец. 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2019. 40 с.
2. Голіков О.С. Фабрикація порядку. Знання в конструюванні соціального: автореферат дис. ... д-ра соціол. наук, спец. 22.00.01 – теорія та історія соціології / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2019. 36 с.
3. Злупко С. Проблеми формування і розвитку національної економіки в науковій творчості І. Франка. *Економіка України*. 2006. № 7. С. 55-62.
4. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В.І. Ярошовця. К.: Знання України, 2005. 1200 с.
5. Приходько С. Політична ідеологія Івана Франка. *Рідний край*: Науковий публіцистичний художньо-літературний альманах. 2006. № 2 (15). С. 109-113.

Міжпоколінна солідарність: горизонт соціально-політичною справедливості

Радіонова Ірина Олександрівна, професор кафедри політології і соціології Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доктор філософських наук, професор

Надзвичайно стрімкі й непередбачувані трансформації суспільного життя початку XXI століття провокують чисельні застереження щодо непередбачуваних і неувяжних побічних ефектів і наслідків наших дій у майбутньому. Дж. Уррі

застерігає, що майбутнє вже тут (див.: [2]). Швидкість перетворювань спонукає дослідників концентрувати увагу на змінах, що вже впливають і надалі вплинуть на життя людей різного віку. Підкреслимо, що саме екологічний рух зіграв і продовжує грати основну роль у розвитку погляду з позиції міжпоколінної глобальної спільноти.

Соціально-політичне переосмислення наслідків кліматичних змін веде, за У. Беком, до необхідності визначити глобальний горизонт кліматичної справедливості. Головна зміна, яку пропонує У. Бек, це побачити у людях і громадах не жертв наслідків кліматичних змін, а громадян, чії права повинні бути захищені. З точки зору соціально-політичного переосмислення з орієнтацією на горизонт кліматичної справедливості, найбільш незахищеними перед загрозами кліматичних змін є майбутні покоління. У такий спосіб виникає питання, як застосувати норми справедливості стосовно тих, хто не існує і не має свого особистого голосу [1, р. 124]. Вони позбавлені голосу у «парламенті поколінь», за вдалою метафорою Дж. Уррі [2, р. 4]. Безпосередньо на це питання У. Бек і Дж. Уррі не відповіли. Поки і суспільство не сформулювало відповідь на нього, припустимо, що з тих, хто вже живе на планеті, молодь більше пов'язана з майбутнім і є однією з найбільш незахищених з точки зору кліматичної справедливості вже сьогодні. Аналізуючи особливості «покоління метаморфозису» і «метаморфозіс покоління» початку XXI століття, У. Бек наголошує актуальність політичного саморозуміння покоління перманентного метаморфозису, за умов, коли ніхто не в змозі визначити напрямки змін [1, р. 187]. Відповідно саморозуміння молоді призвело до страйків у 2018-2019 роках з вимогами захисту свого майбутнього в умовах кліматичних змін, що загрожують виживанню людства. Приклад Г. Тунберг, знакової фігури підйому протесту «покоління метаморфозису», запустив міжнародну ініціативу «Fridays For Future» (FFF), до якої долучилася і молодь України (Fridays For Future Ukraine). Поки що дії молоді не вплинули на безпосередні рішення політиків, але вони вже виконують важливу сигнальну функцію.

Зазначимо, що вимоги глобального «покоління метаморфозису», що були висунуті і висуваються, як орієнтири для майбутніх акцій, є «традиційними» для дискурсу кліматичних змін, але активність саме молоді підіймає виступи до рівня соціально-політичного переосмислення у координатах кліматичної справедливості, де ті, хто найбільше постраждають, висувають вимоги тим, хто продукує ризики з їхніми нескінченними побічними ефектами.

На жаль, у нашому суспільстві соціально-політичне переосмислення кліматичних змін і взагалі увага до екологічних питань значно відстають від потреб часу. Колір переможців останніх виборів в Україні не відрізняється від «зелених» партій і рухів, котрі змінюють політичний ландшафт і суспільно-політичний порядок денний глобального світу. Однак, наші вибори та наші «зелені» оминули «зелену» проблематику.

Література

1. Beck U. The metamorphosis of the world. Cambridge: Polity Press, 2016. Xviii, 200 p.
2. Urry J. What is the Future? Cambridge: Polity Press, 2016. 200 p.

Зміна моделі соціального управління в пострадянській Україні

Скворець Володимир Олексійович, завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, доцент

Існуюча в пострадянській Україні система соціального управління вже давно себе вичерпала, свідченням чого є втрата державною владою здатності виконувати функції щодо забезпечення цілісності та стабільності суспільства, підтримки позитивних і поступальних змін у всіх сферах суспільного життя, блокування деструктивних процесів, що руйнують суспільство. Про вочевидь деструктивну роль існуючої системи соціального управління в Україні красномовно свідчать назви монографій таких науковців як М. Шульга [1-2], М. Сенченко [3], О. Омельченко і Р. Василюшин [4].

Метою доповіді є визначення сутнісних змін у моделі соціального управління пострадянської України.

Під моделлю соціального управління (в широкому значенні) необхідно розуміти теоретично описану систему управління, в якій суб'єкт управління (в особі органів державної влади та структур громадянського суспільства) здійснює управлінський вплив на об'єкт управління (людину, суспільство, соціальні групи та спільноти) з метою забезпечення стійкості соціоісторичного організму, належного функціонування основних систем його життєдіяльності та збереження його як цілісної соціальної системи. Таке розуміння сутності цієї моделі в процесі соціального пізнання дозволяє виділити ідеальну модель соціального управління, організація і функціонування якої сповна забезпечує реалізацію поставленої мети, і реальну модель соціального управління, осмислення якої дозволяє виділити її відмінності від ідеальної та причини цих відмінностей, в також змінювати реальну модель, наближаючи її до ідеальної. В цьому підході фундаментальною проблемою процесу управління конкретним суспільством є вдосконалення реальної моделі соціального управління шляхом зіставлення її з ідеальною моделлю, яка в свою чергу буде вдосконалюватися під впливом соціальних змін.

Для розуміння змін у системі соціального управління українським суспільством необхідно порівняти моделі управління в УРСР та пострадянській Україні. За оцінкою вчених, в УРСР економіка була продуктивно виробничою силою, місія якої офіційно декларувалася як «задоволення матеріальних і духовних потреб людини». Держава здійснювала управління національним господарством в інтересах більшості членів суспільства, а не в інтересах власників приватного бізнесу і ТНК. Економіка ж сучасної України функціонує в інтересах великого національного бізнесу і ТНК, головним її завданням є «генерація максимального прибутку». Критерієм успішності економіки УРСР вважали її здатність підвищувати матеріальний, культурний і духовний рівень всього народу, що орієнтувало економіку на забезпечення постійного збільшення обсягу сукупних матеріальних благ у фізичному вимірі. Розподіл національного доходу в УРСР забезпечував рівномірну платоспроможність населення, що в свою чергу сприяло формуванню ринків збуту для власних підприємств та інвестицій в основні фо-

нди, поглинаючи багатомільярдні заощадження населення. Критерієм успішності економіки сучасної України є виключно відповідність формальних макроекономічних показників параметрам міжнародних фінансових організацій (МВФ, СБ). А цей критерій взагалі не передбачає якихось соціальних зоб'язань держави перед членами власного суспільства [4, с. 61].

Провідну роль у трансформації моделі соціального управління в Україні відіграли неоліберальні ринкові реформи на основі теоретичних постулатів економістів Чиказької школи економіки М. Фрідмана та Ф. Хайєка. Фахівці визнають, що ринкові реформи в Україні в 90-х рр. ХХ ст. не відповідали інтересам українського народу, а були вигідні Заходу. Західна «допомога» Україні, яку через міжнародні фінансові інституції – МВФ, СБ, ЄБРР, через інститути іноземних радників-консультантів, через їх програму «шокової терапії» нав'язали Україні нинішній курс реформ, що є шляхом до моделі «периферійного» капіталізму, постає невичерпним джерелом організованої економічної злочинності та корупції. Ця модель слугує інтересам Заходу: чим більше буде зuboжіння українського народу, тим більшим буде збагачення Заходу. 20 млрд. дол. США, які «втекли» за кордон, успішно інвестують економіку Заходу. А те, що за вісім років реформ Україна втратила понад 74% свого економічного потенціалу (за роки Другої світової війни Україна втратила близько 40% економічного потенціалу), завершила деіндустріалізацію країни, майже повністю знищила вісім промислових галузей (легка промисловість скоротилась у 8 разів, електронна промисловість – більш ніж у 100 разів) – теж корисно Заходу, бо Україна перестала бути конкурентом навіть на своєму внутрішньому ринку. Високий рівень безробіття, яке стимулює Захід в Україні, – корисно для Заходу, бо іде декваліфікація робочої сили і деінтелектуалізація суспільства, що зрештою сприятиме зниженню якості робочої сили і зниженню конкурентоспроможності українських товарів. У цілому знищення України як конкурента на світовому ринку іде досить успішно. Якщо Україна стартувала в реформи, перебуваючи в першій десятці найбільш розвинутих країн світу, то в 2001 р. вона посіла місце далеко за сотим! [5, с. 710-711]. Два десятиліття ХХІ ст. визначилися збереженням тих тенденцій соціальних змін в Україні, що характеризують названу реальну модель соціального управління як нездатну протистояти процесам деградації у всіх сферах життя суспільства.

Сутність і характер соціальних змін в сучасній Україні полягає в переході від радянської моделі соціального розвитку до пострадянської. Радянська модель соціального розвитку інтегрувала соціальні суб'єкти в соціальний організм країни. Державна влада УРСР, спираючись на планову одержавлену економіку, забезпечувала повну зайнятість населення, доступність для всіх громадян якісної освіти, охорони здоров'я, житла, культурних цінностей і духовних благ. В пострадянській Україні внаслідок неоліберальних ринкових реформ і деградації національної економіки відбулося масштабне скорочення фінансування та ресурсного забезпечення соціальної сфери, що призвело до деградації соціальної сфери, а тому на зміну соціальному розвитку прийшла соціальна деградація. З 1990 р. по 2015 р. загальна кількість працівників, які зайняті в промисловості,

сільському господарстві, будівництві, транспорті, освіті, культурі, науці та мистецтві зменшилася із 19,4 млн. осіб до 5,3 млн. (в 3,6 рази), а 14 млн. громадян України пережили процес маргіналізації, були позбавлені засобів існування та змушені боротися за виживання. Ці соціально-економічні процеси зумовили розгортання процесу депопуляції та скорочення загальної чисельності населення з 01.01.1993 р. по 01.01.2018 р. з 52,244 млн. осіб до 42,234 млн. осіб, тобто на 10 млн. осіб.

За оцінкою фахівців, основними суб'єктами неоліберальних реформ в Україні були визнані панівний клас («владне співтовариство України») та глобальні центри («світове співтовариство цивілізованих країн»). М. Шульга констатує: в 1991-2011 рр. в Україні не було відповідального спеціального суб'єкта, який не тільки розумів би всю складність ситуації в державі та суспільстві, але й здатний був би вирішувати назрілі питання. Такий суб'єкт повинен був би мати підтримку більшої частини суспільства, мати довіру народу, володіти політичною волею і відповідальністю за свої рішення і дії. За всі роки незалежності країни такий суб'єкт не сформувався [1, с. 26].

Аналіз діяльності панівного класу пострадянської України засвідчує, що українська еліта у своїй діяльності орієнтувалася на власні, вузькогрупові, а не на національні інтереси. На ній лежить відповідальність за втрату національним виробником своїх ніш на світовому ринку, за занепад таких галузей вітчизняної економіки як авіабудування, суднобудування, приладобудування, ракетно-космічна і електронна промисловість. Владні кола України спрямували широкі верстви населення на шлях соціальної деградації, а паралельно відбувалася деградація самої національної еліти, що проявилася в її нездатності адекватно реагувати на проблеми життєзабезпечення населення. Безвідповідальність еліти призвела до занурення українського суспільства в режим саморуїнування, а панівний клас до втрати здатності зберігати цілісність соціального організму країни. Правляча еліта України виявилася неспроможною до розробки власної концепції управління суспільством, їй не вдалося розробити і втілити в життя ані захоплюючу національну ідею, ані привабливий для більшості громадян суспільно-політичний ідеал, ані життєздатну національну стратегію розвитку України. Натомість усі Президенти та уряди України жили «чужим розумом». В проведенні політичного курсу держави всі вони спиралися на іноземних радників, які, старанно розчищали простір для діяльності іноземних ТНК на території України, цілеспрямовано знищуючи її економіку, та виконували роль економічних вбивць. Стратегія реформ в Україні була віддана правлячим класом на відкуп іноземним радникам і консультантам, які працювали не на національні інтереси українського народу, а на інтереси своїх країн – країн «золотого мільярда».

Правляча еліта України виявилася нездатною вирішувати завдання, що поставив перед нею час, адже за весь період незалежної української держави ні одне із життєво важливих очікувань народу досягнуто не було. Протягом трьох десятиліть Україна з високорозвиненої промислової держави перетворилася на сировинний придаток Європи. Різні частини правлячого класу виступали по рі-

зні сторони барикад в ході Помаранчевій революції та на Євромайдані, не усвідомлюючи, що своїми діями руйнують українську державу та цілісність суспільства. В цих конфліктах українська еліта виявила нездатність самотійно, без іноземних посередників, вирішувати питання про владу. Ці характеристики панівного класу України дають підстави визначити соціальну роль національної еліти як колективного Герострата. Свідченням процесу дегенерації української еліти є призначення іноземних громадян на міністерські посади та керівниками державних компаній в Україні. Президентські та парламентські вибори 2019 р. переконливо засвідчили повне банкрутство правлячого класу України, який відірвався від національних інтересів, що призвело до втрати цілісності суспільства і держави, а також встановлення контролю глобальних центрів над державною владою і ресурсами України.

Отже, дослідження змін у моделі соціального управління пострадянської України засвідчує, що в порівнянні з радянською системою, ця модель має ознаки, що послабляють її здатність інтегрувати соціоісторичний організм країни: 1) В ній держава здійснює управління національним господарством не в інтересах більшості членів суспільства, а в інтересах власників приватного бізнесу і ТНК, що породжує відчуження громадян від держави. 2) Ця модель слугує інтересам Заходу і чим більше зубожіння українського народу, тим більше збагачення Заходу. 3) Пострадянська модель виявилася нездатною протистояти процесам деградації у всіх сферах життя суспільства. 4) Трансформація радянської системи соціального управління в пострадянську ознаменувався якісним переходом українського суспільства від соціального розвитку до соціальної деградації. 5) Деградація і дегенерація панівної еліти України зумовила відрив її від національних інтересів, що призвело до втрати цілісності суспільства і держави, а також встановлення контролю глобальних центрів над державною владою і ресурсами України. Створення ефективної системи соціального управління є визначальною проблемою, від вирішення якої залежить не лише відновлення цілісності українського суспільства, але й шлях України в майбутнє. В основі нової моделі соціального управління повинні лежати національні інтереси та програми, що спираються на розробки вітчизняних науковців і створюють надійні умови для розвитку вітчизняного виробництва в умовах глобалізації та гострої боротьби глобальних гравців за природні, людські, технологічні та інші ресурси. Нова модель має включати не лише свободу та можливості збагачення для певних соціальних груп, але й обмеження та відповідальність для цих груп з метою блокування тих дій, що руйнують цілісність соціоісторичного організму країни.

Література

1. Шульга Н.А. Дрейф на обочину: Двадцять лет общественных изменений в Украине. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. 448 с.
2. Шульга М. Збій соціальної матриці: монографія. К.: Ін-т соціології НАН України, 2018. 284 с.
3. Сенченко Н.И. Общество истребления – стратегическая перспектива «демократических реформ». К.: ФОП Стебляк, 2013. 320 с.
4. Омельченко О., Василюшин Р. Врятувати державу. К.: Самміт-Книга, 2015. 376 с.

5. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.

Фундаменталізм як підґрунтя релігійного екстремізму

Требін Михайло Петрович, завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор філософських наук, професор

«На питання, в який час ми живемо, можна дати однозначну відповідь - в епоху понаднасилля. Воно витає повсюди в сучасному світі, проникає в усі пори суспільства: в політику, економіку, науку, культуру» [1, р. 125]. У цьому апокаліптичному висловлюванні американського філософа Л. Тайгера знайшла відображення та обстановка загальної конфліктності і безпрецедентного стрибка всіх видів насильства, проявів агресивності й екстремізму, що склалася в наш час. І не останню роль у створенні понаднасилля в сучасну епоху зіграв фундаменталізм. Поява терміну «фундаменталізм» пов'язана з діяльністю деяких американських протестантських громад, які з 1910 по 1915 рр. видали 12 томів книг під назвою «The Fundamentals: A Testimony To The Truth». Есе написали 64 протестантських автора, які ставили перед собою мету повернутися до «фундаментальних», «базових» основ християнства. Однак завдяки зовнішнім спостерігачам, перш за все ЗМІ, слово «фундаменталіст» поступово стало синонімом слова «фанатик» [2, р. 340], особливо після прийняття Акта Батлера (1925 р., штат Теннессі, США), який заборонив викладання в школах і університетах будь-яких небіблійних теорій походження людини, зокрема теорії еволюції. Але довгий час це поняття, за рідкісним винятком, використовували тільки по відношенню до протестантських громад [3, с. 769]. Але після Ісламської революції 1979 р. в Ірані воно поступово стало поширюватися на рухи в інших релігіях. Німецький дослідник сирійського походження Б. Тібі доказує, що ісламський фундаменталізм є одним з видів нового глобального феномену в світовій політиці [4, р. 2]. Ізраїльський професор Б. Бейт-Халлахмі пише, що «фундаменталізм як релігійно-політична ідеологія зустрічається по всьому світу» [5, р. 27]. З ними згоден і професор університету Вайкато з Нової Зеландії Д. Пратт, який підкреслює, що фундаменталізм зустрічається якщо не у всіх, то принаймні в багатьох релігіях сучасного світу [6].

Причинами сучасного фундаменталізму, на думку німецького дослідника Г. Штойервальда [7], є: а) соціально-економічні (розрив між найбіднішими і найбагатшими країнами зростає, що видно з динаміки змін індексу Джині за останню чверть століття, наявність різких соціальних контрастів, наростаючий розрив між гедоністичним консюмеристським ідеалом і безпросвітною дійсністю виявляється родючим ґрунтом для появи ідеологій, що відкрито протистоять вестернізації, сприяють формуванню у населення бідних країн ненависті й агресії до країн «золотого мільярду»); б) культурна травма, що залишилася в пам'яті народів, що знаходилися у колоніальній залежності, і невдалі спроби

подолати наслідки колоніальної політики, а саме: відсталість колоній і зверхність метрополій; с) не вирішені міжнародні проблеми, які пов'язані також з колоніальним минулим країн і встановленням кордонів за бажанням колонізаторів, що постійно сприяє виникненню збройних конфліктів; d) інституціоналізація релігії, відсутність відділення церкви від держави, формування теократичних держав, проголошення пануючої релігії; e) емоційні, які пов'язані з самотністю людини в сучасному суспільстві, де особистість і проблеми окремо взятої людини не цікавлять суспільство, але цікавлять фундаменталістів, які втягують нікому не потрібних людей в свою інгрупу, що відрізняється згуртованістю і підтримкою, ворожим сприйняттям реальної дійсності, аутгруп; f) глобалізація, розвиток технологій і домінування ринкових відносин, що руйнують культурну ідентичність людей у більшості країн світу; g) низький рівень освіти в суспільстві; h) негативна реакція представників усіх соціальних класів бідних країн на можливу втрату культурної спадщини та соціальну несправедливість; i) прихильність до традиціоналізму на противагу науковому прогресу; j) відсутність загальних моральних норм і цінностей, або їх ігнорування в сучасному суспільстві, й як відповідь на це - повернення до традиційних цінностей Святого Письма; k) психологічні, пов'язані з тим, що в світі, що постійно ускладнюється, люди жадають чітких відповідей, безпеки і вічних істин і фундаменталісти готові до цього виклику; l) непродумана політика ЗМІ, що сприяє розпалюванню релігійної ненависті в суспільстві, популізму, меркантилізму і пропаганді масової культури.

Маючи такий широкий спектр причин, який сприяє поширенню фундаменталізму в сучасному світі, сам він створює живильне середовище для релігійного екстремізму. Це виявляється в наступному: 1) бінарному світогляді, в основі якого лежить поділ суспільства на «ми» і «вони», носії цього світогляду вважають свої переконання абсолютно правильними і незаперечними, і тому вони повинні бути нав'язані всьому людству, а при необхідності і з застосуванням насильства; 2) радикалізації свідомості adeptів фундаменталізму, що сприяє поширенню помилкових і деструктивних ідеологем екстремізму; 3) запереченні герменевтичного підходу до вивчення релігійних текстів, що призводить до нав'язування власної інтерпретації як єдино правильної з вимогою беззаперечного її дотримання; 4) інтолерантності до будь-яких поглядів крім ідеологем представників референтної групи, тому що тільки їм одним відкрита дорога до істини, тільки їм Бог доніс слова Правди, тільки вони знають що таке Добро, Зло, Справедливість, лише вони можуть створити саме справедливе суспільство на Землі; 5) формуванні групової ідентифікації, що забезпечує людям з заниженою самооцінкою можливість відчути себе повноцінною особистістю, долучаючись до числа «обраних, покликаних до виправлення світу», тобто утворюється надлишкова (захисна) ідентифікація з референтною групою; 6) деіндивідуалізації психіки, що здійснюється завдяки формуванню «групової думки», зміст якої без критики і будь-якої спроби самостійного аналізу поділяється членами групи; 7) соціальної депривації, тобто відхиленні від реальних соціальних норм у суспільстві та в різних соціальних спільнотах, що відображають певний сту-

пінь ізоляції індивіда від соціального кола та соціального середовища тощо. А згодом релігійний екстремізм трансформується у свою найагресивнішу форму – релігійний тероризм [8].

Література

1. Tiger L. *The Manufacture of Evil: Ethics, Evolution, and the Industrial System*. New York: Harper & Row, 1987. 345 p.
2. Ozzano L. A Political Science Perspective on Religious Fundamentalism. *Totalitarian Movements and Political Religions*. 2009. Vol. 10, No. 3-4. P. 339-359.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.]; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2015. 816 с.
4. Tibi B. *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*. Berkeley: University of California Press, 1998. Xv, 262 p.
5. Beit-Hallahmi B. The Return of Martyrdom: Honour, Death and Immortality. *Religious Fundamentalism and Political Extremism* / eds. L. Weinberg, A. Pedahzur. London; Portland, OR: Frank Cass, 2004. P. 11-34.
6. Pratt D. Terrorism and Religious Fundamentalism: Prospects for a Predictive Paradigm. URL: <https://researchcommons.waikato.ac.nz/bitstream/handle/10289/767/Pratt%20June%202006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed September 17, 2019).
7. Steuerwald H. Fundamentalismus und religiöser Fanatismus in der Welt von heute. URL: <https://docplayer.org/27714619-Fundamentalismus-und-religioeser-fanatismus-in-der-welt-von-heute-helmut-steuerwald.html> (accessed September 17, 2019).
8. Требін М.П. Сакральна одіжа тероризму. *Людина і світ*. 2002. № 10. С. 2-11.

Деконструкція публічно-приватної топології соціального простору: комунікативний зріз

Ходус Олена Володимирівна, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, кандидат соціологічних наук, доцент

За умов «плинної» сучасності будь-яка ієрархія, стабільність, впорядкованість, константність – такі звичні й ретельно підтримувані раніше – залишаються за гранню. Навпаки, в останній третині ХХ століття трендом стають гнучкість, мобільність, ситуативність, відкритість у різних сферах людського життя, у тому числі – у публічній і приватній сферах. Відповідно, бінарна модель «публічне vs приватне», типова для (модернового) онтологічного простору, в актуальному сьогоденні виявляє свою обмеженість, щойно ми стикаємося з реальною прагматикою сучасного життя, особливо в його комунікативному вимірі.

Можна припустити, що на комунікативному рівні з розширенням і удосконаленням технічних засобів, підвищенням мобільності інформаційних систем транспарентність кордонів між публічністю і приватністю тільки зростатиме. До того ж у сучасній ситуації «екстазу комунікацій» (за Ж. Бодріаром, [1]) відбувається фундаментальне зсунення, що порушує не тільки гносеологічні, але й антропологічні, онтологічні бінаризми. Логіку цього зсунення Ж. Бодріяр описав так: «Зникнення публічного простору відбувається одночасно зі зник-

ненням приватного простору. Одно вже не є спектаклем, інше вже не є таємницею. Їхня чітка опозиція, ясна відмінність екстер'єру і інтер'єру строго описували домашню сцену об'єктів, з її правилами гри, межами і суверенністю символічного простору, який був при цьому простором суб'єкта. Тепер ця опозиція згладилася...» [1].

Відповідно, на зміну колишнім бінарним парам – «те, що перебуває в полі зору сторонніх/те, що приховано від них», «відкрите для усіх бажаючих/ позначене обмеженим доступом» – приходять інша, виражено «візуальна»: «медіатизоване» (репрезентоване в електронних і друкарських медіа) vs випробовуване безпосередньо» [7, с. 6]. Слідом за К. Лешем можна стверджувати, що завдяки засобам масової інформації «нас вже нічого не може шокувати, і менш всього інтимні одкровення про особисте життя <...> Єдина річ, заборонена в нашій культурі виставляння всього напоказ, це схильність забороняти» [6, с. 156].

Таким чином, в актуальній сучасності, де «“медійне” стає головним засобом наявності соціального, <...> головним каналом підключення до соціального» [5], медійно опосередкованим виявляється і приватне життя. Тим самим приватність як сфера екзистенціальної сокровенності в її соціальному, естетичному, психологічному, онтологічному вимірах згідно з лакановою психоаналітичною термінологією набула символічного характеру, вийшла з Уявного в Символічне. Це означає, що індивідуальний феноменальний досвід переживання приватності (інтимні речі, події, ситуації) активно репрезентуються в суспільстві, перевизначаються у вербальних і візуальних культурних кодах, стають «політичними», тобто видимими для влади і всіх інших. Тим самим сутнісною рисою сучасного досвіду приватності, окрім ризоматичності – негарантованості, плинності, ситуативної пластичності (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі) – стає, як показав Ж. Бодрийяр, обценність. Як пише французький теоретик, «обценне починається передусім там, де більше немає спектаклю, де немає сцени, де все стає прозорим і безпосередньо видимим, де всяка річ виставлена в жорсткому і безжальному світлі інформації і комунікації» [1].

Для приватності подібний «трансфер» має подвійний ефект – *надлишковості і нестачі одночасно* (про що ми вже казали раніше). Якщо розглядати приватність з цих позицій, то з нею відбувається рівно те, про що писав в «Символічному обміні в смерті» Ж. Бодрийяр: будь який феномен існує доти, поки він є «самостіною сутністю», але щойно він стає об'єктом репрезентації, «поглинається гіперреальністю коду і симуляції» – він зникає («звільняється»), перетворюється на «операційний симулякр» [2, с. 20, 45, 47]. При цьому важливим для логіки нашого аналізу є наступне твердження Ж. Бодрийяра: «Ідеальним змістом усяких таких звільнень виявляються примари» [2, с. 46]. Відтак очевидно, що в ситуації обценності «звільнене» приватне життя стає тією «примарою», так само як і публічна сфера. За С. Жижеком, у процесі публічної демонстрації інтимних деталей зникає саме публічне життя, «публічна сфера, в котрій ти дієш як символічний агент, який не зводиться до приватного індивіда, до сукупності інтимних властивостей, бажань, травм» [3].

При цьому іронія ситуації полягає у своєрідній перверзії: тепер сфера

публічного репрезентує себе, використовуючи метафори, правила і драматургію приватності. Саме на цю обставину і звертає увагу російська дослідниця І. Каспе, зазначаючи, що «чим популярнішою є установка на відособлення приватного простору, тим активніше він виноситься на “публіку”» [4]. Приватність, таким чином, перетворюється на сферу-поза-домом, тоді як публічний дискурс, навпаки, активно запозичує «мову» приватних комунікацій, внаслідок чого достає змін сам порядок Символічного. Як вказує В. Константюк, «нині, після розпаду систем соціальної пов’язаності і забезпечення суб’єкта необхідними засобами для уявних і символічних ідентифікацій, залишилося трохи альтернатив для того, щоб вписати суб’єкта Звідси – криза колективних форм інтеграції суб’єкта “в матрицю символічного”» [5] на тлі наростання індивідуалізації та атомізації (у наступному розділі цю тенденцію буде розглянуто детальніше).

Література

1. Бодрийяр Ж. Экстаз коммуникации. URL: <http://ivanem.chat.ru/extaz.htm>
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / пер. с фр. С. Зенкина. М.: «Добро-свет», 2000. 387 с.
3. Жижек С. «Викиликс», или когда срывать маски наш долг. URL: <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Vikiliks-ili-kogda-sryvat-maski-nash-dolg>
4. Каспэ И. Дом на экране: атрибуты и символы домашнего пространства в интернет-средах. Проект «Russian-Cyberspace» Института русской и советской культуры им. Лотмана (Рурский университет). Бохум, 2005. URL: http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/texts/ru/kaspe_home.
5. Костюк В. Медийное/сетевое опосредование как социальное опосредование [Электронный ресурс]. *Топос: философско-культурологический журнал*. 2014. № 2-3. URL: http://topos.ehu.lt/wp-content/uploads/2015/04/Topos-2-3_2014-Konstantiuk.pdf
6. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии / пер. с англ. М.: Изд-во «Логос», «Прогресс», 2002. 224 с.
7. Фурс Б. Трансформация публичности и просоветская ситуация. *Постсоветская публичность: Беларусь, Украина: сб. науч. трудов / под ред. М. Соколовой, В. Фурса. Вильнюс: ЕГУ, 2008. С. 5-25.*

Сучасні суспільні рухи як чинник мобілізації громадських ініціатив

Гудзенко Олеся Зеновіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Формування суспільних рухів, чинники та роль соціальних суб’єктів в цьому процесі незмінна тематика соціологічного дискурсу починаючи із класичного періоду і по теперішній час. Фокус рефлексії стосовно заданої проблематики дозволяє відстежити парадигмальні зміни простору соціології.

У рамках класичної соціологічної доктрини епохи модерну виникнення суспільних рухів розглядається з позиції теорій масового суспільства, тоталітарних режимів, стихійної масової поведінки натовпів. Поняття мобілізації в ній асоціювалося з процесами національного згуртування, з посиленням ролі інституційних механізмів управління активністю населення (Г. Тард, Г. Лебон, Т.

Адорно, Х. Арендт). Розвиткові соціологічної рефлексії значною мірою сприяв сплеск соціальної активності і «бунтарський рух» середини ХХ ст.

На основі теорії масового суспільства сформувалася парадигма «колективної поведінки», яка досліджувала суспільні рухи з точки зору мобілізації колективних дій в масовому суспільстві та відносної депривації. Суттєвий недолік цього напрямку полягає в тому, що мобілізація як «підготовка до дій» часто отожднювалася з самими діями.

Виникнення парадигми «мобілізації ресурсів» істотним чином змінює дослідницькі акценти. Суспільні рухи починають розглядатися як раціонально організований, інституціалізований політичний виклик невдоволених груп стосовно інтересів влади й соціальних суб'єктів [1]. Мобілізаційним чинником утворення суспільних рухів виступає колективна діяльність, в результаті якої індивідуальні ресурси членів групи накопичуються та передаються на досягнення визначених загальних цілей.

Подальший розвиток мобілізаційної проблематики пов'язаний з появою парадигми «нових соціальних рухів» (А. Турен, А. Мелучі, П. Гунделах, Ю. Габермас, Р. Інгельхарт). Основною тематикою нових суспільних рухів виступають ціннісні компоненти культури, що формують групову ідентичність та створення нових культурних кодів і моделей опису світу. Значну роль у формуванні суспільних рухів відіграють постіндустріальні цінності, а не матеріальні ресурси. Агентами нових суспільних рухів частіше стають вихідці середнього класу (високий рівень освіти, доступ до інформації, ресурс часу). Для традиційних суспільних рухів – це представник робітничого класу, який зараз не розглядається як агент революційних змін. Нові суспільні рухи зосередженні частіше на одній проблематиці, створюють нові символи та значення, піддаючи під сумнів дихотомію відносин «держава – громадянське суспільство». Характерною рисою суспільних рухів в сучасному суспільстві є те, що вони виникають в рамках малих соціальних груп, поза інститутами громадянського суспільства і мають мережевий характер утворення [2].

У теоріях суспільних рухів відбувається зміна дослідницької оптики від макроструктурного пояснення до мікроповсякденного. Практики соціально-політичної активності конструюються з повсякденних життєвих ситуацій в рамках малих соціальних груп і спільнот. Концепція політичного рефреймінгу (К. Клеман, Б. Гладарьов, А. Демидов, О. Мірясова) [3]. При дослідженні практик суспільного активізму в рамках цієї концепції використовуються методологічні принципи фрейм-аналітичної соціології І. Гофмана та теорії «режимів залученості» Л. Тевено [3-4]. Згідно з зазначених теорій формування суспільних рухів, можливо представити наступним чином. «Режим близькості». Процес зміни фрейму, відбувається під впливом відчуття особистого дискомфорту з приводу індивідуальної проблеми або протиріччя. В комунікативному просторі нових медіа, особистісна проблема виходить за рамки приватності та отримавши підтримку в особистому дискомфорті інших, призводить до створення мережі горизонтальних зв'язків – згуртованої соціальної групи. «Режим планової дії». Ініціативна група незадоволених виробляє загальні аргументи перенесення приват-

ного дискомфорту на рівень публічного обговорення узагальнених цінностей. У режимі планової дії відбувається створення організаційних структур, що підтримують інтеграцію й активність у групі. Вуличні акції протесту, публікації в ЗМІ та мережі Інтернет, залучення міжнародної громадськості стають ознакою переходу до «режиму критики і виправдання».

Таким чином, згідно з сучасними теоріями суспільних рухів каталізатором громадської ініціативи стає вторгнення в режим близького, емоційно забарвленого оточення, який породжує відчуття внутрішнього дискомфорту. Переключення в новий режим залученості здійснюється під впливом створення комунікативних горизонтальних зв'язків інтерпретації проблемної ситуації. Це може бути або режим публічного виправдання, або режим планової дії. Залучення соціальних акторів в «режим критики і виправдання» передбачає аргументацію своєї позиції в публічному просторі з точки зору узагальнених цінностей.

Література

1. Камінська Л.Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія*. 2010. Вип. 1-2. С. 91-93.
2. Ушкин С.Г. На пути к лучшему обществу, или почему люди становятся активистами? *Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены*. 2016. № 3. С. 33-47.
3. Клеман К., Мирясова О., Демидов А. От обывателей к активистам. Зарождающиеся социальные движения в современной России. М.: Три квадрата, 2010. С. 667-679.
4. Болтански Л., Тевено Л. Социология критической способности. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2000. Т. III, № 3. С. 66-83.

Громадські простори сучасних міст

Демичева Алла Валеріївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

В останні роки в урбаністиці, в тому разі й українській, активно обговорюється тематика, пов'язана з публічними просторами міст. Наприклад, у 2017 р. вийшла збірка статей «Урбаністичні студії – «(Не)Задоволення публічними просторами», що була присвячена певним вимірам публічних місць у сучасних містах [1]. При цьому у більшості спостерігаємо ототожнення конструктів «публічне» та «громадське» місце, що, на наш погляд, є не зовсім коректним. Отже, публічні простори породжуються розумінням міста як сцени, як особливої форми публічності («хіпстерський урбанізм» Я. Гейла та ін.). Отже, під публічним простором зазвичай розуміється місце, яке забезпечує неформальну, неструктуровану комунікацію городян; виступає центром неформального публічного життя міста; є площадкою для різноманітних подій; є місцем, доступним для різноманітних груп. Основною ідеєю тут є ідея публіки. За Р. Ольденбургом, фундаментальною мотивацією його відвідування не повинна бути ні особиста вигода, ні громадський обов'язок [2, с. 87].

Дискурс про громадський простір – це дискурс лівого урбанізму, у дусі

Д. Гарві, А. Лефевра, Дж. Джекобс та ін. Під громадським простором розуміється простір солідаризації (В. Вахштайн) [3], який, як правило, має протестний характер. Тут приймаються важливі рішення і основною ідеєю тут вже є ідея громадськості, спільноти. Даний конструкт вживається в контексті розмов про «право на місто» (Д. Гарві) чи політичні/громадські/соціальні події. На сьогодні прикладами таких громадських місць можуть бути міська площа чи певні вулиці, простори біля адміністративних будинків тощо, на яких відбувається політична/громадська активність городян. І міська площа є тут не лише важливим елементом міського дизайну, а тим місцем, де городяни маніфестують себе, артикулюють та презентують вимоги чи погляди. Як зазначає британський дослідник О. Хезерлі, в останні роки відбулося як архітектурне, так і політичне відродження площ, як офіційного громадського місця [4, с. 97]. Протести, які сталися у світі після кризи 2008 р., були пов'язані з площами, і часто їх назви ставали еквівалентами власне рухів (наприклад, Зукотті парк, площа Тахрир, Майдан та ін.). Як зауважує дослідник, все це – реакція на ту епоху, в якій громадський простір майже не існував, будучи перенесений у квазі вигляді до торговельно-розважальних центрів чи взагалі знищений сегрегованими просторами [4, с. 101].

Щодо площ в епоху СРСР, то з одного боку, це було легальне громадське місце, але за змістом – це псевдо громадське місце, оскільки зовнішній партійний та державний контроль робив цей простір для всіх простором ні для кого. Взагалі для площ авторитарних режимів характерні масштабність, монументальність, ансамблевість, відкритість, геометричні правильні конфігурації, насиченість державною символікою, відсутність благоустрою та комфорту, контрольованість тощо. Несанкціоновані зібрання людей при цьому вимушені були відбуватися у неформальних, альтернативних просторах. Після розпаду СРСР такі центральні площі опинилися позбавленими сенсів, пустими. Результатом такої «просторової кризи» (Д. Харві) стали змістовне перекодування площ (наприклад, центральна площа як місце демонстрацій та мітингів опозиції, незадоволених городян та ін.) чи наділення новими змістами місць, які раніше не відігравали ніякої ролі у житті міської громади.

Література

1. (Не)Задоволення публічними просторами. Урбаністичні студії III. К.: Всесвіт, 2017. 342 с.
2. Ольденбург Р. Третье место. Кафе, кофейни, книжные магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества. М.: Новое литературное обозрение, 2014. 456 с.
3. Вахштайн В. Пересборка города: между языком и пространством. *Социология власти*. 2014. № 2. С. 1-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/peresborka-goroda-mezhdu-yazykom-i-prostranstvom>
4. Хезерли О. На площади. Архитектурное и политическое возрождение урбанистической типологии. *Неприкосновенный запас*. 2014. № 5. С. 97-121.

Функції освіти у соціальному просторі українського суспільства: інтерпретація понять

Єрмакова Таміла Георгіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент

Трансформації, які відбуваються у соціальному просторі, призводять до розширення та поглиблення розуміння функцій освіти. В сучасному українському суспільстві освіта перетворюється на визначальний чинник суспільного поступу. Зміни у соціальному призначенні освіти викликають необхідність в теоретичному усвідомленні її функцій.

У соціологічній літературі термін освіта має декілька різних визначень. Нам імпонує інтерпретація цього поняття, згідно з якою освіта являє собою «усталену форму організації суспільного життя і спільної діяльності людей, що включає в себе сукупність осіб та установ, наділених владою і матеріальними засобами (на основі діючих норм та принципів) для реалізації соціальних функцій і ролей, управління і соціального контролю, в процесі яких здійснюються навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості з наступним оволодінням професією, спеціальністю, кваліфікацією» [1, с. 28]. Сутність освіти як соціального інституту полягає передусім в її соціальних функціях. Соціальна функція визначається як «роль, яку освіта як соціальний інститут виконує щодо потреб суспільства або його окремих сфер» [2, с. 383].

Поняття «функція системи» вживається в соціології в різних значеннях. «Функція може означати діяльність або здатність до діяльності, роль, властивість, компетенцію, завдання, залежність однієї величини від іншої і т. д. [3, с. 43]. Функція системи є прояв властивостей, якостей системи у взаємодії з іншими суб'єктами системного та несистемного порядку, вираження певної відносно стійкої реакції системи на зміни її внутрішнього стану та її зовнішнього середовища, реакція на збурювальні впливи зсередини та ззовні, своєрідний специфічний спосіб поведінки системи, засіб розв'язання постійного протиріччя між системою і середовищем, що її оточує [3, с. 44].

У нашому дослідженні функції освіти розглядаються як її здатність впливати на окремі сфери та суспільство в цілому, як її роль у суспільстві, у виконанні якої проявляються, з одного боку, властивості, якості освіти, ступінь її досконалості, відповідності певним характеристикам суспільства, з іншого – особливості впливу суспільства, соціального оточення освіти.

У соціологічній літературі зустрічаються різні підходи до визначення змісту функцій освіти. Ця різниця в поглядах на соціальне призначення освіти у суспільстві великою мірою зумовлюється, по-перше, історично визначеним цивілізаційним етапом його розвитку, оскільки конкретний тип цивілізації, об'єктивні суспільні умови і фактори неминуче формують відповідну систему освіти, визначають її характер, цілі, зміст, структуру та функції. Зі зміною суспільних формацій, економічних і соціально-політичних ситуацій змінюються сутність і дія освітніх систем. Характер взаємодії освіти з суспільством не є універсальним: він зумовлений врешті-решт історичним типом суспільних від-

носин. Окрім того, підкреслює дослідник, «в кожній системі суспільних відносин формується притаманний їй взаємозв'язок загальнолюдських і класових функцій систем освіти.

Водночас освіті як соціальному інституту притаманні відносна самостійність і наступність в історично змінюваних системах навчання, здатність активно впливати на функціонування і розвиток самого суспільства.

Література

1. Зборовский Г.Е. Образование: от XX к XXI веку. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. 187 с.
2. Городяненко В. Г. Социология: источниковедение и историография знания: учеб. пособие. Д.: ДНУ, 2003. 356 с.
3. Афанасьев В.Г. Функции социальных систем. *Социс.* 1980. № 2. С. 43-54.

«Нове розуміння здоров'я» в сучасному суспільстві

Зубарева Оксана Ігорівна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук

Початок XXI століття позначився появою нових теоретичних підходів до осмислення феномену здоров'я, проблематизація якого значно актуалізувалася як в публічному дискурсі, так і в соціальній політиці європейських країн. Відмінною рисою нового підходу в галузі охорони здоров'я стала переорієнтація з лікування хвороби на профілактику її виникнення. Однак подібне розуміння здоров'я не обмежилось відповідною соціальною політикою і політикою в сфері охорони здоров'я населення, новий підхід до визначення здоров'я торкнувся, в тому числі, уявлень про тіло індивіда і ролі останнього в досягненні статусу «здорового». Так якщо стара парадигма охорони здоров'я та медицини була вибудована навколо хвороби і ролі хворого, то нова – сконцентрована на здоров'ї. В результаті здоров'я перетворюється з характеристики, притаманної індивіду в мету, на досягненні котрої останній має сконцентрувати свою увагу. Відповідаючи на виклики сьогодення виділилися ключові напрямки дослідження сучасного розуміння здоров'я, включаючи зміст і зміну культурних уявлень про здоровий спосіб життя і практики здоров'я.

У світлі соціологічної рефлексії різні прояви цього феномена були означені як «нове розуміння здоров'я» – «new health consciousness», «нова парадигма здоров'я», хелсизм – «healthism». Вперше концепція «нового розуміння здоров'я» була запропонована Робертом Кроуфордом в праці «Хелсизм і медикалізація повсякденності» для дослідження моралізаторської ідеології в розвинених країнах, згідно з якою проблеми зі здоров'ям і їх вирішення повністю переносяться в зону відповідальності індивіда [1]. Загалом Р. Кроуфорд охарактеризував зародження нової ідеології, яка виникла в 1970-і рр. в США як реакція на соціальну критику медицини, дорожнечу і неефективність системи охорони здоров'я.

Відповідаючи в цілому принципам неолібералізму, нова ідеологія передбачала регулярний нагляд індивіда за власним організмом. У той же час здоров'я

почало сприйматися як певний спосіб життя, а не атрибут. «Нове розуміння здоров'я» сфокусувало публічний дискурс на значущості самозберігаючої поведінки і перенесення відповідальності за здоров'я з інститутів охорони здоров'я на індивіда. У той же час «хелсизм» вказав на тенденцію до моралізації здорового способу життя і негативне забарвлення дій тих, хто не відповідає нав'язаному образу «здорового» [2]. У своїх крайніх проявах таке розуміння досяжницького статусу здоров'я призвело до моральної оцінки індивіда в залежності від його залученості до здоров'язберігаючих практик як на рівні політики охорони здоров'я і соціальної реклами, так і в повсякденному житті. Тобто, чим менше індивід відповідає сучасним нормам здорового способу життя (здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, виключення паління і алкоголю) і зовнішнього вигляду (підтягнуте і привабливе тіло), тим більшою мірою він ризикує отримати негативну оцінку своїх особистісних і професійних якостей.

Одним з яскравих прикладів моралізаторської ідеології хелсизму є кампанія, що розгорнулася в усьому західному світі по боротьбі з ожирінням, в публічну педагогіку з якою залучені найрізноманітніші агенти. Так інституції охорони здоров'я пов'язують ожиріння з виникненням ряду хвороб, або навіть включають його в офіційний реєстр хвороб, як це було в США. Мас-медіа виступають провідниками соціальної моделі зчитування інформації про особистісні якості індивіда, який має надлишкову вагу, як про лінивого з слабкою силою волі, пасивного, недисциплінованого. Загальна занепокоєність профілактичними заходами призвела і до хірургічних втручань в здорове тіло, яке може сприйматися потенційно хворим. Це ілюструє резонансний випадок актриси Анджеліни Джолі, яка превентивно видалила молочні залози на підставі генетичного тесту, що розпізнав наявність у актриси «гена раку». Тим самим дослідники підтверджують, що в лоні хелсизму визрів новий дієвий механізм соціального контролю – медикалізація. В контексті вище зазначеного, І. Ілліч піддав нищівній критиці всі соціальні інститути в західних країнах, включаючи і медицину. Згідно з поглядами автора, медична промисловість і фармацевтика «виробляють» нові хвороби, а самі хвороби і соціальні проблеми гіперболізуються за рахунок втручання ЗМІ. Тож на арену виходять професійні медики, які пропагандують превентивні методи подолання небезпечних хвороб, по типу «хронічного стресу», «апное», «клімактеричного синдрому», тим самим забезпечуючи послух всіх членів суспільства.

Таким чином, «нове розуміння здоров'я», яке характеризується досяжницьким статусом, і залежить від ціленаправлених зусиль індивіда і пов'язана з ним хелсистська ідеологія представляють собою комплексний феномен. Вказане обумовлено низкою соціальних, політичних і економічних трансформацій, а також розвитком медичних технологій і феноменом медикалізації повсякденності.

Література

1. Гольман Е. А. Новое понимание здоров'я в политике и повседневности: истоки, актуальные направления проблематизации. *Журнал исследований социальной политики*. 2014.

Т.12, № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novoe-ponimanie-zdorovya-v-politike-i-povsednevnosti-istoki-aktualnye-napravleniya-problematizatsii> (Дата звернення 28.09.2019 р.)

2. Гвоздев М.Г. Хелсизм в контексте социальной критики медицины. *Общество: философия, история, культура*. 2016. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/helsizm-v-kontekste-sotsialnoy-kritiki-meditsiny> (Дата звернення 28.09.2019 р.)

Сучасні міграційні процеси: соціально-політичний вимір

Ключник Руслан Максимович, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент

Глобальне суспільство не може розглядати своє майбутнє без урахування переміщень людей через економічні, політичні, соціальні та інші обставини. Більшість країн водночас і приймають, і «віддають» населення, а також слугують для транзиту, хоча, звичайно, з різною інтенсивністю.

Зараз спостерігається явище, що дістало назву «міграційного переходу», тобто перетворення країн-постачальників мігрантів на реципієнтів. Варто згадати Велику Британію, Францію, Ірландію, Італію, Іспанію, Німеччину, які були країнами масової еміграції, проте сьогодні приймають дедалі більшу кількість іммігрантів на своїй території. Ознаки міграційного переходу спостерігаються у країнах Східної Європи, наприклад, у Польщі. Ця країна, що внаслідок тривалої еміграції має одну з найчисельніших зарубіжних діаспор, є зараз країною призначення для сотень тисяч іноземних працівників, передусім з України [1, с. 13].

Подібною є ситуація в Росії. Протягом тривалого часу вона була одним з провідних «постачальників» мігрантів. Під час світових воєн та революцій, а також під час кризових процесів 1990-х рр. звідти з політичних та економічних міркувань виїхали мільйони людей. Але наразі Росія приймає все більше представників країн, що розвиваються. Сучасні російські автори пишуть не лише про зростання злочинності, а й про посилення впливу етнічних формувань (діаспор та земляцтв) на органи влади Росії [2, с. 77].

Етнічний склад іммігрантів у тій чи іншій країні завдячує передусім історичним зв'язкам, колоніальному минулому (північноафриканці у Франції, вихідці з Індії та Пакистану – у Великій Британії тощо) та колишній практиці рекрутування іноземної робочої сили (турки в Німеччині). Разом із тим інтенсифікація та диверсифікація міграційних переміщень останнього часу виявилися в тому, що подекуди сформувалися громади іммігрантів, які походять із країн, раніше практично нічим з країнами призначення не пов'язаних [1, с. 30]. Наприклад, численна громада українців сформувалася в Італії, поляків – у Великій Британії.

Значна частина мігрантів, що прибуває з метою працевлаштування, має недостатню кваліфікацію. У Швеції започатковано програму оцінки кваліфікації на робочому місці, яка дає змогу оперативно підтверджувати зарубіжні до-

кументи про кваліфікацію та досвід роботи. Іммігрантам пропонується пройти тритижневе стажування за своєю спеціальністю, в ході якого є можливість продемонструвати свої вміння, і отримати після його завершення сертифікат, що підтверджує кваліфікацію [3, с. 287]. Подібні програми діють і в інших європейських країнах.

Втім, далеко не всі мігранти мають на меті конструктивну співпрацю з країною прибуття. Це стосується навіть легальних мігрантів. Більше того, навіть нащадки іммігрантів часто є схильними до протиправної поведінки. Згадаємо терористичні акти в театрі «Батаклан» та інших місцях у Парижі в листопаді 2015 р. Більшість організаторів та виконавців мали французьке або бельгійське громадянство, інші законно прибули до Франції. «Політика надмірної гуманізації європейського суспільства в цій ситуації є шкідливою для європейських держав, адже толерантне та демократичне ставлення до біженців спричинили неконтрольований сплеск міграційних потоків, яким Європа не може дати раду», – зазначає Н. Пак [4, с. 31]. Проблема мігрантів та їх інтеграції в суспільство є актуальною й далеко за межами Європи. Так, у Новій Зеландії ультраправий австралійський екстреміст Б. Таррант, наслідуючи норвезького терориста А. Брейвіка, розстріляв мусульман у мечеті в м. Крайстчерч у березні 2019 р.

На думку португальських авторів, прибуття нових мігрантів сприяє радикалізації політичних поглядів громадян та посиленню електоральних позицій ультраправих політичних груп (*partidos políticos de extrema-direita*) [5, с. 79]. Французькі дослідники, розглядаючи мотивацію виборців, що голосують за М. Ле Пен, зазначають, що у Франції підтримку ультраправої кандидатки забезпечили громадяни працездатного віку, у той час як прибічники Брексіту у Великій Британії – здебільшого люди старшого віку [6, с. 114]. Крім того, євроскептичні та антимигрантські настрої вже поширилися в Угорщині та Італії. Так, ультраправий уряд Італії протягом 2018-2019 рр. заборонив багатьом іноземним суднам, що перевозили мігрантів, заходити в італійські порти. Схожої позиції дотримується й президент Бразилії Ж. Болсонару. Якщо проблему міграції не буде вирішено, то ультраправі сили отримають ще більше голосів на виборах та змінять політичний дискурс, у якому цінності безпеки стануть вагомими за ідеали толерантності та мультикультуралізму.

Література

1. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
2. Буранкова М.А. Нелегальная трудовая миграция и экономическая безопасность России. *Проблемы современной науки и образования*. 2016. № 11 (53). С. 75-79.
3. Цапенко И. Управление миграцией: опыт развитых стран. М., 2009. 384 с.
4. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 1 (44/45). С. 30-32.
5. Oliveira C.R., Peixoto J., Góis P. A nova crise dos refugiados na Europa: o modelo de repulsão-atração revisitado e os desafios para as políticas migratórias. *Revista Brasileira de Estudos de População*. 2017. Vol. 34, No. 1. P. 73-98.
6. Le Bras H. Attitudes in France towards migration. *European public opinions and migration: Achieving common progressive narratives*. Brussels: FEPS, 2019. 198 p.

Історична пам'ять у предметному полі соціології музейної справи

Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна, доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент

Соціологія музейної справи визначається як спеціалізований розділ соціології культури, який вивчає музеї як соціально-культурний простір становлення та функціонування особливих соціальних спільнот, між якими складаються соціальні відносини і взаємодія щодо пізнання та використання матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, а також особистість як рушійну силу цих відносин, головного актора історичного процесу, діяльність, пов'язану із функцією управління музейною галуззю, виробленням наукових рекомендацій її розвитку та функціонування, визначення місця і ролі музеїв у суспільстві та ставлення суспільства до проблеми збереження культурно-історичного надбання.

При цьому музейна справа визначається як спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що містить комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини суспільства, в т.ч. їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. Головними завданнями соціології музейної справи є: визначення соціальних функцій музейних предметів як пам'яток історії та культури, що несуть в собі інформацію про суспільство на певному етапі його історичного розвитку; вивчення музейної аудиторії як складової соціального діалогу між музеями та соціумом з метою реалізації місії музею у суспільстві; розв'язання проблеми соціалізації людини за допомогою музейних засобів.

Не менш важливу роль музейної справи як предметної сфери соціології музейної справи відіграє продукування і відтворення історичної пам'яті суспільства. Теоретична розробка конструкту «історична пам'ять» належить французькому філософу П. Рікьору, німецьким культурологу Я. Ассману та історику Й. Рюзену, англійському соціологу П. Коннертону та ін. Головною функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле як основи самоідентифікації. Історична пам'ять зберігає здебільшого емоційні образи, але саме ті, які відповідають певним оціночним критеріям, мають високий ступінь правдоподібності. При цьому історична пам'ять має активний характер – якщо історичні події не чинять істотного впливу на світогляд, поведінку значної частини суспільства, то вони не є включаються в структуру історичної пам'яті. Крім того, історична пам'ять володіє нормативною спрямованістю, здатністю тлумачити минуле за критеріями його корисності для сучасності та послаблювати тиск на колективну свідомість невідповідного й суперечливого досвіду. Вона є ключовим елементом культурного ландшафту, складовою частиною тих уявлень, які формують самосвідомість людини в процесі її соціалізації на певній території.

По суті, історична пам'ять складає каркас прийнятих у соціумі уявлень про особливості історичного розвитку певної країни та її регіонів. Як сукупність

донаукових, наукових, квазінаукових (паранаукових) і ненаукових знань та масових уявлень суспільства і окремих його частин про минуле історична пам'ять є складним феноменом суспільної свідомості – вона містить певні образи, символи, міфи, ритуали, історіографічні уявлення, які, безумовно, є предметом музейної справи.

Просторова теорія у дослідженні екології міського середовища: евристичний потенціал

Комих Наталія Григорівна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Для сучасного індивіда постіндустріальне місто, міський спосіб життя пов'язаний не тільки з економічними та матеріальними благами та атрибутами, а в значній мірі, визначається соціокультурними складовими екологічністю, якості життя, комфортом, можливостями саморозвитку та самовдосконалення. Зазначені тенденції соціального розвитку потребують наукового пояснення в рамках соціоекології, зокрема, із застосуванням просторової теорії.

Екологію міського середовища ми будемо розуміти в широкому сенсі, спираючись на ідеї Ф. Гваттарі. Вчений вважав, що екологія означає не тільки захист матеріальних, природних об'єктів навколишнього середовища, а і нематеріальних – мистецтва, суспільства, суб'єкта, соціальних відносин. Так, екологія міського середовища – це не тільки матеріальні об'єкти, але і естетичні, візуальні мистецькі та інші пов'язані, безпосередньо з взаємодією суб'єкта.

Просторова теорія зосереджує увагу на питаннях конструювання сучасного життєвого приватного та публічного просторів індивіда (А. Леффевр, Ф. Джеймісон, П. Бурдьє, Е. Гідденс, О. Мусієздов). Просторова теорія передбачає осмислення міста, як специфічної локації, структурованої публічними та приватними просторами для економічної, соціокультурної активності населення. Уся різноманітність міських просторів може розглядатись у контексті множинності повсякденних практик містян. Наприклад, люди інтегровані традиційною вулицею у різний спосіб: ринковий (через «шопінг»), соціокультурний (через різноманітні масові заходи – соціальні зібрання, святкування релігійних подій, фестивалі тощо), освітній (освітні заходи: тренінги, конференції). Значимі соціокультурні комунікації утворюють у місті місця діалогу, «місця вироблення смислів», а також підтримують у їхніх учасників відповідні почуття приналежності.

Виникнення нових публічних просторів на сучасному етапі розвитку міст представляється можливим пояснити за допомогою концепції «третього місця» Р. Олденбурга. Вчений аналізує міста з огляду на процеси трансформації публічних територій від класичних (існують давно і є звичними для городян: парки, сквери, пляжі, набережні) до нових форм публічності. Третє місце – це похідне поняття для представлення різноманіття місць міського простору, де відбуваються регулярні, неформальні, добровільні зустрічі людей поза домом

та роботою. Таким чином, для містянин просторова організація виглядає наступним чином: перші місця – це будинок, помешкання, де вони проживають, т.з. первинні території; другі місця – це офіс, робота, де людина проводить більшу частину часу протягом дня; треті місця – це території (книгарні, кафе, ресторани, анти кафе, коворкінг центр), де люди зустрічаються, спілкуються, знайомляться, а головне, що вони не пов'язані з їх соціальним статусом, вони можуть як без обмежень потрапити на ці території так і просто залишити їх. Треті місця дозволяють формувати локальні спільноти [1, с. 341].

Отже, сучасні форми суспільного життя мобільні та різноманітні. Вони не потребують постійної, що належить тільки їм території, часто користуючись тим простором, який виявляється вільним. Ці форми (виключно міське прояв суспільного життя), обіграють існуючу міську культуру і інфраструктуру, вони не вимагають створення спеціальних просторів, але дозволяють реалізовувати потребу городян в співіснуванні, провокують як на заплановану, так і спонтанну комунікацію. Саме поява в інноваційних територій, локацій для комунікації, культурних просторів формують певну екологію міського середовища в широкому сенсі.

Література

1. Ольденбург Р. Третье место: кафе, кофейни, книжные магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества. М.: Новое литературное обозрение, 2014. 456 с.

Між «охоронництвом» та «критицизмом»: поле літератури в грі із історією

Легеца Сергій Валерійович, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент

Від часів відкриття за часів романтизму історичного матеріалу як достатнього джерела для розбудови сюжетних схем в межах масової культури, альянс між цією останньою та історією зазнавав чималих змін. На початках цього процесу (за часів романтизму), минуле відкривається, по-перше, як субститут Іншого, як екзотика, така приваблива для європейського користувача масової культури; по-друге, осмисленні історичного матеріалу є важливим елементом в ідеології романтизму, оскільки саме тут чути (про)мову «народного духу», а праця, наприклад, письменника (того ж самого В. Скотта) стає роботою по конструюванню національної самосвідомості.

Головна особливість у роботі – як творця, так і споживача – з історичним матеріалом в тому, що масова культура в цьому разі оперує послідовністю подій, які, по факту, вже неактуальні (оскільки відносяться до минулого – і не мають безпосереднього впливу на наше «тут-і-зараз»). Інша справа, що масова культура відкриває для себе чимало способів актуалізації минулого через опосередковані варіанти роботи із ними.

Вкажу лише деякі з цих умов актуалізації проблемності «історичного».

Перша (й найпомітніша) стратегія – це пошук в історії основ та підмурків

сучасного (у тому числі як пояснень сучасного стану – в глобальному чи в локальному сенсі). Але такого роду робота майже відразу стає суто ідеологічною роботою – не стільки дослідженням минулого (а автор масової культури майже ніколи не є «дослідником» в цьому вузькому сенсі слова), скільки опрацюванням його. Автор масової культури в будь-якому випадку працює із актуальною ідеологічною матрицею, яка накладається на минулі часи (тим самим підвищуючи значимість сучасної ситуації). Класичним прикладом тут міг би стати історичний роман в просторі Радянського Союзу – автори його (за)грають перш за все із ідеологією «класової боротьби», шукаючи в минулому підтвердження її, бо тим самим вони підтверджують непохитність ідеологічної моделі радянського сьогодення.

По-друге, історія дає можливість сучасному користувачеві гратися із фігурою Іншого (оскільки після розбудови концепту «ментальності», розрив у світоглядних характеристиках між сучасністю та минулим став таким собі загальним місцем і для масової культури також). До того ж, треба мати на увазі, що актуальна історична пам'ять пересічної сучасної людини рідко коли сягає далі, ніж безпосередній досвід її та її сімейного оточення (чи то – на два-три покоління вглиб); для сучасного українського читача це, здебільшого, означає, що в його сприйнятті актуалізований здебільшого радянський культурний бекграунд.

Нарешті, по-третє, при виникненні проблем із актуальною ідеологією (як, наприклад, це було в пізньому Радянському Союзі з другої половини 1980-х років), історія швидко ставала полем пошуків альтернатив сьогоденню (причому, тут мова повинна йти саме про «альтернативи», а не пошук пояснень, не про аналітику сучасного стану; прикладом міг би слугувати феноменальний успіх історичних романів В. Пікуля в останнє десятиліття радянського культурного середовища).

В ситуації ідеологічної ускладненості, у випадку конкурентності кількох ідеологічних проектів у точці «тут-і-зараз», історія починає використовуватися в масовій культурі не лише як свого роду «охоронницький» проект (чиє завдання – зберегти сучасний стан ідеології через посилення на тяглість його в минулому), але й грається як проект критичний (коли, наприклад, в ньому починає бути присутня свого роду «семіотика історії другого порядку»: критика сучасного через критичний опис минулого – яке, в свою чергу, в актуальній традиції використовується як інструмент підтримання актуальної ідеології; такими, наприклад, є історичні романи сучасного російського письменника О. Іванова, які працюють із ідеологізованими фігурами сучасного російського простору масової культури – такими, як, наприклад, цар Іван Грозний).

В останньому випадку цікавий матеріал для аналізу мали б дати не лише теми, які автори масової культури використовують, але й сюжети національної історії, які по тим чи іншими причинами ними оминаються (як, наприклад, фігура Мазепи в українському радянському історичному романі – чи Переяславська Рада в сучасному).

Окремий інтерес становлять взаємини між історичним матеріалом та масовою культурою у просторі, так би мовити, нереального – в межах фантастики,

оскільки тут підвищується рівень умовності зображувальних подій (чи світу, де ці події відбуваються); відповідно ж, в таких умовах помітнішими стають механізми роботи із історичним матеріалом.

Інтерес тут становлять, принаймні, два випадки/варіанти: фентезі та т.зв. «альтернативна історія».

Фентезі, як напрямок масової культури, який працює із «світами об'єктивного ідеалізму», у творах, так би мовити, свого канону працював із символікою та стафажем традиційного суспільства (саме такими були епохи, які моделювалися авторами, події, навколо яких будувався сюжет, чи герої цих творів); ідеологія, на яку доводилося авторам фентезі часів її класичного розвитку орієнтуватися, була ідеологією традиціоналізму: аристократизм, кастовість суспільства, навіть «право сильного» (на чому, наприклад, вибудовується світ, створений Р. Говардом). А традиційність начебто мала на увазі охоронництво вже за самим своїми підходами.

Крім того, сюжетно класичне фентезі завжди було розповіддю про катастрофу, про порушення норми (нехай навіть порушення метафізичне – але це завжди розрив звичайного). Відповідно, це мало на увазі ідеологію Великого Повернення, відбудови порушеного; перемогти для героїв – часто відтворити усталений (і порушений метафізичними супротивниками) порядок. До того ж, фентезі виявилось напрямком, який легко піддавався редублікації – а будь-яке відтворення сюжетних схем, наприклад, Дж. Р. Р. Толкіна, мала на увазі спрощення ідеологічних підвалин такого роду творів.

Частіше за все, дослідниками класичне фентезі інтерпретувалося як «ескапізм» (який, начебто, підтримувався і соціальними практиками користувачів – наприклад, створена ними системи рольових ігор, на подоби «Гобітських Ігрищ» в радянському та на пострадянському просторах). Разом із тим, можна говорити і про різницю в подальших траєкторіях розвитку цього напрямку в західній та пострадянській масовій культурі.

Західні лінії розвитку фентезі давали авторам можливості працювати, принаймні, із наступними тематизаціями: 1) робота з національними міфами (наприклад, на сьогодні це присутнє у багатьох польських авторів – від А. Сапковського до Я. Комуди); 2) праця із етичними конструктами (відмова від «етичного всесвіту» на користь реалізму – або навіть моральному релятивізму; прикладом першого міг би стати цикл Дж. Р. Р. Мартіна «Сага льоду та полум'я», другого – цикл «Нічна варта» С. Лукьяненко); 3) праця із жанровими кліше (яскравим прикладом могла б стати творчість Дж. Аберкромбі). Крім того, виникнення такого напрямку, як «міська фентезі» дає авторам можливість говорити про змінність традиційного світогляду в умовах модерного світу (важливим тут, наприклад, є роман М. Свонвіка «Дочка Залізного Дракона» або «Американські боги» Н. Геймана).

У цілому ж, такого роду змінності дають можливість відходити від суто охоронницьких стратегій та надавати голосу критичній аналітиці сучасності – нехай кризь призму розповідей «про богів та героїв».

На пострадянському просторі ж – особливо в межах російськомовної масо-

вої культури, – направлення фентезі стає майданчиком для побудови свого роду апології «простої сучасної людини»: користуючись схемою «наші сучасники в фантастичному світі», автори дають можливість молодому читачеві зафіксувати своє становище як виграшне (від перших романів циклу про майора Сварога від О. Бушкова до промислових масштабів такого роду літератури в сучасному російському книговидаванні). Знання, якими володіє наш сучасник «по-дефолту», дають йому виграшну позицію в ситуації традиційного суспільства. Але ж тим самим підвищується і важливість цього останнього з точки зору читача.

Якщо фентезі працює з історичним матеріалом, так би мовити, описово та «етнографічно» (як зображення екзотики для споживача), то альтернативна історія – як напрямок фантастики – має аналітичні особливості з самого початку, оскільки говорить про ті вектори історичного розвитку, що не були реалізовані в реальності, а виявилися лише можливостями та потенційностями.

По суті, альтернативна історія могла б стати основою для аналітичної критики сучасного стану соціуму/країни/культури (бо по законам напрямку це мало б бути співставлення «реального» та «можливого» минулого та сучасного). Втім, в реальності, на сьогоднішній день, в просторі російськомовної масової культури альтернативна історія стає твердою основою для апологетики сучасного. Крім того, тут максимальний розвиток має так звана література «про потраплянців» (наших сучасників, які «потрапляють» в іншу історичну епоху та будують краще сучасне – але вже не на індивідуальному рівні, а на рівні державних структур, як їх уявляє автор).

По суті, це стає основою ідеології реваншизму, оскільки критикується не невдачні повороти національної історії, але система тих «новацій», які з точки зору автора можуть призвести до катастрофи *сучасну* Росію (а тут діапазон доволі широкий: від «чобота НАТО» до самого принципу реформування радянської системи). Крім того, для російськомовної масової культури напрямок альтернативної історії стає свого роду «колоніальною літературою» (нехай навіть віртуалізуючи цю «колоніальність»): розбудова супердержави «силою русского оруж'я» завжди має на увазі підкорення сусідніх народів та насадження в них російськоцентричної моделі в усьому – від культури до систем управління.

Певна компенсаторність в напрямку альтернативної історії присутня і в більшості «нових країн» (тих, що виникли після розпаду СРСР чи радянського блоку): працюючи із минулим, автори масової культури охочіше працюють із сюжетами, які дозволяють говорити про своєрідний «пошук себе», але такий, що був би сильнішим, ніж актуальний варіант сучасного. А переносячи сюжетні схеми в минуле, автори раз-у-раз стикаються із проблемою «архаїзації ідеалів», із необхідністю працювати із «зупиненим часом», і на ньому будувати систему позитивних зрушень. Найбільш яскраво, наприклад, це проявлено в самій сюжетній схемі одного з останніх українських романів цього напрямку – у «Аркані вовків» П. Дерев'янка, де збережена від часів Б. Хмельницького українська державність і в XIX столітті будується на основі архаїчних символів та структур (Січ, системи соціальних взаємин тощо).

У цілому ж, загальний вектор у загальносвітовому просторі масової куль-

тури та на просторі пострадянському має тенденції дещо протилежні: від переорієнтації роботи розважального сектору на соціальну аналітику в першому випадку – до зосередження авторського зусилля на принциповій традиційності, яка стає, навіть, свого роду ідеологією існування масової культури на пострадянському просторі.

Інтолерантність українців

Познанська Катерина Володимирівна, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат історичних наук, доцент

Українці вже тривалий історичний проміжок часу перебувають під впливом надзвичайно негативних суспільних процесів. Ці процеси загрожують втраченою національною ідентичністю, принижують людську гідність та ставлять питання про фізичне існування самої нації. Мова не тільки про найкатастрофічніші у ХХ столітті події, що відбувалися на території України, а і про соціально-політичні подразники часів незалежності нашої держави. У зв'язку з цим постає актуальним питання толерантності та інтолерантності українців.

Соціологічні дослідження виявляють тенденцію зниження важливості цінності толерантності та, разом з тим, зростання бажання обмеження у правах певних категорій людей. Так, за даними соціологічного дослідження «Українське суспільство та європейські цінності», проведеного у квітні-травні 2017 року Інститутом Горшеніна, найменш цінними для українців виявилися «повага до інших культур» (5,4%) та «толерантність» (9%) [1].

За даними загальнонаціонального соціологічного дослідження «Що українці знають та думають про права людини: оцінка змін (2016-2018)», що проводив фонд «Демократичні ініціативи» у співпраці з «Центром інформації про права людини» за підтримки Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН), лише чверть опитаних українців вважає важливою толерантність до людей з іншими поглядами та способом життя. Більшість і далі, як впродовж попередніх років, підтримує обмеження прав вразливих груп суспільства. Так, 66% опитаних не проти обмеження прав наркозалежних, 56% виправдовують обмеження прав колишніх засуджених, 51% не заперечує проти обмежень прав людей із непопулярними політичними поглядами. У дослідженні зафіксований високий рівень нетолерантності щодо ромів та представників ЛГБТ-спільноти - по 47 % опитаних. Свобода, справедливість і безпека – основні цінності для українців, водночас рівень толерантності у суспільстві досі низький (!) [2].

Толерантність та інтолерантність може поширюватися на різноманітні аспекти життєдіяльності людини. Як особистісна характеристика толерантність проявляє себе у ставленні до себе, до інших, до власної групи (груп), до інших груп, до світу в цілому. Толерантність як багатомірна характеристика особистості не притаманна людині від народження, та може ніколи не проявлятися, якщо не буде спеціально вихованою, сформованою. Виховання толерантності передбачає відмову від соціальних стереотипів на користь об'єктивного, неупе-

редженого, тверезого ставлення до будь-якої людини, незважаючи на її індивідуальні особливості. Джерелами формування інтолерантності, є складне соціально-економічне становище, що панує сьогодні в державі, та призводить до зростання жорстокості соціуму; низький рівень індивідуальної культури окремих індивідів, що зумовлює негативне ставлення до Інакших. Але, разом з тим це не означає, що негараздами можна виправдати негативне відношення до тих, хто поруч, адже у соціальному аспекті толерантність лежить в основі культурних вимірювань людської суб'єктивності, є «барометром», який певною мірою дозволяє визначити рівень суспільної зрілості людей, культуру учасників соціального спілкування, їх готовність до спільного пошуку шляхів примирення, згоди та миру. Толерантність вимагає певного самообмеження, буває принциповою, тобто базується на твердих переконаннях про її необхідність, та прагматичною, тобто ситуаційною, зумовленою практикою відносин [3].

У більшості випадків ми не можемо оскаржувати конкретні рамки, якими суспільство обмежило нашу свободу, бо суспільство не є суб'єктивним, а рамки не є формальними. Ніхто не має відповіді на питання, ким «заведено» те, що сприймається як заведене. Тож вихід лише в толерантності – невтручанні кожної людини у справи кожної іншої людини, яка про втручання не просить. І водночас у вихованні дітей в атмосфері заохочення вільного та свідомого вибору, а не єдино правильних варіантів поведінки.

Адже толерантність дає нам можливість залишатися членами спільноти, сприймаючи своє буття в ній як цінність, бути такими як є, не намагаючись змінити інших або вплинути на них. Зокрема й у їхньому самообмеженні, якщо воно добровільне: мають право й на це.

Література

1. Українське суспільство та європейські цінності: звіт за результатами соціологічного дослідження. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> (2.10.2019 р.)
2. Свобода, справедливість і безпека – основні цінності для українців, водночас рівень толерантності у суспільстві досі низький Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/svoboda-demokratiya-i-spravedlivist-osnovni-tsinnosti-dlya-ukraintsiv-vodnochas-riven-tolerantnosti-u-suspilstvi-dosi-nizkiy> (10.12. 2018 р.)
3. Брандт З.В. Толерантность и интолерантность: два полюса одной культуры. URL: <http://lib.socio.msu.ru/>. (30.09.2019 р.)

Особливості розробки та реалізації концепту «безпечне місто»

Ратушина Таїсія Олександрівна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук

Сучасне суспільство в теоріях багатьох західних соціологів (У. Бека, Е. Гідденса, Н. Лумана, П. Штомпки) характеризується як ризикогенне, сповнене ризиків та небезпек різної природи, але більшість з них має саме соціальний характер. Так, наприклад, з позиції теорії У. Бека [1] явища і процеси, що формують ризики є результатом невирішених конфліктів та протиріч, які продукуються самим суспільством та набувають глобального характеру, а безпека стає

однією з головних його цінностей.

Особливо яскраво ризики та небезпеки проявляються в міському середовищі, оскільки воно саме по собі є неврівноваженою системою де розкриваються взаємозв'язки і взаємозалежності соціальних, економічних, техногенних та природних чинників (в наш час до них можна додати ще й інформаційні), що впливають на соціальну безпеку. Тож ідея безпеки в міському середовищі стає одним з ключових трендів сучасної урбаністики.

Зростання і розвиток міст може стати як фактором збільшення ризиків (наприклад, зростання антропогенного навантаження, невідповідність інфраструктури, недостатність природних ресурсів, екологічне забруднення, ріст злочинності і т.д.), так і важливим чинником економічного зростання і сталого розвитку. Оскільки в міському просторі постійно виникають ситуації, що є потенційно небезпечними, то основним пріоритетом є їх мінімізація та попередження ризиків завдяки системам моніторингу, прогнозування та управління. Громадський порядок та безпека є одним з ключових напрямків при реалізації концепції Smart City, саме на основі комплексу автоматизованих інформаційних систем можливе створення діючого механізму управління, забезпечення безпеки та локалізації небезпек різного характеру.

Концепт безпечного міста є одним з важливих елементів більш широкої концепції Smart City, що представляє собою управління містом за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, засноване на принципах довгострокового планування та інклюзивності, для підвищення ефективності міських процесів, оптимізації використання ресурсів, зростання якості життя мешканців, розвитку економіки та захисту навколишнього середовища [2].

Пілотні проекти з впровадження інноваційних технологій в життя міста існують з 1950-х років, коли цифрові технології вже починають використовувати у містобудуванні. У 1980-ті роки говорять про так звані wired cities (буквально – міста, що охоплені дротом), далі – про кіберміста, та інтелектуальні міста. В кінці 1990-х – на початку 2000-х років з'являється термін «розумне місто», але до масового використання він входить лише в 2009-2010 роках [3, с. 53]. На сьогоднішній день міста, що впроваджують концепцію Smart City (Токіо, Сінгапур, Осака, Амстердам, Стокгольм, Сідней, Торонто, Сеул) знаходяться в десятці найбезпечніших міст світу за критеріями захисту цифрової і особистої безпеки, безпеки в області охорони здоров'я, а також безпеки міської інфраструктури [4].

В Україні в рамках реалізації Концепції Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування [5], розпочато прийняття регіональних програм «Безпечне місто», що передбачають встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) з елементами аналітичної обробки інформації.

Вбачається, що реалізація зазначених заходів дозволить підвищити рівень контролю за ситуацією в громадських місцях, ефективність реагування на правопорушення в містах і на об'єктах транспортної інфраструктури; зменшити кі-

лькість правопорушень, які вчиняються в громадських місцях; посилити захист уразливих у терористичному відношенні об'єктів [6, с. 59]. Дійсно функціонування систем відеоспостереження дозволяє записувати відео інформацію, що стосується трафіку, інтенсифікації транспортних потоків, а також дає змогу пришвидшити реагування на надзвичайні ситуації, посилити контроль за безпекою в громадських місцях. Попри це реалізація таких програм може стикатись і з певними проблемами та мати суттєві недоліки, наприклад, інформація, що накопичується без відповідної обробки, хакерські атаки, чи проблеми правового характеру, на кшталт того хто, коли і в якому випадку може мати доступ до цієї інформації та як її можна використати. Тому важливо не просто фізичне впровадження нових цифрових технологій, а й правильна реалізація їх потенціалу, оскільки неправильне використання призводить до високого рівня витрат але при цьому низького рівня віддачі.

Література

1. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну: пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 383 с.
2. Потемкин Г.В. Этапы становления научного дискурса о smart city («умном городе»). URL: <http://connect-universum.tsu.ru/index/newall/?language=russian> (дата звернення: 26.10.2019 р.).
3. Ладигіна І.В. «Smart City» – складна підсистема в складній системі міста. *Науковий вісник будівництва*. 2018. Т. 94, № 4. С. 52-59.
4. Safe Cities Index 2019 Urban security and resilience in an interconnected world. *The Economist*. URL: <https://safecities.economist.com/safe-cities-index-2019/> (дата звернення: 26.10.2019 р.).
5. Про схвалення Концепції Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/51-2013-p> (дата звернення: 26.10.2019 р.).
6. Мовчан А.В. Застосування сучасних технологій для вирішення завдань оперативного розпізнання терористичних загроз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 53-61.

Мізандрія і гомофобія в гендерній культурі України

Святненко Іван Олександрович, докторант кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), кандидат соціологічних наук

Обгрунтовуючи соціологічну парадигму в розумінні мізоандрії, зазначимо, що це явище є складовою матриархального расизму як ідеології духовно-моральної надцінності жінок у порівнянні з чоловіками, що виявляється як похідна від матриархальної гендерної культури з властивою останній спірітуалізацією жіночих якостей. Спірітуалізація жіночих якостей в українській гендерній культурі пов'язується із геніколатричними та матернолатричними складниками імпліцитного язичництва в православному християнстві, на чому наполягає в своїх дослідженнях етнічної ідентичності, зокрема Ю. Романенко [19-20].

Як вже було доведено автором, проблемою української гендерної культури

є асиметрична структура рольових експектацій, в якій маскулінні очікування жінок щодо чоловіків поєднуються із амбіціями жінок щодо інтерналізації чоловічих гендерних ролей та прихованими вимогами щодо пасивно-об'єктної (фемінної) поведінки чоловіків за умови виявлення жінками ознак агресії. Відповідно до цього, жінки, з одного боку, очікують від чоловіків розщепленої в гендерному відношенні поведінки. Вони мають бути водночас агресивними і м'яко-поступливими щодо чоловіко-подібної агресії жінок, себто, дозволяти жінкам виявляти ознаки маскулінності (бути фактично «чоловіками над чоловіками»), і, разом з цим, зберігати твердість, наполегливість, раціональність та вольові якості щодо інших чоловіків та соціальної життєдіяльності [16].

Жінки в проявах ними маскулінних якостей переживають приховану або ж відкриту ненависть, ворожість, або вкорінене упередження по відношенню до чоловіків, які виявляють маскулінні якості. Проте, вони також зневажають, таврують, принижують чоловіків, які визнають пасивно-об'єктні соціальні ролі і виявляють щодо жіночих вимог ознаки поступливості, м'якості та гнучкості (себто, щодо фемінних чоловіків).

Загалом же мізандрія як щодо маргіналізованих маскулінних, так і середньо-статистичних (фемінних) чоловіків може виявлятися в формі морально-етичної та правової (юридичної) дискримінації за ознакою статі, відкритого (прихованого) приниження чоловіків, гендерного насильства над чоловіками або сексуальної об'єктивації чоловіків [13-14; 7]. Матріархат припускає тотальну сексуальну об'єктивацію чоловіків із поширенням практик групового полювання жінок на останніх із переживанням щодо чоловіків (з боку жінок) активно-гомосексуальних фантазій.

За умов патріархальної гендерної культури типовими реакціями на жіночий гендерний расизм (включаючи матріархат та фемінізм як його різновиди) буває чоловічий шовінізм, сексизм і гомосексуалізм (як форма інвертованої реакції на маскулінізацію жінок) [6; 10-11].

Проте, в українській гендерній культурі реакцією на мізоандрію стає мораль типового самозвинувачення мазохістського змісту, за якими приховується явище латентного аутоетноциду та аутоандроциду як його складової [18]. Чоловіки виявляють гіперчутливість щодо страждань жінок поряд з зневагою до страждань чоловіків. Причому, найцікавіше, це прагнення захищати і жаліти жінок обґрунтовується тим, що жінка є слабшою, дурнішою, емоційнішою, а тому потребує великодушного потурання її вадам з боку чоловіків, які, попри їх скотомізованість, мають виявляти ознаки надлюдської терплячості і поваги до агресії, емоційної розбалансованості, маніпулювань жінок.

Ідеологія мізандрії припускає знецінення чоловічих страждань, втрат і хвороб. Страждання знецінених чоловіків автоматично знецінюються. Вони не народжують – значить їм легше, у них немає менструацій – значить, їм живеться комфортніше. Чоловіки не можуть собі дозволити плакати і яскраво виражати емоції – вони апріорі повинні бути менш чутливими, аніж жінки. Жінка в своїх стражданнях і істериках отримує можливість підміняти власні думки афектаціями і підміняти думки останніми. Чоловік в подібних ситуаціях зо-

бов'язаний терпіти все, таким чином сплачуючи ціну за свій подвійний статус тварини-«надлюдини».

На тлі самонеприйняття чоловіками самих себе і власної маскулінності (як набору ознак, що включають раціональність, волюнтативність, активність, ініціативність, агресивність) у них формується стійка соціопатія, яка в науковій літературі отримала назву гомофобії, дослідження якої є представленим в працях Є. Балабанової, Дж. Батлер, А. Безант, а також у шереху словникових видань [1-3; 8-9]. На поверхневому рівні розуміння прийнято вважати, що ця соціопатія припускає ірраціональну боязкість, що поєднується із почуттям глибокої неприязні чоловіків (жінок)-гетеросексуалів до чоловіків-гомосексуалістів. Але особливість її полягає в тому, що гомофобія дуже часто буває обумовленою досить суперечливими чинниками.

Чоловіки частіше побоюються своїх власних мотивів і фантазій на цю тему, іноді помічаючи за собою, що їх цікавлять деякі нюанси, пов'язані з гомосексуалізмом. Гомофобія включає також переживання нав'язливих страхів, пов'язаних із сумнівом щодо власної активної позиції в сфері сексу, себто, страхів перед соціальною пасифікацією (перетворенням на жінкоподібний (пасивний) об'єкт в рольових розстановках. З іншого боку, чоловіки переживають страхи щодо будь-яких сексуальних фантазій гомосексуальної спрямованості [8-9].

Уточнюючи соціальні прояви гомофобії в українській гендерній культурі, маємо зауважити, що вони включають в себе комплекс самозаперечень маскулінності як полюсу тваринно-соціальних якостей чоловіків у порівнянні з духовно-моральними якостями жінок. Гомофобія, таким чином, є соціопатією чоловіків як гендерної спільноти, що знаходить своє вираження в ототожненні маскулінності із тваринністю і демонізованістю. Маємо підстави для гіпотези, згідно якої на жінок гомофобія в українській гендерній культурі не поширюється, що буде верифіковано автором в подальших емпіричних дослідженнях.

Література

1. Балабанова Е. Зависимость женщины: теоретические подходы к изучению. *Гендерные исследования*. 2000. № 4. С. 266-277.
2. Батлер Дж. Чисто культурное. *Введение в гендерные исследования*. Ч. 2. Харьков; СПб., 2001. С. 289-306.
3. Безант А. Человек и его тела. Магнитогорск: «Амрита-Урал», 1996. С. 206-216.
4. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учеб. пособие. СПб.: Питер, 2006. 431 с.
5. Берн Ш. Гендерная психология. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. 320 с.
6. Бовуар С., де. Второй пол. СПб.: Алетейя, 1997. 356 с.
7. Бондар Г.Г. Соціокультурні засади концептуалізації гендерної нерівності в українському суспільстві: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 – теорія та історія соціології / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2012. 266 с.
8. Гомофобия. *Словарь гендерных терминов*. URL: <http://a-z-gender.net/gomofobiya.html>
9. Гомофобия. *Национальная психологическая энциклопедия*. URL: <https://vocabulary.ru/termin/gomofobija.html>
10. Горощко Е. Гендерная проблематика в языкознании. *Введение в гендерные исследования*. Ч. 1. Харьков; СПб.: Метадон, 2001. С. 508-543.
11. Кауфман М. От плоти к стали: маскулинность как коллективная галлюцинация.

Гендерная педагогика и гендерное образование в странах постсоветского пространства. Сб. материалов междунар. летней шк., 2001. Иваново, 2002. С. 20-49.

12. Крячко В.І. Українська ментальність: соціодіагностичний аспект: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 – теорія та історія соціології / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2010. 216 с.

13. Мизандрия. *Национальная психологическая энциклопедия.* URL: <https://vocabulary.ru/termin/mizandrija.html>

14. Мизандрия. *Словарь гендерных терминов.* URL: <http://a-z-gender.net/mizandriya.html>

15. Митчелл Дж. Женская сексуальность. Жак Лакан и école freudienne. *Введение в гендерные исследования.* Ч. 2. Харьков, СПб.: Метадон, 2001. С. 534-560.

16. Лауретис Т., де. Риторика насилия. Рассмотрение репрезентаций и гендера. *Антология гендерной теории.* Минск: ПроPILEI, 2000. С. 347-373.

17. Новоселов О. Женщина. Учебник для мужчин. URL: <http://humans-ethology.com/#reader1>

18. Розя Ю.Ю. Смертність в Україні: теоретико-соціологічний аспект: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 – теорія та історія соціології / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2013. 218 с.

19. Романенко Ю.В., Святненко І.О., Зінченко А.А. Візуалізації в медійно-комунікаційному просторі: соціо-системологічний підхід: Монографія. К.: Вид-во ІМВ, 2014. 436 с.

20. Романенко Ю.В., Святненко І.О., Поцелуйко А.О., Ташенко А.Ю., Медведєва Ю.Ю. Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності та практик харчування: Монографія. К.: Вид-во ДУТ, 2015. 437 с.

Маніпулювання масовою свідомістю як ознака сучасного інформаційного суспільства

Серга Тетяна Олексіївна, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя), кандидат соціологічних наук

Розвиток людської цивілізації в ХХ – початку ХХІ століття, що характеризується перемогою людського розуму над силами природи, торжеством науки і технологій, призвело не тільки до позитивних суспільних і соціально-економічних зрушень, а й до катастрофічних, за своїми наслідками, трансформацій духовної сфери суспільства, формуванню стереотипів масової свідомості, змін ціннісних орієнтацій і стилю життя людей. Найбільш серйозна проблема сучасного суспільства – проблема управління або маніпулювання масовою свідомістю.

Для розуміння феномену «маніпулювання свідомістю» необхідно висвітлити його психологічні, економічні, соціально-політичні аспекти на різних рівнях суспільних відносин. Зупинимось на деяких.

На думку психолога Є.Л. Доценко, «маніпуляція свідомістю може розглядатися як система впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або установок, що не збігаються з тими, які є у адресата в даний момент» [3, с. 60].

Представники психологічної науки вважають, що існують певні якості

особистості, які підвищують можливості маніпулювання свідомістю цієї людини: недостатньо розвинене логічне мислення, чутливість, слабка психічна активність, підвищена емоційність, нерішучість, відсутність самооцінки, почуття власної неповноцінності, сором'язливість, довірливість. Досить складно впливати на людину, яка впевнена в собі, здатна постояти за себе і має сформований погляд на навколишню дійсність [2, с. 77-78]. Ця теза проливає світло на питання – чому різні люди виявляють різну здатність протистояти маніпулюванню. Але чому маніпулювання стало настільки можливим і природним в сучасних реаліях?

У соціальному контексті, маніпуляція свідомістю – це один із засобів придушення, зниження (або, навпаки, збільшення) соціальної активності мас, що представляє безпосередню загрозу пануючому соціальному ладу, засіб направлення цієї активності в потрібне для цього шару русло [1, с. 148].

Людина в сучасному суспільстві постійно знаходиться під впливом соціального середовища і його генеральних тенденцій, таких як, глобалізація, бурхливий розвиток інформаційних технологій, ослаблення зв'язків індивіда з суспільством, через що відбувається делегування ним своїх повноважень різним представникам і організаціям, величезний інформаційний потік та відсутність часу для його переробки.

Так само, серед причин, можна назвати й наступні. Сучасні швидкості життя, занурення в гедоністичні аспекти суспільства споживання призвело до відчуження людини від потреби і можливості вникати в багато сторін громадського, політичного, економічного життя. Адже для того, щоб розібратися в багатьох важливих питаннях, з огляду на величезний потік інформації, який щодня ллється на людину, потрібно мати бажання, час, певний обсяг знань, широкий кругозір і стійкі світоглядні і ціннісні орієнтири. Саме тому далеко не всім вдається адекватно оцінювати перебіг процесів, що відбуваються навколо.

Через контроль над засобами масових комунікацій відбувається формування правил і стереотипів поведінки людини. Будучи прихованим впливом на масову свідомість, маніпуляція, як правило, націлена на формування інертності народних мас, які не будуть здійснювати активну розумову діяльність, аналіз, критичне осмислення. Так, в кінцевому підсумку, панівні класи вирішують питання присвоєння та перерозподілу продуктів діяльності суспільства і людини окремо. Їхня мета – концентрація матеріальних благ. Отже, посилення феномена маніпулювання масовою свідомістю в сучасному світі нерозривно пов'язане з процесами капіталізації суспільних відносин і фінансової глобалізацією.

Таким чином, явище, що розглядається, можна назвати не тільки соціальною девіацією, а й навіть «патологією» сучасного інформаційного суспільства. Адже, служачи цілі модифікації людини на користь інтересів міжнародного капіталу, йде прихований непомітний процес не тільки повного відходу від декларованих демократичних цінностей, а й духовна деградація людства. Тому пошук шляхів виходу з цього стану суспільства – давно назріла необхідність і завдання для мислителів сучасності.

Література

1. Баукин А.В. Манипулирование сознанием – явление современной действительности. *Преподаватель XXI век: общероссийский научный журнал о мире образования*. М.: Изд-во МГПУ. 2007. № 1. С. 148-151.
2. Гончаров Г.А. Суггестия: теория и практика. М.: КСП, 1995. 320 с.
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо, 1997. 344 с.

Соціальні практики насильства в українських сім'ях

Сорокіна Олександра Сергіївна, доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат філософських наук

Кожного року в Україні фіксується більш, ніж 100 тисяч звернень до правоохоронних органів з приводу вчиненого насильства. В якості постраждалих виступають не тільки особи, які зазнали агресії з боку сторонніх осіб, але й ті, які зазнали шкоди у власних родинах. Як правило, мова йде передусім про фізичне насильство, а поза увагою дослідників залишаються інші практики насильницьких дій. Власне домашнє насильство може бути деталізоване та поділене на фізичне, психологічне, сексуальне, емоційне та економічне. Найчастіше воно має циклічний і, в окремих випадках, одиничний характер [1-2].

Насильство базується на відносинах, в ході яких індивіди або групи людей за допомогою зовнішнього примусу підпорядковують волю та дії інших осіб. З юридичної точки зору насильство визначається як фізичний або психічний вплив однієї людини на іншу, що порушує право громадян на особисту недоторканість (як у фізичному, так і в духовному сенсі) [3-4].

Щодо специфіки родинного насильства, то його особливостями є: поперше, встановлення контролю над жертвою, коли агресор прагне бути єдиним «розпорядником» її життя. Підкорюючись, особа стає безпорадною, втрачає здатність адекватно оцінювати ситуацію, зневірюється у власних здібностях до вирішення конфлікту та відмовляється від звертання до сторонньої допомоги. По-друге, стигматизація осіб, які зазнали насилля. Це може проявлятися і у так званій «змові мовчання», прихованому осуді членів родини та найближчого оточення, самоосуді та формуванні прочуття провини. За результатами досліджень, прояви насильства у родині мають циклічний характер: випадок насильства – примирення – заспокоєння – посилення напруги – насильство, а його розірвання потребує докладання цілеспрямованих зусиль та часу. Кожного наступного разу цикл може скорочуватися в часі, а насильство – ставати більше інтенсивним та жорстоким.

Контент-аналіз реаліті-шоу національного телебачення («Кохана, ми вбиваємо дітей»), присвячений проблематиці кризових та деструктивних родин показує, що насильницькі практики різних типів виступають їх складовою.

У відповідності до отриманих результатів можна зробити такі висновки:

1) насильницькі практики проявляють особи з різним рівнем освіти, професійної кваліфікації, соціального статусу та добробуту, а ініціювання конфлік-

тної взаємодії може відбуватись як батьками, так і дітьми, або зрідка – сторонніми особами (прародичі або знайомі);

2) джерелом конфліктної ситуації виступають практики, пов'язані з хатньою роботою або емоційними відносинами між членами родини. Серед практик, що зустрічаються найчастіше: невиконання покладених на особу хатніх обов'язків (миття посуду, прибирання, доглядання за хатніми тваринами), відмова або неналежне виконання домашніх завдань;

3) в ході конфліктної взаємодії майже всі учасники використовують ненормативну лексику, акти здійснення фізичного насильства (побиття рукою, предметами, штовхання, кидки та ін.) та маніпулятивні техніки;

4) поведінка сторін під час та після конфлікту включає акти втікання з дому та відключення пристроїв зв'язку, погрозу здійснення суїцидальних дій (стрибки у вікно, вживання лікарських засобів, використання ріжучих предметів), вчинення опору (вербального та фізичного);

5) формальне завершення конфлікту як правило, не супроводжується його розв'язанням, а лише означає тимчасове перемир'я;

6) хоча у постконфліктних бесідах учасники зазначають, що використані методи розв'язання родинних конфліктів не є найкращими та так «не має бути» і висловлюють почуття побоювання, занепокоєння, зневіри та обурення ситуацією.

У залежності від особливостей розв'язання родинних конфліктів та прагнення обох сторін до їх нормалізації можна виділити 3 сценарії: оптимістичний, латентний та песимістичний. Оптимістичний сценарій передбачає усвідомлення конфліктної ситуації всіма членами родини та спільне прагнення до подолання кризової ситуації, можливо, із залученням профільних фахівців (психологів, соціальних працівників тощо). Латентний сценарій базується на «заморожуванні» конфліктної ситуації, коли учасники конфліктної взаємодії вдають, що ситуація є нормальною, але існуюче напруження періодично виявляється у загостреннях ситуації. Песимістичний сценарій базується на погіршенні загальної ситуації та збільшенні ймовірності настання незворотних наслідків: отриманні каліцтв, інвалідності та смерті одного з учасників внаслідок насильницьких дій з боку членів родини.

Боротьба з соціальними практиками насильства в українських сім'ях передбачає розробку рекомендацій щодо цільових груп жінок, на які потрібно звертати увагу при протидії домашньому насильству; можливості протидії та вчинення опору насильницьким діям; підвищення рівня інформованості у суспільстві про можливості звернення у випадках насильства та можливостей отримання допомоги.

Література

1. Все, що потрібно знати сьогодні: домашнє насильство в Україні, скільки в країні жертв і що загрожує кривдникам. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/domashnee-nasilie-v-ukraine-kto-stanovitsya-zhertvami-i-chto-grozit-obidchikam-1099013.html> (дата звернення: 05.09.2019 р.).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017

р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 05.09.2019 р.).

3. Насильство в сім'ї: поняття, види, ознаки, практичні поради протидії. URL: https://tomakovka-just.at.ua/news/nasilstvo_v_sim_ji_ponjattja_vidi_oznaki_praktichni_porjadi_protidiji/2011-02-04-154 (дата звернення: 05.09.2019 р.).

4. Насильство в сім'ї як соціальна проблема в Україні. URL: <http://lepetiha.just.ks.ua/nasilstvo-u-rodini.html> (дата звернення: 19.12.2018 р.).

Communicative strategies and tactics in dialogical discourses of different language cultures

Suima Irina, Associate Professor of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of Oles Honchar Dnipro National University, Candidate of Philology

Dialogue is a very complex formation, but due to a number of factors it turns out to be an even simpler object for analysis than a monologue.

Firstly, in the dialogue, each utterance obviously has an author – the speaker and is addressed to the interlocutor – the listener. Thus, each statement initially has a set of characteristics that help in its interpretation.

Secondly, the replicas of the dialogue are already on a psychological and, therefore, easily observable level oriented towards each other [7, с. 148].

Today, there are a number of definitions of dialogical discourse. In the theory of speech acts, it is interpreted as an ordered change of speech acts [3, с. 305]. Dialogue is one of the forms of speech in which each statement is directly addressed to the interlocutor and is limited by the direct subject of the conversation. Dialogue is also defined as a special type of text that is divided into statements of its participants, and these statements are not independent: these are parts of a larger unity – dialogue [1, с. 112]. In this study, dialogic discourse refers to the verbal interaction of two or more communicants as a dynamic sequence of replicas exchanged between communicants to solve a specific problem.

Dialogical discourse is characterized by the presence of a common communicative intention, which is the global goal of this interaction. Realization of the global goal is achieved thanks to the efforts of the interlocutors, each of which contributes to its achievement: the speaker sets the communicative orientation; the listener plans his speech actions in accordance with this orientation. At an explicit level, dialogical discourse is in a certain way an organized set of replicas belonging to communicants. Factors providing a certain organization of replica moves are the global goal and the presence of a global theme that reflects the subject of speech activity. A global goal and theme connect the communicative moves of the communicants in sequence to implement a specific strategy.

Dialogue discourse is a complex and multifaceted phenomenon. One of the pressing problems of modern works devoted to the study of this phenomenon is the problem of approaches to make a typology of dialogical discourses. Each of the communicants in the course of dialogue interaction seeks to realize their communicative intention most fully through the chosen strategy and the tactics implementing this

strategy.

Depending on the micro– and macro– intentions, the speaker develops a cognitive plan for its implementation, i.e. appropriate strategy. Communicative or speech strategies are the paths chosen by the speaker to realize his intentions through speech within the scope of its capabilities, this is the creative implementation of the plan for the speaker to build his speech behavior in order to achieve the general task of communication in a specific interaction, it is a flexible mechanism that undergoes. Communication is a constant adjustment in search of an optimal solution.

Human communication is inherently strategic, since people, as a rule, do not communicate without a goal, and the goal, in turn, is motivated by the speaker's desire to achieve certain results through his speech actions.

A set of speech strategies includes argumentation, motivation, evaluation, expression of emotions, thinking aloud, justification, incitement. The structure of the strategy is influenced by the speaker's value system, his beliefs, as well as social norms and conventions.

Supporting strategies serve the purpose of effectively organizing dialogical interaction and optimal impact on the recipient. These include rhetorical strategies – the use of oratory and oratory techniques, and dialogue strategies that monitor the topic, communication initiative and degree of understanding.

By the sign of effectiveness, communication strategies are divided into hard, flexible and soft. Tough strategies are such a communicative speech behavior, when in any communicative situation he consciously violates the norms of communication in order to achieve the goal as soon as possible. Soft, on the contrary, suggest that the communicant is trying to comply with all the norms, rules and conventions of verbal communication as much as possible. Flexible strategies underlie such verbal communication when a person, sensitively reacting to a communicative situation and any changes, uses either soft or hard communicative strategies.

A set of communicative strategies is an important component of the structure of a linguistic personality; they are included in its pragmatics. Depending on the preferred communicative strategy, one can speak of an authoritarian, liberal, and democratic linguistic personality; the first is characterized by the use of hard communicative strategies, the second by soft ones, and the third by flexible ones.

The implementation of communicative strategies in communication takes place through communicative tactics. Tactics is the flexible use by the speaker of verbal skills to build specific speech moves to achieve a communicative goal and get a reaction to his speech move.

Communicative strategies and tactics are correlated as a cognitive plan of action and its specific language implementation [2-6]. Moreover, strategies are based on knowledge of the principles and conventions of verbal communication, and tactics depend on the specific conditions of communication and the socio– psychological characteristics of the communicants. By virtue of this, tactics are distinguished by national conditioning.

Cooperative, counteracting and allocative tactics are distinguished. Cooperative tactics can be responsive and proactive; retaliatory tactics, in turn, can be affirming

and denying. Opposing tactics are divided into controlling and stimulating.

Allocative tactics are associated with the grading of the illocutionary power of utterance. They operate mainly at the illocutionary level and correlate with linguistic politeness strategies. The use of allocative tactics is associated with the modification of the pragmatic power of speech in the direction of softening or enhancing the communicative intention of the speaker.

For the purposes of this study, cooperative communicative tactics are of particular interest, which determine the actualization of statements expressing consent. Consent in this case acts as the implementation of response confirming tactics.

Communicative strategies and tactics are closely related to the concepts of communicative competence and communicative experience. Communicative competence is a working set of communicative strategies and tactics inherent in an individual or group of individuals. Communicative experience – is a set of ideas about successful and unsuccessful communication tactics leading or not leading to implementing appropriate communication strategies.

The interaction of communicative competencies, goals, intentions, strategies, tactics and experience can be defined as follows: using communicative competence, the speaker sets a communicative goal and, following a certain communicative intention, develops a communicative strategy that is converted into a communicative tactic as a set of tasks, replenishing into the ultimate communicative experience of the speaker.

In the dialogical discourse, the phases of the onset of interaction (establishing contact), target implementation (maintaining contact) and final (opening contact) are distinguished. Interactive blocks containing consent can occur within various phases of dialogical interaction. Since the initial and final phases are etiquette, ritualized, statements of consent, functioning within the framework of these phases can be considered as fatal, i.e. polite and little giving in terms of the development of the chosen topic; in the phase of target implementation, the interaction is for the most part informative, as a result of which the agreement expressed in this phase is usually devoid of a fatal orientation. Phatic communication is an important means of optimizing speech interaction, aimed at some kind of unity with the communication partner, in the conditions of phatic communication, consent acts as a means of establishing and maintaining contact, allowing achieving a sense of coordination of the actions of communicants. However, phatic communication is atypical for some types of interaction, for example, for institutional discourse, when communicants come into interaction as representatives of certain social institutions. The correct interpretation of the content of the communication partner's replica largely depends on how the addressee and addressee evaluate the interaction between them (as personality– or status– oriented). The structure and status of the linguistic personality of the addressee have a great influence on the choice of linguistic means of expression of consent, which the speaker resorts to. An adequate understanding of the expression of consent is provided by the situation of interaction and the knowledge fund that the addressee possesses.

References

1. Маркова Л.Ф. Структуры образцов речевого поведения. *Диалог глазами лингвиста*. Краснодар: КГУ, 1994. С. 112-116.
2. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. 760 с.
3. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога. *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* 1982. Вып. 41, № 4. С. 305-313.
4. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. К., 1986. 115 с.
5. Тинякова Е.А. Язык в системе культуры как предмет междисциплинарного исследования. Курск, 1998. 128 с.
6. Brown P., Levinson S. Politeness: some universals in language usage. Cambridge: SUP, 1994. 345 p.
7. Wanderley G. Argumentative operators and dialogue. *Dialogue: an interdisciplinary approach*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins Publishing Co., 1985. P. 147-163

Проблемне поле соціалізуючого потенціалу кіно в умовах комерціалізації суспільства

Шеломовська Оксана Миколаївна, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент

Кіно – це безмежний світ, який створюється величезною кількістю фільмів, створених різними поколіннями, різними особами і навіть різними країнами і континентами. Молодь часто знаходить в кіно зразок для поведінки, цінностей та ідеалів. Однак, на відміну від людей середнього та похилого віку вже з установленими поглядами та багатим життєвим досвідом, молоді люди частіше приймають екранну дійсність як ідеал, до якого потрібно прагнути незважаючи ні на які перепони, і вбачають у кіноперсонажах тільки справжніх героїв без жодних негативних рис. За таких умов актуальним вбачається аналіз можливостей кіно як засобу соціалізації сучасної української молоді.

Безумовно, кінофільми завжди пропагують певні цінності, які можна представити у вигляді чотирикутної піраміди:

1. Художньо-естетична цінність, тобто професійний рівень фільму, його внесок в розвиток мистецтва. Показником реалізації даної цінності виступають естетична насолода глядача, його здатність розуміти мову кіно, цінувати художню якість фільму тощо.

2. Ідеологічна цінність, що проявляється у вкладі, який робить кіно в розвиток суспільної свідомості та соціалізації індивіда.

3. Соціальна цінність, тобто здатність кінематографічних творів виконувати приватні соціальні функції по відношенню до глядача: естетичну, пізнавальну, розважальну, виховну тощо.

4. Комерційна цінність (комунікативність фільму), яка виникає при переході до ринкових відносин, а її реалізація залежить від структурно-естетичних і соціально-функціональних властивостей кінотворів. Комунікативність фільму виявляється в тому, що кінематограф здатний не лише відбивати норми і цінності суспільства, але і впливати на їх формування, завдяки захопленню увагу різ-

номанітними засобами: зображенням, звуком, різноманітними можливостями кадрів та їх монтажу з різною силою переконання і впливу на глядача, тобто допомагають соціалізувати тих, хто торкається дивовижного світу кіно. Масовою кінокартина стає ще і тому, що її змістовно-образні структури співпадають з актуальними на даний момент соціальними, моральними очікуваннями аудиторії.

Слід зазначити, що кінематографічна картина світу відбиває соціальну дійсність з поправкою на те, що, з одного боку, бажає бачити публіка, а з іншого – на зацікавленість не лише автора, але й влади та інших соціальних інститутів в змістовному наповненні поширюваної кінематографічної картини світу. Якщо пропонується глядачеві картина світу створена в його власній країні, відтворює її реалії, словом, національна за своїм характером, кінематограф може виступати засобом трансляції від покоління до покоління соціального досвіду цього суспільства, засобом пізнання народом своєї історії і культурної самобутності. Якщо ж кінематографічна картина світу в основному імпортується, формування засобами кіно соціокультурної ідентичності індивіда і народу в цілому втрачає національні корені [1, с. 146].

Отже, завдяки трансляції норм і цінностей, демонстрації тих або інших поведінкових патернів, формуванню у своїх глядачів поведінкових патернів, здібностей до творчості, пізнання, оцінки і спілкування, кіно, по суті справи, допомагає індивідові інтегруватися в систему громадських стосунків в цілому та забезпечує моральну, інтелектуальну і фізичну дієздатність членів суспільства. У цьому контексті, вважаємо за доцільне зазначити, що у науковому дискурсі наявна класифікації кіноаудиторії, створена шляхом аналізу і групування соціально-естетичних типів реципієнтів кіномистецтва. Виділяють наступні типи:

- нормативно-орієнтований – глядач чекає від фільму втілення соціальних норм поведінки, позитивних моральних прикладів;
- проблемно-орієнтований – ставлення до кіно у глядача характеризується домінуючим інтересом до соціального пізнання, до вирішення і постановки засобами мистецтва соціальних проблем;
- орієнтований на престиж культури – основним є прагнення до посвяти, залучення до загально визнаних культурних цінностей;
- естетично-орієнтований – глядач чекає від фільму підвищення рівня свого естетичного розвитку, найголовнішим є аналіз мови фільму;
- патетичний – глядач, який цінує «нереальність», фантастичну романтику;
- сентиментальний – глядач, який схильний співвідносити побачене на екрані зі своїми особистими інтересами, з ілюзією «щасливого життя» та обмеженого рамками побуту;
- орієнтований на розвагу – бачить в кіно форму відпочинку, не співвідносить зміст фільму з дійсністю, чекає, щоб його розважили;
- орієнтований на пригоди – визнає фільм задовільним при наявності гострого сюжету, захоплюючих пригод.

Перегляд фільмів у сучасному суспільстві став невід'ємною частиною проведення дозвілля. Сьогодні важливе значення для розвитку кіносистеми

українського суспільства важливе значення має усвідомлення тематики фільмів саме молоддю. В контексті реалізації соціалізуючого впливу кіно у сучасному суспільстві все частіше говорять про «Міленіалів», «покоління Y», «покоління Next», «покоління Пітера Пена», тобто осіб, народжених протягом 1980-х – 2000-х рр. За даними компанії Movio, яка опублікувала дослідження про кіновподобання міленіалів, де було з'ясовано, що вони ходять в кіно не рідше попереднього покоління. На долю цього покоління припадає 29% всіх проданих квитків у кіно, і представники «покоління Y» відвідують кінотеатри в середньому 6,2 рази на рік. Міленіали віком до 25 років відвідують кінотеатри в середньому на 8,5% частіше, ніж ті, яким за 30 років. Найбільш сильно різниця у віці впливає на відмінності жанрових вподобань. «Міленіали» до 25 років у два рази частіше, ніж після 30 років, дивляться фільми жахів і на 25% частіше відвідують дорослі комедії (див.: [2]), що свідчить про переважання серед сучасної молоді прагнення на розваги та активних пригод, які сприяють отриманню адреналіну, не замислюючись на д тими цінностями і установками, які транслює певний кінотвір. На жаль, переважна більшість з них не можуть бути віднесені ні до нормативно-орієнтованого, ні до проблемно-орієнтованого, ні до орієнтованого на престиж культури, ні до естетично-орієнтованого типу кіноглядачів.

За даними соціологічного дослідження шляхом опитування української молоді Дніпровського регіону, проведеного автором роботи, було встановлено, що 48,8% українських міленіалів дивляться фільми для розваги і задоволення. Для отримання нової інформації, знань фільми дивляться тільки 16,3% опитаних. Розширити свій кругозір при перегляді фільмів бажають 13% респондентів, а 11% опитаних студентів дивляться фільми здебільшого для підвищення культурного рівня. І лише 8,5% опитаних не вважають, що фільми взагалі потрібно дивитися.

Поряд із цим, нами було з'ясовано, що 63,4% кіноглядачів вважають, що сьогодні кіно має вплив на сучасне суспільство, а 27,6% не змогли дати відповіді на це запитання, обравши відповідь важко відповісти. І лише 8,9% кіноглядачів зазначили, що кіно не має впливу на сучасне суспільство. При цьому 30,8% респондентів вважають, що кіно може робити скоріше позитивний вплив, для 21,0% опитаних кіно робить – скоріше негативний вплив, ніж позитивний. І зовсім мала частка опитаних вважають, що кіно має цілком негативний вплив – 7,5% студентів.

Щодо впливу кінофільмів особисто на себе, то тут ми маємо наступні результати. Більш ніж половина студентської молоді зазначають, що на них більшого всього впливає спосіб життя героїв – 57,1% респондентів. Реалістичність подій впливає на 46,5% студентів, думка яку хоче передати режисер хвилює – 41,2%. І лише 2,4% опитаних відзначили, що у сучасних фільмах на них робить вплив сцени безкарності за будь-які дії.

Література

1. Лубашова Н.И. Из истории социологии кино. *Социс.* 2011. № 4. С. 146-149.
2. Smith B. Understanding Millennial Moviegoers: A Data-Driven Playbook. URL: <https://movio.co/blog/millennial-moviegoers/>.

Соціокультурні чинники формування масової споживацької поведінки

Бублєєв Володимир Сергійович, старший викладач кафедри соціології Запорізького національного університету

У сучасних умовах швидкого розвитку комунікативно-інформаційного суспільства зміни соціокультурних ціннісних орієнтирів діяльності соціальних суб'єктів визначають певні тенденції трансформації моделей масової споживацької поведінки.

Традиційний рутинний характер споживацької поведінки став активно поєднуватися з інноваційним, динамічно кліпним. Інституційне пояснення даного феномена полягає в існуванні діалектичної єдності двох протилежних домінант господарчої поведінки соціальних суб'єктів – прагненням до конформності й унікальності, індивідуалізму, що найбільш активно розвинулось за умови змін домінацій технологічних та організаційно-економічних факторів.

Формування суспільства споживання в дійсності означає трансформацію інституту споживання, причому таку, коли нормою поведінки стає постійне збільшення як кількісних, так і якісних параметрів споживання [1].

Чинники поведінкової моделі споживача можна розділити на дві групи: фактори зовнішнього і внутрішнього впливу. Зовнішні фактори в основному стосуються соціокультурних аспектів поведінки споживачів, а внутрішні чинники переважно відносяться до психологічних аспектів. Зовнішні фактори споживацької поведінки зачіпають поведінку покупця – як члена суспільства, тоді як внутрішні чинники – як індивідуума. До факторів зовнішнього впливу на поведінку споживачів відносяться: культура, приналежність або референція до соціальних класів, референтні групи, домашні господарства, ситуація.

Найсуттєвіший і глибокий вплив на поведінку споживача надає культура, яка визначається як сукупність матеріальних та духовних цінностей, накопичених людством в процесі його історичного розвитку. Культура споживача постає референтною системою успіху чи невдачі просування та споживання певних продуктів і послуг. Товар, який пропонує вигоди і є конгруентним культурним цінностям споживачів, в будь-який час має більше шансів на ринковий успіх. Взаємозв'язок між поведінкою споживача і культурою є двосторонньою. З одного боку, товари і послуги, що потрапляють в «ногу» з культурними пріоритетами в даний момент, мають набагато більше шансів сподобатися споживачам. З іншого боку, вивчення нових продуктів та інновацій у змісті та формі товарів, зумовлених соціокультурними орієнтирами в будь-який момент соціального часу, дозволяє виділити культурні ідеали, цінності та норми поведінки соціального суб'єкта певного періоду розвитку суспільства. Велике значення для вивчення масової споживацької поведінки має соціальне становище споживачів. На українських ринках все частіше проявляється зв'язок між соціальною стратифікацією й соціальними, зокрема, маркетинговими комунікаціями. Споживачі використовують статусні характеристики товарів у прийнятті рішення про покупку, наприклад, на ринках автомобілів – іномарок, бізнес – освіти, житла, одягу, готельних послуг і багатьох інших [2].

Соціальні класи постають об'єктом дослідження для соціального маркетингу, оскільки представники класів відрізняються споживацькою поведінкою при виборі товарів, їх використанні, в комунікаціях. При цьому важливо розуміти, коли соціальний клас, або референція до нього виявляється значущим фактором споживацької поведінки, а коли – ні. Споживач періодично або постійно співвідносить себе з будь-якою референтною групою, яка постає в якості орієнтира для поведінки в конкретній ситуації. Референтні групи впливають на поведінкову модель споживачів у виборі, наприклад, торгових марок, тим самим посилюючи вплив споживання як масового соціального явища і сприяє його розширенню. Завдання соціального маркетингу при розробці стратегій моделювання споживацької поведінки полягають в першу чергу у вивченні характеристик референтних груп цільових споживачів і типів їх впливу, що надає можливість вдосконалення створення соціологічного портрету або профілю цільового споживача та підвищити ефективність впровадження стратегій моделювання споживацької поведінки.

Однією з найвпливовіших референцій формування споживацької поведінки соціального суб'єкта є домогосподарство. Характеристики домогосподарства необхідно враховувати при прийнятті рішень споживачів. Соціологів, фахівців соціального маркетингу цікавлять, перш за все, соціальні ролі членів домогосподарства, які можуть виконуватися соціальними суб'єктами, наприклад, чоловіком, дружиною, дітьми або іншими членами домогосподарства: ініціатор, який впливає, що приймає рішення, покупець, користувач, а також стадії життєвого циклу домогосподарства і його структури.

Ситуаційний вплив здійснюється за рахунок різних факторів, що відбуваються в певний час, в певному місці і не залежать від споживачів і об'єктів (товари, реклама). На поведінку споживачів і її формування можуть впливати такі споживацькі ситуації, як: комунікація, покупка і використання. Основні характеристики, що становлять споживацьку ситуацію – фізичне і соціальне оточення, час, мета, попередні події.

До факторів внутрішнього впливу на формування споживацької поведінки соціального суб'єкта належать такі, як: процес обробки інформації та навчання споживачів, мотивація, особистісність, особисті цінності та стиль життя, знання і ставлення споживачів до предмету діяльності. Розуміння принципів і результатів процесу обробки інформації споживачем є надзвичайно важливим в різних сферах соціальної діяльності: при формуванні реклами, розробці торгових марок, для особистого продажу. Організації зацікавлені в тому, щоб навчати споживачів атрибутам своїх товарів. Навчання важливо для процесу споживання, оскільки поведінка споживачів – це в основному придбана та засвоєна поведінка. Фактор навчання особливо значущий для інноваційних, технічно складних товарів, а також для продуктів з неявними властивостями (консультаційних, ділових послуг).

Навчання широко використовується, наприклад, в рекламі, при виведенні на ринок нових марок продуктів. Рушійною силою поведінки споживача є мотивація. Потреба стає мотивом, коли вона змушує людину діяти, а задоволення

потреби призводить до зниження психологічної напруги. Теорії мотивації постають певним ґрунтом у розробці стратегій соціальних маркетингових комунікацій, які використовуються в управлінні поведінкою споживачів.

Все різноманіття моделей можна розділити на дві групи: змістовні моделі і процесуальні. Особистісні характеристики цільового споживача використовуються в соціальному маркетингу при формуванні ринкових сегментів, а також при позиціонуванні та просуванні товарів. Не менш важливіше враховувати особистісні цінності. Вони є значущим фактором відмінностей споживацьких рішень. Стійкість цінностей дозволяє використовувати їх в аналізі споживацької поведінки – при виборі марок, сегментації ринку тощо. Стиль життя – узагальнююча концепція, яка використовується в дослідженнях поведінки споживачів. Концепція стилю життя використовується спеціалістами соціального маркетингу для того, щоб зв'язати продукт за допомогою маркетингових комунікацій з повсякденним життям цільового ринку [3].

Дослідження і формування знання споживача про товар є найважливішим завданням соціального маркетингу. Від змісту знання споживача залежить вибір того, що він купує, за якою ціною, де і коли. Практичний соціальний маркетинг аналізує знання споживача про продукти, про місце і час покупки, про використання покупки, а також проводить вимірювання знання для планування і оцінки рекламних акцій і компаній по просуванню. Приймаючи рішення про купівлю того чи іншого товару, споживачі ґрунтуються на своїх перевагах. Тому дослідження масової споживацької поведінки важливе для розуміння причин споживання даного продукту, вибору конкретного об'єкту надання товару чи послуг. Виявлення та оцінка ставлення споживачів використовуються фахівцями з соціального маркетингу для визначення ефективності заходів, зокрема, промо-кампаній ще до початку їх реалізації.

Література

1. Ильин В.И. Потребление как дискурс. СПб: Интерсоцис, 2008. 193 с.
2. Платонова Л.А. Теория и практика потребительского поведения. М.: изд-во Гревцова, 2009. 32 с.
3. Драганчук Л.С. Поведение потребителей. Учеб. пособие. М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. 192 с.

Соціально-правова проблематика децентралізації: окремі питання конституційного регулювання інституту громад

Зеленкевич Ліана Павлівна, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

На порядку денному розвитку України серед інших актуальних питань соціальної перебудови стоїть реалізація розпочатої реформи децентралізації. Про її сутність та різноманітні аспекти у науковому колі не припиняються активні дискусії, що обумовлено як многогранністю самого процесу перебудови місцевої влади, так і гострим очікуванням широкими верствами населення цих змін.

Влада почала цю перебудову із низової ланки державного механізму –

громади. Саме ідея такого початку очевидно має свої переваги, однак далеко не всі засоби, які були обрані у якості інструментів монтажу нової соціально-правової структури (тут ми маємо на увазі ОТГ), у юридичному контексті бездоганні, що породило низку суттєвих протиріччя.

Так, існують деякі проблеми узгодженості правового статусу ОТГ з положеннями Конституції. Є думка деяких фахівців, що створення ОТГ не повністю відповідає конституційним приписам, але децентралізація в цілому можлива і необхідна [1], тому внесення зміни до конституції з цього приводу неодноразово виносилися на розгляд законодавчого органу, однак політична кон'юнктура стала цьому перепорою. Ключовою проблематикою, яка дискутується у цьому контексті, являється відсутність у конституційних нормах такого поняття, як «об'єднана територіальна громада». Між тим, у статтях 140 та 143 Основного Закону застосовуються поняття «територіальна громада», «громада», а також вказується, що жителі села, селища та міста мають право добровільного об'єднання у громаду [2].

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне доповнити Конституцію України вказівкою на право територіальних громад здійснювати об'єднання між собою або проводити розподіл громади на відповідні частини як одну із форм її соціально-економічного розвитку. Передбачення такого права знімає питання про введення додаткових термінів, котрі лише відображають одну із можливих форм перебудови громад але самі по собі не є універсальними та при зміні соціальної ситуації потребують продовжувати розширювати цей понятійний ряд у законі, що безумовно є зайвим для його тексту.

Закріплення такого права конституційними приписами з одного боку врівноважує правову систему зняттям протиріч між положеннями законів «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і «Про місцеве самоврядування в Україні», в яких використовується термін «об'єднана територіальна громада», та приписами Конституції, з іншого боку легалізує на найвищому правовому рівні можливість низової структури місцевого самоврядування – громади – бути джерелом трансформації соціуму у рамках правового механізму.

Також важливим вбачається і закріплення права громади на самостійний розподіл та утворення із однієї громади кількох окремих громад, що на сьогодні ніяк не регламентовано, але потенціал до такого процесу існує у соціальній структурі громад і має тенденцію до свого накопичення.

Отже, частину першу статті 143 Конституції України слід доповнити наступним текстом і викласти у такій редакції:

«Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста мають право безпосередньо визначати форму свого соціально-економічного розвитку шляхом об'єднання з іншими територіальними громадами або розподілу громади на відповідні самостійні частини...».

Привертає до себе увагу і пропозиція створення інституту префектів у системі публічної влади на місцях. Зокрема пропонується наділити префектів повноваженнями здійснювати виконавчу владу у районах і областях та надати їм право нагляду за додержанням органами місцевого самоврядування конститу-

ційних і законодавчих приписів. Слід звернути увагу на те, що у Франції дана інституція є традиційною владною структурою, започаткованою ще Наполеоном, яка виконує, окрім іншого, особливі контрольні-наглядові функції на регіональному рівні. Співвідносячи статуси даних інститутів можна впевнитись про схожість лише їх назв та наявності у них контрольних функцій, однак загалом це зовсім різні структури. Впровадження префектів суттєво посилять президентську владу і одночасно обмежить правомочність місцевого самоврядування, права та свободи громадян, породить проблемні питання у сфері розмежування повноважень різнорівневих органів влади тощо. З цього приводу окремі автори зауважують про недосконалість даного інституту, введення якого не ліквідує проблематику дублювання виконавчої регіональної влади [3, с. 13].

Таким чином, вбачається, що наступним кроком реформи децентралізації повинні стати зміни у Основному законі держави, які окрім іншого повинні на нашу думку, закріпити право громади самостійно визначати форму свого соціально-економічного розвитку шляхом об'єднання з іншими територіальними громадами або розподілу громади на автономні частини.

Література

1. Зміни до Конституції мають передбачати поділ території держави на ОТГ та забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування їх територіальною основою. *Асоціація міст України*. 11.01.2019. URL: <https://auc.org.ua/novyna/zminy-do-konstytuciyi-mayut-peredbachaty-podil-terytoriyi-derzhavy-na-otg-ta-zabezpechennya>
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Батанов А., Кравченко В. Актуальні проблеми конституційної регламентації статусу територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 1-2 (27-28). С. 5-16.

Стратегии цивилизационного развития рынка земли

Кузеванов Виталий Максимович, вице-президент Института Независимых Научных Экспертов им. Кожурина (ИННЭ), старший научный сотрудник

Сегодня наиболее актуальной темой, обсуждаемой не только в научных изданиях, но в украинском политикуме и социуме, является земельная реформа и открытие рынка земли. Эта тема получила широкий общественный резонанс не только из-за экономических аспектов новых рыночных отношений в селе, но и из-за проблем междисциплинарного характера, затрагивающих и прогностические аспекты материального благосостояния миллионов украинских крестьян и фермеров после открытия рынка земли, и многочисленные социальные проблемы села, которые не решаются с 2002 г. после принятия Земельного Кодекса. Как отмечает доктор экономических наук Павлов О.И., речь идет «про певний спосіб буття, природний і суспільний процеси, що відбуваються в межах сільської територіальної підсистеми суспільства (сільських територій) та проявляються у вигляді агроєкосистеми, економічного простору, соціального середовища й ментального образу» [1, с. 60].

Исходя из текста первого сообщения министра развития экономики и сель-

ского хозяйства Тимофея Милованова [2], можно ожидать, в качестве входной гипотезы, два минимальных прогноза в реализации земельной реформы на основе новой стратегической агрополитики. Первый вариант: в результате реализации научно обоснованной стратегии агрополитики аграрнопромышленный комплекс (АПК) станет главным драйвером развития украинской экономики и повышения материального благополучия украинцев в ближайшие 5 лет. Например, возможно, что через 5 лет значительно повысится уровень материального благосостояния не только крестьян и фермеров, но и большинства украинцев, в том числе и уровень потребления (до 90%) украинцами основных продуктов питания (мясопродукты, молокопродукты и рыбопродукты), а сегодня уровень потребления этих продуктов составляет 57% (от рекомендованной медицинской нормы на душу населения). Второй вариант: мы начинаем развивать АПК на основе «Государства в смартфоне», «Дерегуляции и Диджитализации», где эти процессы не взаимосвязаны с динамикой развития макроэкономических показателей сельскохозяйственного производства и производства продуктов питания, но зато эти процессы являются ключевыми инструментами «борьбы с коррупцией в сферах апробации».

В соответствии с итогами исследований Института независимых научных исследований, где отражены не только оптимистические, но и пессимистические прогнозы развития украинской экономики [3], нами выдвигается исследовательская гипотеза пяти возможных прогностических сценариев развития украинской агрополитики на ближайшие 5 лет.

Вариант А. Европейский сценарий агрополитики, наработанный НААН и учёными аграриями. Этот сценарий является «копиркой» агрополитики ЕС и сегодня является утопическим из-за значительного цивилизационного отставания Украины от Европы, в том числе из-за отсутствия необходимых институциональных, монетарных и технологических условий благоприятного развития агросектора. И вряд ли этот вариант, по нашему мнению, будет реализован в Украине в ближайшие десятилетия. И в первую очередь из-за отсутствия госбюджетных средств для развития и дотирования агросектора. Если в 2020 году планируется выделение в агросектор 4,4 млрд гривен, то в соответствии с нормативами ЕС в госбюжете должно находиться средств для украинского агросектора в 40 раз больше – 176 млрд. гривен [4].

Вариант Б. Государственная аграрная рыночная политика «дикого капитализма», использующая геоэкономические и внутриэкономические процессы и явления, в том числе и новый рынок земли, в интересах крупного капитала (агрохолдинги и транснациональные компании) с целью получения максимальной прибыли от иностранных инвестиций в АПК, от эксплуатации украинских природных и трудовых ресурсов, в том числе от интенсификации производства и продажи экспортноориентированной продукции и от хищнической эксплуатации украинского чернозёма. При рыночном сценарии развития АПК и агробизнеса государство будет постепенно отходить от «ручного» управления агросектором, возлагая надежды на то, что рыночные процессы сами «отрегулируют» все аграрные противоречия и проблемы. Такой сценарий обосновыва-

ється поступенним уменьшением средств госбюджета на развитие агросектора: 2018 г. – 6,3 млрд грн, 2019 г. – 5,9 млрд грн, 2020 г. – 4,4 млрд. грн. (проект).

Вариант В. Деретуляция и диджитализация во вред (сценарий псевдо-реформ). В такой государственной политике доминирует псевдореформирование в аграрном секторе «Крок уперед, два назад», когда принимаются популистские и иллюзорные «прожекти-програми» [5] для достижения временных политических целей, когда для открытия рынка земли сегодня нет необходимой законодательной, нормативной и финансовой базы. Такие «кроки» псевдореформирования имело место не только во времена агрополитики В. Гройсмана, но и сегодня первые «кроки» нового правительства в агросфере часто отмечаются популизмом и иллюзорностью. Когда во главу угла ставится не достижение (в среднесрочной перспективе) конкретных макроэкономических показателей (например, максимальное развитие животноводства и обеспечение украинцев собственными мясопродуктами и молокопродуктами до 90% от рекомендованной медицинской нормы на душу населения), а ставятся иллюзорные реформы по созданию в агросекторе «Государства в смартфоне» с помощью «Деретуляции и Диджитализации». Опасность возникновения такого сценария агрополитики грозит не только дальнейшей стагнацией сельскохозяйственного производства, но и общеэкономическим кризисом, коллапсом и дефолтом. Потому что сегодня не диджитализированы, в том числе не занесены в земельный кадастр госземли госпредприятий, руководители которых не хотят показывать количество госземель в их распоряжении, не передано в ОТГ около половины земель, предусмотренных законом. Присутствует проблема справедливой цены на с.-х. земли и отсутствуют доступные источники на покупку земли для украинских крестьян и фермеров. Зато для «серых» и теневых агробаронов, для крупного бизнеса присутствуют сотни способов и методов приватизации и рейдерских захватов сельхозземель, в том числе и при присутствии сегодня моратория на продажу земли.

Вариант Г. Деретуляция и диджитализация во благо (цивилизационный сценарий). Государственная цивилизованная социально-экономическая политика «Фермерской Агродержавы», когда развитие АПК будет главным драйвером развития всей экономики Украины в среднесрочной перспективе. И эта политика будет направлена не только на получение максимальной прибыли от сельскохозяйственной деятельности и на максимальное обеспечение украинцев украинскими мясопродуктами и молокопродуктами. Но и на повышение материальных и социально-экономических условий жизнедеятельности миллионов украинских крестьян и фермеров, на повышение удельного веса среднего и малого бизнеса (фермерства) в общей структуре агробизнеса, на создание новой технологической инфраструктуры в сельскохозяйственном производстве в виде обслуживающих кооперативов и перерабатывающих предприятий. В том числе такая агрополитика должна опираться на оптимальную модель земельной реформы и на полностью подготовленную законодательную, нормативную и финансовую базу законопроектов и подзаконных актов. Например, эксперт Дарина Марчак предлагает такую оптимальную модель: «рынок без иностранцев,

но с минимумом ограниченим по остальным вопросам + активная поддержка малых хозяйств, в том числе в части финансирования покупки земли», является наиболее приемлемой и выгодной для Украины. Эта модель может принести около 3,2% дополнительного роста ВВП в год и около 170% роста добавленной стоимости в сельском хозяйстве в течение следующих 3-5 лет [6].

Вариант Д. Диктатура экспертного общества. Это вариант задействования экспертного общества в разработке и реализации земельной реформы на основе новой стратегической агрополитики. Когда не политики в новом парламенте, и не на основе всенародного референдума определяют государственную активную рыночную политику в агросекторе. А когда эта агрополитика базируется на основе среднесрочных планов и этапов агрополитики, разработанных на основе консенсусного мнения экспертного общества. Когда к анализу болевых точек и стратегий агрополитики привлекаются не только учёные-аграрии, но и экономисты, рассматривающие аграрные болевые точки и проблемы во взаимосвязи с общеэкономическими проблемами, с конкретным практическим опытом в агробизнесе.

Возможны и другие сценарии и варианты стратегии агрополитики. И для экспертизы этих и других сценариев, для разработки оптимальной стратегии агрополитики, адекватной существующим экономическим процессам и существующему опыту агробизнеса, **необходимо более обширное и репрезентативное исследование болевых точек и стратегий агрополитики с привлечением экспертного общества.** Что потребует значительных финансовых средств для проведения такого исследования с применением экспертных методик, соответствующих научному уровню мировых экспертных организаций (Мировой экономической форум по методике Global Competitiveness Index, исследовательский центр «The Heritage Foundation» и Швейцарский институт исследования бизнеса).

Выводы. В соответствии с итогами наших предыдущих исследований нами прогнозируется дальнейшее развитие агрополитики по сценарию псевдореформ (вариант В). А главным выводом настоящего исследования является концепция аналогичных исследований экспертного общества для анализа болевых точек и основных сценариев по использованию других составляющих национального богатства Украины, в том числе и других природных и минеральных ресурсов. На примере лесного богатства, включая хищническое использование леса-кругляка, который эшелонами отправляют в Западную Европу для изготовления мебели. Далее следует аналогичным образом исследовать эффективность использования в украинской экономике таких минеральных ресурсов, как уголь, газ, нефть, железная и марганцевая руда, титан, уран, золото, серебро и янтарь. То есть широкое обсуждение земельной реформы, открытия рынка земли и трагической судьбы украинского чернозёма создаёт научный прецедент и возможность нахождения оптимальных вариантов и сценариев использования основных природных и минеральных ресурсов, которые по Конституции являются народным достоянием. В том числе будут ли эти ресурсы распроданы по минимальной цене транснациональным и иностранным компа-

ням. Или же благодаря мудрой государственной политике, гибким рыночным реформам и доминированию государственной независимости и продовольственной безопасности эти ресурсы будут обеспечивать долгосрочное материальное благосостояние тридцати миллионов украинцев, а не трёхсот украинских долларовых миллиардеров и миллионеров.

Литература

1. Павлов О.І. Руральний дискурс міждисциплінарних наукових досліджень. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 59-67.
2. Милованов объяснил причины объединения Минагропрода и МЭРТ. Latifundist.com. Главный сайт об агробизнесе. 2019. 30 августа. URL: <https://latifundist.com/novosti/45981-milovanov-obyasnil-prichiny-obedineniya-minagroproda-i-mert>
3. Кузеванов В.М. Методика експертного аналізу і соціального прогнозування. *Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної прогностики»* (м. Дніпро, 19 квітня 2019 р.) / відп. за випуск, професор В.В. Кривошеїн. Д.: Вид.-поліграф. дім «Формат А+», 2019. С. 46-48.
4. Геннадій Новіков на міжнародній конференції представив позицію ГС «АСУ» щодо розвитку малих та середніх агропідприємств в Україні. *Сайт Агрпромиислового союзу України*. URL: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/852/>
5. Хомін І.П. Номо Empathicus та Номо Economicus на тлі ілюзій, або псевдореформування аграрного сектору як наслідок еквілібристики між етатизмом і принципом «Laissez faire». *Економіка України*. 2016. № 6. С. 87-95.
6. Марчак Д. Открытый рынок земли: кому давать право покупать и с какими ограничениями. *Сайт НВ.ua*. URL: <https://biz.nv.ua/experts/kakim-dolzhen-byt-rynok-zemli-posle-otmeny-moratoriya-50033394.html>

Культурна специфіка концептів КІШКА та СОБАКА в англійській мові

Сердюк Ольга Вікторівна, викладач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Мова тісно пов'язана з життєдіяльністю народу, оскільки в ній відбито все те, що цікавить носіїв мови, те, що має значення для них: природа, побут, історія й традиції. Різні групи людей по-різному сприймають і тлумачать факти навколишнього культурного середовища. Іншими словами, особливості культурного розвитку людей визначають їх бачення світу.

Сучасне мовознавство прагне вивчати мову в тісному зв'язку з людиною, її мисленням і свідомістю, аналізувати мовні факти у взаємодії з мовною особистістю та колективом. Мова розглядається як форма розумової діяльності людини, як складова частина її природи та духовного світу. Ставлення людини до самої себе і до навколишньої дійсності закріплюється в мові. Вона (мова) фіксує результати взаємовпливу світу та етносу. Вплив культури на мову проявляється у своєрідності самого процесу спілкування в різних культурах. У кожній культурі поведінка людей регулюється усталеним уявленням про те, що людина повинна робити в типових ситуаціях.

Основою для обговорення проблеми «мова та народ» стала гіпотеза Е. Селіра і Б. Уорфа про вплив мови на людину. Пізніше до питання про національ-

но-культурну специфіку мови зверталися багато науковців, починаючи з В. Гумбольдта в XIX ст. і закінчуючи представниками таких порівняно молодих лінгвістичних наук, як лінгвокультурологія й теорія міжкультурної комунікації. Проблеми національно-культурної специфіки мови вивчаються також у роботах з психолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, теорії та практики викладання іноземних мов і культур.

Важливою особливістю сучасних лінгвістичних студіювань є детальне вивчення національно-культурного аспекту мови, адже мова є компонентом культури, що відображає й зберігає в собі культурно-історичні відомості традиційного характеру та безліч фактів сучасності. У мові відбито реальний світ, що оточує людину, реальні умови її життя, національний характер, спосіб життя, система цінностей, її світовідчуття. Сукупність цих знань становить світ мови, що вивчається, без проникнення в який неможливо повністю зрозуміти мовні явища.

Тема національно-культурної специфіки є однією з сучасних проблем в лінгвістиці. Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні національно-культурної специфіки концептів КІШКА та СОБАКА, що дає змогу виявити місце зазначених концептів у концептосфері англійської мови та простежити особливості цих концептів у свідомості носіїв англійської мови.

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальним постають питання визначення статусу та сутності концептуальної картини світу. Концепт є ключовим об'єктом когнітивних досліджень в антропоцентричній парадигмі сучасної гуманітарної науки. Складність і поліфункціональність поняття «концепт» зумовлює існування широкого розмаїття теоретичних тлумачень його природи. Сучасні праці з когнітивної лінгвістики [1-3] актуалізують ідеї В. фон Гумбольдта, О.О. Потєбні, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Е. Бенвеніста та ін., які вивчали процеси пізнання світу через слово, розглядали мову як систему певного світобачення. У нашій роботі під концептом розуміємо одиницю мислення й пам'яті, що постає в результаті тривалого й складного процесу, наділена мовною оболонкою (виражається лексичними, фразеологічними, паремійними одиницями) і наповнена культурним змістом.

Вивчаючи національно-культурну специфіку концептів КІШКА та СОБАКА, ми вважаємо за потрібне зазначити визначення концептів, представлені в англійському тлумачному словнику Oxford. Згідно із тлумачним словником, кішка – це: «*small, domestic, fur-covered animal often kept as a pet, to catch mice; 2) any animal of the group that includes tigers, lions, panthers and leopards (wild cat); 3) whip with many knotted cords, formerly used for punishing wrong-doers*» [6]. Базуючись на словниковому визначенні кішка розуміється носіями англійської мови насамперед як домашня тварина і як збірний образ хижого сімейства котятих. Також «кішка» має значення батоги з кількома хвостами, яка використовувалася для покарання. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English визначає «собаку» (dog) як: *1) common domestic animal, a friend of man, of which there are many breeds; 2) male of this animal and of the wolf and the fox; 3) (old use; of a man) worthless, wicked or surly person; 4) (with adj., colloq.) person;*

5) (*kinds of*) *mechanical device for gripping*; 6) (*pl.*) *metal supports for logs in a fireplace*» [6]. Собака розуміється носіями англійської мови як домашня тварина і як збірний образ хижого сімейства собачих. В англійській мові «собака» може в переносному сенсі в розмовній грубій мові вживатися для номінації людини: 1) *Stupid dog* – дурний собака [6]; 2) *...after the fucking dog's puking round me... ..після того, як цю бісову собаку вирвало біля мене...* [4].

Слід зазначити, що «собака» так само, як і «кішка», вживається в багатьох грубих, нецензурних стійких виразах англійської мови: *dirty dog*; *dog my cats!*; *dog-tired* [5]. В англійській мові «собака» позначає тварину-самця. Також згідно з словниковою дефініцією, «собака» має значення механічного пристрою для стискання та означає металеву решітку, підставку для дрів в каміні. Такі значення уналежнені до явища безеквівалентності одиниць мови.

Коли англійцям говорять про кішку, звичайно, у них виникає образ пухнастої домашньої тварини, яка муркоче, нявкає, дряпається: *Dressing to go to town, Nick could hear their voices through the open window and Marjorie's occasional laughter, soft and contented as a cat's purr* – *Збираючись в місто, Нік міг чути їхні голоси через відкрите вікно і сміх Маджорі, що лунав час від часу, м'який і задоволений, як котяче муркотіння (авторський переклад)* [4]. Для англійців кішка – це символ тепла та домашнього затишку, що є соціальною цінністю британського народу: *«a large cat sat demurely at her feet; nothing in short was wanting to complete the beau-ideal of domestic comfort»* [4].

З кішкою у англійців пов'язані прикмети та забобони. Вважається, що кішка повинна обов'язково бути в будинку, щоб в оселі та родині панували гармонія і порядок: *«During this bleak phase of its history the cat became firmly linked in the popular mind with witches and black magic»* [4]. Слід також зазначити, що англійці особливо підкреслюють розум кішки: *«The net result is that there is no more reason to believe that our brains are like a cat's than there is to believe that they are like a rat's»* [4]. Завдяки вживанню співзвучних слів *cat - rat* в цьому прикладі досягається певний гумористичний ефект.

Одним з найважливіших джерел національно-культурної інформації виступають фразеологізми, тому що саме в них найчастіше відбивається бачення світу, національна культура, звичаї та вірування, фантазія й історія народу. Фразеологізми є одним з найбільш цікавих проявів національно-детермінованої специфіки менталітету народу. У фразеологізмах англійської мови підкреслюється живучість кішки: *a cat has (with) nine lives; have as many (more) lives as (than) a cat*. Англійці вважають, що кішка – це тварина, яка легко може обдурити: *Teach the cat the way to the kirk; Send not a cat for lard*. У сприйнятті англійців кішка є твариною обережною: *see (watch) how (which way) the cat jumps; The scalded cat fears cold water*.

Що ж стосовно собаки, то англійці знають, що собаці властива певна поведінка. Собака гарчить, іноді кусається. Часто собака схильний до бродячого життя: *«The most common reason why so many families come to such a harsh decision is because their dog has behavior problems they can't control»* [4]; *«You should make sure that you are adequately covered from the start, because the likelihood of a*

dog running away from home is probably greatest during the first few months of ownership» [4].

Носіями англійської мови помічено, що якими б поганими рисами не володів собака (неслухняність, агресивність), він все ж є відданим другом і надійним захисником: *Now I am up early, full of energy and have a new outlook on life all because of Rags, my wonderful dog [4].* У фразеології англійської мови собака характеризується як непередбачувана, загрозна тварина: *let sleeping dogs (a sleeping dog) lie*. Примітно, що англійським етносом помічена ворожнеча між кішкою і собакою, тому погані відносини, сварки між людьми уподібнюються цій ворожнечі: *cat-and-dog life*.

В англійській мові багато відображено національні забави та розваги; *swinging cats as a mark for sportsmen; suspending cats in bags or leather-bottles; drawing through the water with a cat*. Англійські фразеологічні одиниці фіксують світогляд соціальної групи аристократів – частіше обігруються ситуації полювання, що є розвагою заможних верств населення. На матеріалі англійської мови відображена національна специфіка процесу полювання (*foxhunt; terriers hunting rats; dogs treeing raccoons/ possums; bull-baiting*). Водночас, часто представлені й повсякденні сцени, ситуації господарювання: *To teach the cat the way to the kirk; Never put the kit to watch your chickens = of untrustworthy guardians [7].*

Англійські фразеологізми відрізняють розгорнуті, детально промальовані утилітарно-побутові ситуації, що співпадають з яскравими, фантазійними образами: *dark as a dog's guts; The thrift of you, and the wool of a dog, would make a good web (Scottish proverb) = spoken in jest to them that pretend to be thrifty* (розмовляти жартома з тими, хто прикидається бережливим, економним).

Проведене дослідження дало змогу не тільки апробувати методологію лінгвокогнітивного аналізу, використовуючи номінативні одиниці англійської мови, але також додати нові штрихи когнітивним портретам концептів КІШКА та СОБАКА, оскільки етноспецифічні особливості набагато рельєфніше проявляються під час розгляду фразеологічного корпусу англійської мови, реалій, побутових особливостей й традиції англійської спільноти. Сьогодні вивчення мовних одиниць в аспекті національно-культурної специфіки є актуальним і важливим, адже сприяє кращому розумінню культури і мислення народу, який говорить на конкретній мові, що, в свою чергу, впливає на успіх міжкультурної комунікації, якій в сучасному світі в епоху глобалізації відводиться безумовно важлива роль.

Література

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Рус. словари, 1996. 412 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 284 с.
3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. М.: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
4. British National Corpus (BNC). URL: <https://www.english-corpora.org/>
5. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1998. 1567 p.
6. The new shorter Oxford English dictionary: in 2 vols. / ed. by L. Brown. Oxford: Oxford University Press, 1993. Vol. 1-2.

Дискурсивні зміни в структурах повсякденності: контекстуальні аспекти від традиції до постмодерну

Склярєнко Катерина Олександрівна, викладач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Сучасний інтерес соціології до проблем повсякденності обумовлений тим, що в умовах розпаду метанаративів і кризи ідеологій все більша частина соціального і культурного управління здійснюється саме на рівні повсякденних практик і структур. Проблематика, пов'язана з вивченням повсякденного життя, почала формуватися з культурної антропології на рубежі 1930-1940-х років. З кінця 90-х років XX століття проблематика повсякденності виявилася широко представленою в монографіях і дисертаційних дослідженнях, наприклад, В.Д. Лелеко і С.Л. Тесля. Фундаментальними методологічними дослідженнями можна назвати роботи сучасних українських авторів, що займаються проблематикою повсякденності: О.А. Даниленко, І.Д. Ковальова, Ю. Сорока, О.В. Ходус та ін., що розкривають концептуальні підходи, предмет і методи вивчення повсякденності.

Важливість вивчення повсякденності підкріплюється її значенням при дослідженні взаємин поколінь та обумовлює необхідність мультидисциплінарного підходу до даної проблеми. В рамках аналізу, заснованого на концепції поколінного підходу, суб'єкт нас цікавить не сам по собі, не як носій унікального життєвого досвіду чи пізнавальних когнітивних схем, інтеріоризованих в рамках його повсякденності, а як представник більш широкої форми об'єднання та соціально-обумовленої групи – як представник відповідного покоління. При такому підході при визначенні поколінь доречно звернутись до символічного підходу К. Мангейма та теорії патернів поколінь Р. Беккера, за яким покоління розглядається як символічна спільність людей, об'єднаних не лише і не стільки датою народження, скільки переживанням загальних сучасних їм історичних подій, що створюють самотутній комунікативний простір, соціокультурні коди, і що усвідомлюють свою єдність і відмінність від інших співтовариств такого роду. Покоління виступає як один з можливих способів ідентифікації і самоідентифікації, а також варіант осмислення і інтерпретації історичного розвитку суспільства.

Дослідження біографічного як поколінного феномену відкриває нові перспективи аналізу суперечливих трендів становлення людини як суб'єкта, що осягає час свого життя в контексті і засобами певної культурно-історичної епохи. Завдяки розгляду різних свідчень про себе представників різних поколінь, що розміщені в «архіві» у відповідних історико-культурних контекстах (дискурсивних формаціях), а їх створення – як прояв дії окремих диспозитивів, що формують дискурсивні практики, покоління виступає як один з можливих способів ідентифікації і самоідентифікації, а також варіант осмислення і інтерпрета-

ції історичного розвитку суспільства. «Свідчення про себе», таким чином, являються окремим видом «висловлювань», що виступає одним із видів дискурсивних практик.

У рамках українського суспільства доцільно розглядати 3 зрізи поколінь: «середнє радянське», «пізнє радянське» («діти перебудови»), «народжені в незалежній Україні». При аналізі «середнього» радянського покоління найбільш важливими дискурсивними стратегіями влади стосовно повсякденності, виявляються стратегії прозорості, «нормалізація» суспільних катаклізмів, безсуб'єктність, дискурсивне «вростання» практик політичної участі у повсякденність, лінійність сприйняття часу. Якщо говорити про «пізнє радянське покоління», то домінуючими виявляються стратегії диференціації, пов'язаної з конструюванням нових форм ідентичності: професійна переорієнтація, розширення сфери свободи як «вимушеної» необхідності; активізм як адаптивна практику «виживання»; низький рівень індивідуальної залученості; «короткострокова ментальність». Покоління, народжених в незалежній Україні, відрізняється впливом дискурсивних стратегій індивідуалізації, віртуалізації та персоналізації, дискурсивністю «культури споживання».

Виявлені дискурсивні стратегії при співвіднесенні з соціокультурними контекстами онтологічних вимірів традиція-модерн-посмодерн дають змогу зробити висновок, що для «середнього» радянського покоління характерним було наслідування когнітивних схем традиціоналізму та модернізму. Проте реалізація модернового зразку в радянській моделі відбувалася фрагментарно, із запозиченням тих елементів модерністського розвитку, які цілком вписувалися в ідеологічну схему радянської ідеології. Магістральною лінією дискурсивної стратегії, що реалізовувалась у просторі повсякденності може бути названа сповідувально-дисциплінарно-відособлена стратегія. Проте на сучасному етапі ми можемо спостерігати, наряду з функціонуванням модерністських дискурсів («культура досяжництва»), функціонування нових, постмодерністських, дискурсів в сучасній повсякденності, що реалізуються на основі нових дискурсивних стратегій. Зміна векторів дискурсивних стратегій простору повсякденності призвела до їх оформлення в якості раціонально-демонстративно-персоналізованих стратегій.

Отже, дослідження повсякденності відкриває цілий ряд дослідницьких перспектив, наприклад, дослідження того, як сформовані дискурсивні структури повсякденності будуть функціонувати в умовах характерного для сучасного мультикультурного світу співіснування різних цивілізаційних моделей, як постіндустріальних, так і доіндустріальних.

Бюджет часу в життєдіяльності городян великого міста

Ашихіна Анна Сергіївна, студентка спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Ратушина Таїсія Олександрівна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук

Соціальні зміни у сучасному українському суспільстві породжують особливу соціальну цінність – час. Раціональне використання часу дозволяє правильно розподіляти свої фізичні активності, повноцінно задовольняти усі базові особистісні потреби та безболісно адаптуватись до соціальних змін.

У культурі часу кожної соціальної спільності є як універсальні риси і елементи, так і специфічні, зумовлені особливостями діяльності та способу життя даної соціальної спільності [1, с. 280]. Так, специфічною темпоральною цінністю для більшості городян великого міста є пунктуальність і відповідні їй навички регулювання швидкості пересування по місту, дотримання певного розкладу дня. Те, що городянину маленького міста здається метушливістю, для городянина мегаполісу стає звичною нормою повсякденної поведінки.

Але існує і інший бік невблаганного темпу життя великого міста, який свідчить про відсутність спокою, втому від постійної присутності в натовпі, дорожньому заторі, черзі. Городяни вимушені більш обмірковано ставитись до бюджету свого часу аби не піддаватися відволікаючим об'єктам.

У наш час з'явилося багато можливостей, котрі покликані заощаджувати час людині, наприклад, прибігати до використання таксі замість громадського транспорту, віддавати перевагу спілкуванню в режимі оффлайн на заміну «живої зустрічі», замовляти кур'єрський сервіс на заміну вистоюванню в черзі. Городяни таким чином можуть витіснити поглиначів часу, котрі заважають і відволікають від запланованих справ.

Час є абсолютно вичерпним ресурсом, який так просто не можна купити або взяти більше, ніж він є. Гроші, знання, інший капітал можна нарощувати нескінченно, а ось час строго обмежений – його ніяк не повернути, не купити і не додати.

Люди можуть навіть не помічати, як вони відволікаються на всілякі непотрібні речі, яким навіть придумали назву «хронофаги». У перекладі з грецької це слово означає «поглинач часу». Сучасні розкрадачі часу – це не тільки люди, а й неживі об'єкти і різні бізнес-процеси, дії, які організовані неефективно [2, с. 56]. Сюди можна віднести побутові та медіахронофаги: дорога, черга, безлад на робочому місці, пошук потрібного, виконання прохань, великий потік інформації, соціальні мережі, інтернет-серфінг, телевізор, комп'ютерні ігри, телефон та багато інших.

Цікавим є той факт, що в аспекті часу працює так звана зворотна система оцінки. Як зазначає польський соціолог Штомпка час все більше набуває характеру самостійного капіталу: його можна берегти, втрачати, витратити, інвестувати, використовувати, продавати і купувати [3, с. 510]. Отже, час, за умовою раціонального використання, постає дуже цінним капіталом, котрий можна інве-

стувати у нові знання і в підсумку отримати вищу посаду, більшу заробітну плату.

Уникнути хронофагів неможливо, але цілком можливо уберегти від них якусь частину свого часу. Отже, осмисливши головні хронофаги у своєму житті городяни великого міста зможуть раціонально використовувати весь фонд часу доби та правильно розподіляти життєві пріоритети.

Література

1. Амбарова П.А., Зборовский Г.Е. Время социальной общности: монография. Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2017.
2. Архангельский Г.А. Тайм-драйв: как успевать жить и работать. 3-е изд., доп. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2006.
3. Штомпка П. Социология социальных изменений. М.: Аспект-Пресс, 1996.

Стратегії полікультурної взаємодії студентської молоді

Бахмацька Наталія Олександрівна, студентка спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Проблематика міського середовища та полікультурної взаємодії є актуальною з урахуванням інтенсифікації процесів глобалізації, урбанізації та міграції населення у загально світовому масштабі. Зазначені процеси формують передумову для створення етнічно неоднорідних спільнот, які в процесі спільної життєдіяльності виробляються власні, особливі соціальні практики, засвоєння яких виступає основою для подальшої взаємодії протягом життя. Їх стійкі на усталені конфігурації, свідомо застосовані протягом життя, трансформуються на відповідні стратегії, що поступово реалізуються.

Яскравим прикладом є європейські держави, до яких переселяються великі групи мігрантів з країн Близького Сходу, Африки, Східної Європи, Азії та інших країн внаслідок різних причин. Це, у свою чергу, призвело до поширення культурних ідей та цінностей одних країн у іншому соціокультурному середовищі, що породило полікультурне суспільство.

За М. Матісом, концепт полікультурного суспільства є основною категорією теоретичної соціології, що застосовується для позначення історично конкретного типу соціальної системи. Власне поняття полікультурності досить неоднозначне, і виступає об'єктом дискусій серед науковців [1].

Полікультурність формується під час взаємодії соціального суб'єкта із представниками різних культур, і дозволяє зменшити напругу у соціальних взаємовідносинах. Культурна неоднорідність, яка притаманна сучасним суспільствам, сприяє поширенню знань щодо культурних, морально-етичних, ціннісних відмінностей, формуючи полікультурність як якість соціального суб'єкта, яка проявляється в готовності до конструктивної взаємодії, проявах емпатії, співпереживання та співчуття. Всі ці якості особистості сприяють формуванню особистості, соціальної групи, спільноти та суспільства в цілому [2].

Полікультурність, виступаючи якістю соціального суб'єкта, формується в процесі соціальної, міжкультурної взаємодії, під впливом засобів масової інфо-

рмації, національної політики та ідеології, виховання, освіти, тобто в процесі соціалізації.

Власне стратегії є обумовленими наступними чинниками [3]:

- 1) моделями поведінки та установками найближчого оточення: сім'ї, друзів, колег;
- 2) регіональними та історичними особливостями, політичними, культурними, економічними, релігійними, мовними, освітніми відмінності між регіонами, що впливає на сприйняття і розуміння культури;
- 3) державною політикою та ідеологією, соціальними інститутами (церква, освіта, сім'я) засобами масової інформації;
- 4) міждержавними об'єднаннями, організаціями, транснаціональними корпораціями, що створюють та пропагують культурні ідеали та цінності.

Література

1. Бойченко В. Сучасний стан полікультурної вихованості молодших школярів. *Початкова школа*. 2005. № 5. С. 12-14.
2. Довгополова Я. В. Толерантні відносини студентів у полікультурному середовищі. *Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні: Матеріали міжнар. наук. конф.* Л., 2005. С. 76-82.
3. Солодка А. Полікультурне виховання та освіта - крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Миколаїв: МДУ, 2005. С. 212-217.

Особливості конфліктних взаємодій в соціальних мережах

Безпалова Оксана Сергіївна, студентка спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Ратушина Таїсія Олександрівна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук

Соціальні мережі в сучасному світі стали не тільки засобом спілкування та поширення інформації, а й набули нового значення як інструменти для впливу на масову свідомість. Сам термін «соціальні мережі» був введений до наукового обігу в 1954 році соціологом Дж. Барнсом (в роботі «Класи та збори у норвезькому острівному приході»). До того багато вчених які займалися вивченням суспільства висловлювали думку про важливість розгляду суспільства як складного переплетення взаємин. Як соціальну мережу можна розглядати будь-яке онлайн співтовариство, учасники якого взаємодію один з одним, наприклад, шляхом обговорення різних проблем.

Найбільшим феноменом всесвітньої павутини є утворення мережевих спільнот та соціальних мереж. Термін «Virtual Community» (віртуальне, або мережене суспільство) розробив Г. Рейнгольд і дав йому наступне визначення: «Віртуальні співтовариства є соціальними об'єднаннями, які виростають з Мережі, коли група людей підтримує відкрите обговорення достатньо довго і людяно, для того щоб сформувати мережу особистих відносин у кіберпросторі». Початок сучасної теорії соціальних мереж поклали в 1951 році Р. Соломонофф і

А. Рапопорт. У 1959-1968 рр. угорські математики П. Ердос і А. Рен'ї написали вісім статей, що описували основні принципи формування соціальних мереж [1]. Але, звісно, з розвитком самих соціальних мереж змінюються і ускладнюються процеси взаємодії між користувачами, виникають нові феномени, що потребують додаткової уваги дослідників.

Комунікативний простір соціальних мереж є відкритим та анонімним, що надає користувачам більше можливостей для самореалізації й самовираження (вони не мають обмежень у часі та просторі, незалежать від наявних кордонів між державами, можуть вільно висловлювати свої думки та погляди і т.д.), однак в той же час саме такі його характеристики несуть в собі і певну загрозу. Так, в соціальних мережах часто розповсюджується недостовірні, фейкова інформація; відбувається маніпулювання масовою свідомістю та здійснення інформаційного впливу; не завжди захищеними є особисті дані користувачів, що можуть використовуватись шахраями; поширеними в соціальних мережах є і різноманітні види конфліктних взаємодій (від звичайних негативних висловлювань і дизлайків, до кібербулінгу та інформаційних атак). Ці аспекти соціальних мереж та їх вплив залишаються недостатньо вивченими та потребують ґрунтовного наукового аналізу.

Аналізуючи соціальні мережі в контексті соціальних конфліктів, слід приділити увагу тим умовам та ефектам, що роблять їх такими привабливими для здійснення інформаційно-психологічних впливів на користувачів. Зокрема, доцільно виділити такі: «спіраль мовчання» (за Е. Ноель-Нойман); стадний інстинкт у соціальних мережах; довіра всьому опублікованому в мережі; присутність лідерів думок; прагнення самореалізації чи заміни реальності.

Так відповідно до моделі комунікації німецької дослідниці Е. Ноель-Нойман мас-медіа можуть маніпулювати громадською думкою за рахунок надання слова представникам меншості і замовчування думок більшості. Подібне відбувається і в соціальних мережах, коли авторами повідомлень виступають саме представники меншості, проте користувачі, які не хочуть залишатися осторонь, починають підтримувати, можливо навіть неприйнятну для них думку. Пов'язаним із вищезгаданою моделлю є явище «стадного інстинкту», яке безпосередньо пояснює в деякій мірі «спіраль мовчання». Сам принцип стадного інстинкту полягає в тому, що людина за своєю природою – істота колективна, групова. І один з механізмів виживання в групі полягає в тому, щоб у більшості випадків вести себе так само, як і всі, а також переймати досвід інших [2].

Відзначимо й те, що важливим залишається прагнення користувача самореалізуватися в мережі, примірити на себе якусь іншу роль або ж вільно виголошувати свої думки, прикриваючись анонімністю, яку надає мережа. В той же час віртуальність життєдіяльності людини посилюється за рахунок відчуття того, що віртуальна реальність є менш агресивною до людини і в значній мірі підконтрольна їй. Також прагнення людини до віртуалізації свого життя часто обумовлене бажанням зробити його більш яскравим, таким, що містить цікаві події та сильні емоційні почуття [3].

Сьогодні соціальні мережі швидко набувають популярності. Щороку кіль-

кість користувачів збільшується. Але разом з позитивними моментами використання Інтернет-технологій та соціальних мереж з'являються і певні негативні наслідки та загрози. Це зумовлює необхідність проаналізувати і оцінити динаміку, напрямки й тенденції даних процесів, оскільки охоплюючи значну і різносторонню аудиторію, соціальні мережі перетворюються на інструмент розгортання та ведення конфліктних взаємодій та здійснення впливу на користувачів.

Література

1. Алмаева В.В. Виртуальные социальные сети как составляющая современного образовательного пространства. URL: <http://ito.edu.ru/2010/Tomsk/III/III-0-1.html>
2. Стадний інстинкт допомагає маніпулювати масами. URL: <http://ykrnews.com/tainstvenoe/stadnii-nstinkt-dopomaga-man-pulyuvati-masami.html>.
3. Бойко Г.А. Виртуальність як частина життєдіяльності людини сучасності. URL: <http://intkonf.org/boyko-ga-virtualnist-yak-harakteristika-zhittediyalnostilyudini-21-stolittya>.

Становлення та функціонування ОТГ у контексті децентралізації: соціологічний аспект аналізу

Болсун Аліна Андріївна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Бойко Вікторія Анатоліївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Якщо підвести підсумки переважної більшості понять децентралізації, варто зазначити, що це поняття є складним по структурі та змістовності. Воно охоплює досить широке коло понять, які стосуються питань ефективності та функціональності створення та реорганізації систем влади та публічного керування в загальному, а також це стосується логіки та систем формування загальнопублічної політики [1, с. 93]. Механізми збільшення людського потенціалу: шляхом посилення органів місцевого самоврядування, розвиток самоорганізації громадян, підвищення важливості неурядових інститутів [2, с. 28]; системні елементи подальшого розвитку демократії та ефективності інструментів врегулювання економіки [2, с. 29].

Сам процес об'єднання громад має як суб'єктивний так і об'єктивний характер, він або відбувся або ще відбувається у більшості країн Західної Європи. Це пов'язано з тим, що відбуваються процеси урбанізації, та відповідною необхідністю малих громад до масштабів оптимальних задля відповідної успішної реалізації соціально-економічних заходів, урядових планів та програм, та ефективного виконання владних функцій на місцевому рівні. В Українських реаліях цей процес набув не тільки об'єктивного, а й політичного забарвлення. На такі процеси впливають політики та великі компанії задля збереження власного впливу на певні території. Варто зазначити, що в деяких країнах Західної Європи, зокрема Франції, замість об'єднання територіальних громад започатковано процеси міжмуніципального співробітництва [3, с. 7].

Головною причиною того, що реформу децентралізації в Україні розпочали з об'єднання територіальних громад стала велика кількість населених

пунктів із малою кількістю населення та фактична відсутність можливостей для розвитку, населення в сільських населених пунктах старіє [2], відбуваються процеси урбанізації тому економічно активна частина населення сільських населених пунктів перебирається до великих міст або взагалі за межі України. З урахуванням цього держава не може гарантувати якісного надання соціальних та адміністративних послуг жителям.

Отже, важко спрогнозувати процеси наскільки об'єднані територіальні громади можуть використати можливості, що по справжньому надає їм децентралізація і розуміння саме їхньої участі у розвитку сіл та селищ. Таке розуміння залежить від продуктивності та пошуку спільних рішень між органами державної влади, представниками місцевого агрофермерства, органами місцевого самоврядування та представниками громади. Наразі до кінця не зрозуміло яка соціальна модель буде в об'єднаних територіальних громадах і яка кінцева податкова база для надходжень у бюджет. Якщо не буде такої чіткої визначеності то можливі негативні наслідки зокрема зворотних процесів роз'єднання або інших соціальних вибухів.

Література

1. Роман В.Ф. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 92-98.
2. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 26-37.
3. Данилишин Б.М., Пилипів В.В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11.

Соціальні мережі як простір реалізації громадської активності

Замковий Максим Юрійович, студент спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гудзенко Олеся Зеновіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

На сьогоднішній день соціальні мережі є новою платформою для об'єднання різних груп суб'єктів на основі спільності їх інтересів, при цьому в результаті певної комунікативної взаємодії виникає суттєвий ефект. Соціальні мережі сприяють як структуризації комунікативного простору, так і створенню віртуальних співтовариств, які, як правило, перетворюються на громадські об'єднання. Громадським інституціям дають можливість поширювати свої ідеї, залучати нових членів та координувати їх дії. Також спостерігається взаємопроникнення повсякденної соціальної реальності [2, с. 15].

Соціальні мережі дедалі більше стають інформаційним відбитком громадської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей та думки, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль тощо. Практично всі суспільно значущі процеси, події та явища залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах.

Привертає увагу спільність деяких функціональних характеристик громадянського суспільства і соціальних мереж. Так, функціонування соціальних мереж сприяє горизонтальній структуризації суспільних відносин, що є однією з передумов формування й розвитку громадянського суспільства. І суспільство, і соціальні мережі передбачають новий тип взаємодії у межах асоціацій для розв'язання тих чи інших суспільних проблем [3, с. 58].

Ознакою зрілості й ефективності громадянського суспільства є соціальний капітал. Він є основним продуктом, що забезпечує вплив громадянського суспільства на інші сфери суспільного життя. Наявність такого капіталу також є основним чинником зміни форми та внутрішньої активності соціальних мереж, певним каталізатором комунікаційних процесів усередині мережевих об'єднань [1, с. 57].

Спалах громадянської активності, пов'язаний з утворенням Євромайдану та з війною на сході України продемонстрував високий рівень самоорганізації і взаємодії громадян, оперативної координації дій через соціальні мережі. Сьогодні соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком громадянської активності. Соціальні мережі як комунікативне середовище становлять органічну складову механізму формування й розвитку громадянського суспільства.

Громадська самоорганізація у соціальних мережах проявляється у підписці на сторінки публічних осіб, лідерів думок, громадських організацій та ініціатив, поширенні та розповсюдженні певних постів, актуальних хештегів, участі в онлайн-флешмобах. Також, на тлі загального невдоволення, люди відчувають потребу у справедливості. В онлайн-просторі регулярними стали так звані інформаційні «сплески» – активні і часто різкі обговорення проблем сьогодення у найрізноманітніших життєвих сферах. Тому активізація громадської самоорганізації проявляється саме у кризові моменти та під час резонансних подій. І соціальні мережі стають ефективним інструментом привернення уваги до них, «загострюють» суспільні настрої, стають платформою збору та координації зусиль.

Отже, на тлі поєднання і взаємопроникнення інформаційних і нових соціальних технологій, соціальні мережі дають змогу громадянам та суспільним рухам, громадянському суспільству, що формується, досягати ефективнішої і швидшої комунікації. Завдяки цьому зростають ресурси контролю за владними структурами та окремими функціонерами, підвищуються шанси реалізації громадських ініціатив. Практика реалізації суспільних рухів через соціальні мережі продемонструвала нам, що віртуальний комунікативний простір є сприятливим середовищем формування громадянської ідентичності і має потужний потенціал суспільної самоорганізації, який може бути успішно використаний для зміцнення громадянського суспільства.

Література

1. Буряк В.В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции. Симферополь: ДИАЙПИ, 2011. 150 с.
2. Даниленко С.І. Громадянський вимір комунікаційної революції: модернізація суспільних комунікацій від друкарського верстата до соціальних мереж. К., 2010. 312 с.

3. Середа Ю.В. Роль соціального капіталу в модернізації українського суспільства. *Український соціум*. 2014. № 2. С. 54-70.

Використання риторики «захисту дітей та жінок» у політичній рекламі

Зуєва Ольга Сергіївна, студентка спеціальності «Політологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тимченко Михайло Михайлович, доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук

Політична реклама прагне до максимальної переконливості за будь-яку ціну. А що може бути більш ефективним, ніж налякати людей загрозою життю і здоров'ю їхніх дітей – і запропонувати захист? Мабуть, нічого.

У широкому сенсі слова політика – це діяльність з придбання, утримання та зміцнення влади. А будь-кому, хто хоче утримати владу, важливо, щоб люди так чи інакше визнавали її легітимність. Для цього і існують реклама та пропаганда. Сутністю першої та другої є широке поширення інформації (істинної чи удаваної) з метою впливу на свідомість мас і формування «громадської думки». До реклами вдаються всі, хто так чи інакше залучений у політику.

Один з класичних прийомів реклами – використання тих груп, у яких менше прав і можливостей, як ідеологічно розмінної монети. Частіш за все такі групи населення виставляються цінними «жертвами», яких треба захистити за будь-яку ціну. Традиційно ними виступають жінки та діти.

Питання, власне, полягає в тому, чому риторика «захисту дітей та жінок» стала ефективним інструментом політичної реклами? Як вже зазначалось, використання дітей та жіноцтва в якості інструменту політичної реклами – явище досить поширене. Політики та активісти, прагнуть змінити суспільні підвалини. Попри це, вони вдало використовують вже сформовані суспільні цінності та моделі соціальної поведінки. Власне, мова йде про використання конкретних прийомів маніпуляції, які використовуються в повсякденній політичній практиці, технології маніпуляції з використанням підсвідомих інформаційних стимулів посідають серед них чільне місце.

Це такі прийоми, як ефект ореолу, принцип переваги первинної інформації, принцип контрасту, перенесення несхвалення, використання медіаторів, повторення, констатація факту, створення загрози. У випадку даного дослідження цінним є метод створення загрози. Отсанній відноситься до числа прийомів, які впливають на емоції масової аудиторії. Його головне завдання полягає у переконанні в існуванні реальної загрози і створенні уявної.

Найчастіше технологія така. Ілюзорна або реально існуюча небезпека будь-якого явища (наприклад, тероризму) багаторазово посилюється засобами масової інформації, викликаючи тим самим масовий страх з метою створення сприятливої обстановки для маніпуляції масовою свідомістю, насамперед у політичних цілях.

Причиною використання даного прийому пропаганди може стати необ-

хідність відвернути увагу громадськості від актуальних політичних проблем, від махінацій певних політичних діячів (лідерів) або від їх дій (бездіяльності), що викликають негативні настрої в суспільстві. Створення загрози дуже часто практикується під час виборчих кампаній [1]. Тому дієвий пропагандистський прийом про «захист дітей», «світле майбутнє», символом якого традиційно вважаються нащадки, використовується політиками досить часто. Найцікавіше спостерігати за тим, як ейджизм стає інструментом маніпуляції в «великій політиці», тобто коли ейджистські стереотипи використовуються при прийнятті або лобюванні рішень державної важливості.

Створюючи штучні загрози, погляди, формуючи соціальні та політичні цінності населення, апелюючи до базових психологічних механізмів і культурним стереотипам електорату, політики маніпулюють свідомістю та врешті-решт досягають своєї мети. Пропагандистський прийом «необхідності захисту дітей» працює багато в чому завдяки тому, що досягнення реальних неповнолітніх знецінюються або приписуються їх дорослим родичам. Так само же зовсім нещодавно знецінювали досягнення жінок, ігноруючи їх або приписуючи родичам-чоловікам.

Секрет такого механізму криється у досить значних функціях політичної (соціальної) реклами. Перша з них – ідеологічна. Ідеологічна функція полягає в коригуванні іміджу країни, завданні морально-етичних норм суспільства, формуванні позиції «громадянської відповідальності» і залученні громадян до участі в соціальному житті. Ідеологічну функцію реклами підтримує соціоінтегративна функція, яка забезпечує стабільність сучасних суспільних систем. Завдяки впливу на ціннісні орієнтації людей, норми їх поведінки політична (соціальна) реклама сприяє функціонуванню громадських інститутів і стабільності суспільної системи в цілому; вона здатна впливати на масову аудиторію, проводячи в життя необхідні для функціонування суспільства цінності [2]. Соціоінтегративна функція є вкрай важливою для політичної реклами, оскільки вона спрямована на те, щоб об'єднати різних індивідів загальним інтересом, наприклад, захистити дітей та жінок, досягти світлого майбутнього. Таким чином, політикам не вигідно міняти ставлення до дітей та підлітків. Відмовившись від ейджістських законів, вони не тільки втратили б значну кількість виборців, які виховувалися в сучасній ейджістській культурі і поділяють ієрархічний підхід до віку. Політехнологам довелося б відмовитися від улюбленого маніпулятивного прийому: використання дітей для просування політичного порядку денного.

Попри те, що механізм використання дітей та жінок в якості «жертв» внутрішньої / зовнішньої загрози в рамках політичної реклами, є досить цілісним, однорідним та відпрацьованим роками практики, існують деякі відмінності у зображенні, власне, жінок. В даному випадку доречним було б звернутись до теорії гендерного дисплею Ірвіна Гофмана. Дослідник виходить з того, що соціум функціонує на основі певної історично сформованої сукупності фреймів, тобто схем інтерпретації гендерної поведінки, які задають значення соціальних дій і керують ними.

У рамках політичної реклами гендерний дисплей проявляється в тілесній ідіомі, символіці, стилі і змісті спілкування. Гендерний дисплей як механізм створення гендеру на рівні взаємодій повинен бути «виконаний» таким чином, щоб партнери по комунікації були правильно ідентифіковані, тобто як жінки / чоловіки з доречним стилем поведінки в конкретній ситуації. Бути чоловіком і жінкою і проявляти це в дисплеї – значить бути соціально компетентною людиною, що викликає довіру і вписується в комунікативні практики, прийнятні в даній культурі. Гендерний дисплей – це не вираження природної суті чоловічого і жіночого, а конституювання та затвердження відмінностей між соціальними позиціями чоловіків і жінок, це спосіб виробництва гендерної ідентичності, а також нерівності і влади. Жінки у взаємодії займають субординований позицію, подібну з позицією дитини у взаємодії з дорослим.

Наступне питання полягає в тому, як правильно бути чоловіком або жінкою в рамках реклами? Аналіз реклами свідчить про те, що Чоловіки, як правило, зображуються більш високими, ніж жінки, що виражає їх відносно більш високий соціальний статус, образ захисника, батька тощо. Чоловіки зображуються в протекціоністських позиціях – вони нахиляються, обіймають, підтримують, виконуючи дисплей захисника щодо представниці «слабкої» статі та щодо дітей. Поряд із цим має місце візуальна ритуалізація гендерної субординації, коли жінки зображуються в позах, що виражають підпорядкування і шанобливий послух чоловікові, який приймає рішення, бере на себе відповідальність і готовий до захисту.

Дослідження показують, що організація розмови між чоловіками і жінками схожа з організацією розмови між дорослими і дітьми. І. Гофман, нагадаємо, також зіставляє гендерний дисплей у взаємодії жінок і чоловіків з взаємодіями дітей і дорослих. Дитину (жінку) можна переривати, дитина має право на ескапізм – вона може відключитися від того, що відбувається, вона може несподівано заплакати або засміятися, сховатися за дорослого від небезпеки, вона може атакувати дорослого, будучи впевненим (впевненою) у відсутності відповідного удару [3, с. 236-244]. Владні відносини, сконструйовані в рамках рекламного ролику, проявляються в розмові між чоловіком і жінкою (чоловіком і дітьми), одночасно виробляючи і відтворюючи гендерні структури.

Література

1. Мельникова Т.С. Пропаганда как технология политического манипулирования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/propaganda-kak-tehnologiya-politicheskogo-manipulirovaniya>. (Дата звернення 03.10.2019 г.)
2. Каменева В. А. Манипуляция и/или пропаганда? Функциональные особенности социальной рекламы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/manipulyatsiya-i-ili-propaganda-funktsionalnye-osobennosti-sotsialnoy-reklamy>. (Дата звернення 03.10.19)
3. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. 12 лекций по гендерной социологии: учеб. пособие. СПб.: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2015. 768 с.

Тематизація «майбутнього» в соціологічному дискурсі

Івахненко Світлана Ігорівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гудзенко Олеся Зеновіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Найчастіше тематика майбутнього артикулюється представниками соціально-політичних наук, адже соціально-політичні зрушення найбільш динамічні та видимі. Обговорення та осмислення цього концепту далеко не новітня тема у соціологічному теоретизуванні і залишається однією з найактуальніших. Усе через швидкі й постійні зміни у суспільстві, про які писали соціологи й філософи ще в минулому столітті. Наприклад, Ж. Бодрійяр, Р. Козелек, Е. Тоффлер, З. Бауман, У. Бек, О. Шпенглер, С. Котл, та інші, завдяки яким було закладено основу сучасних наукових теорій про майбутнє [2, с. 74]. Серед вітчизняних теоретиків необхідно відмітити В. Попова, В. Бестужева-Ладу, С. Дацюка, М. Шульгу, В. Кіпень та ін.

Соціальні актори політичного поля віддають перевагу певним векторам розвитку, і тому, окреслення конфліктності різних суспільних тяжінь дає принципово різні моделі розвитку країни. Їх публічне осмислення необхідне для уникнення деформацій соціальних і політичних інститутів, чи виправлення тих, які вже діють. Головне в даному випадку - це вибір майбутнього. Названі аспекти проблеми активно досліджуються суспільствознавчими науками, як пише український дослідник В. Кіпень [1, с. 91].

Щодо визначення поняття дискурсу, то на нашу думку, тут уваги заслуговує трактування О. Кубрякової, яка розглядає це поняття в рамках когнітивно-комунікативного підходу: дискурс - це «така форма використання мови в реальному (поточному) часу, яка відображає певний тип соціальної активності людини, створюється з метою конструювання особливого світу (або його образу) за допомогою його детального мовного опису і є в цілому частиною процесу комунікації між людьми, що характеризується, як і кожен акт комунікації, учасниками комунікації, умовами її здійснення і, звичайно ж, її цілями» [3].

Говорячи про тематизацію «майбутнього» в контексті українського суспільства, потрібно почати з того, що саме наше суспільство знаходиться на перехідному етапі. Сьогодні в Україні триває процес становлення політичного простору, у якому колишня система політичних інститутів і зв'язків зруйнована, а нова ще не склалася. Стає зрозуміло, що в такому перехідному стані починають виявлятися невидимі й незафіксовані раніше розбіжності між політичними й іншими формами соціально-владних контактів. Іншими словами, сфера, яка раніше пронизувала всі суспільні сфери і яка вступала з ними у відносини взаємозалежності, прагне до відокремлення й оформлення [1]. Досить цікава тенденція прослідковується на рівні політичного дискурсу. Проблема полягає в тому, що для України, як і для інших пострадянських країн, існує два шляхи виділення політичного дискурсу. Перший – це орієнтир на комуністичний дискурс, тобто минуле; другий – це дискурс ліберальний (направлений на майбутнє).

Але важкість полягає в тому, що при поверненні до комуністичного дискурсу політична сфера буде знову знівельована, а другий варіант, що тяжіє до лібералізму, вимагає вже наявності сформованої політичної реальності. Тому важливо підкреслити що в Україні політична реальність перебуває у стані становлення, бо колишніх суспільно-державних політичних інститутів у ній вже не існує, а нові тільки створюються.

Ось на такому етапі і виникає активний дискурс з гаслами змін. Тому, можна сказати, що найбільш актуальні питання наукового товариства стосуються фундаментальних перетворень в країні. Зокрема, це розгляд шляхів розвитку – куди далі йти, яким шляхом, та на що розраховувати, зважаючи на стартові показники. Адже у вітчизняному дискурсі існує множинність оцінок щодо стану суспільства та політичної ситуації України, які можна звести до двох узагальнених ідей. Перша виказує прихильність до наявних процесів, що відбуваються в результаті реформаторської діяльності різних гілок влади, друга – негативно критикує суспільно-політичні трансформації [1]. Таким чином, ми хочемо акцентувати увагу на нестабільності суспільно-політичного життя в Україні, що визначається протиріччям між баченням майбутнього в рамках основних дискурсів. А тематику «майбутнього», в свою чергу, популяризують політичні лідери під час своїх виступів та виборчих кампаній. ЗМІ та соціальні медіа, у такому випадку, виступають майданчиками для розповсюдження таких закликів і формуванні в суспільстві певних настроїв.

Також, ми вважаємо, що популяризація теми «майбутнього» в науковому дискурсі сформована через суспільне замовлення. Адже українське суспільство знаходиться у перехідному стані розвитку, який потребує чіткого окреслення вектору майбутнього. Саме через це дискурс суспільно-політичних змін, що направлені на майбутнє в країні, виявляється на поверхні соціологічного обговорення.

Література

1. Кіпень В. Суспільно-політичний дискурс щодо розвитку та майбутнього України. URL: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/6081/6109>
2. Ковальчук А. Концепт «майбутнє» в сучасному дискурсі: особливості інтерпретації. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_4_17
3. Кубрякова Е. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_13081015_94638345.pdf

Зовнішність мультиплікаційних героїв жанру аніме

Калінчук Олена Андріївна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Демичева Алла Валеріївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Кожне суспільство концентрує свою сутність в ідеологіях, світоглядах, які виражають себе в своїх уявленнях в тому числі й про тілесну красу, конструюючи таким чином тип, який вважається ідеалом. Риси особи, які ми звикли

сприймати як красиві, приймаються нами позитивно, тоді як ті, які не вписуються в цю норму, навпаки. Відповідно, людина, що володіє приємною зовнішністю має більше шансів на те, щоб бути прийнятою в суспільстві і, відповідно, належним чином самореалізуватися в ньому, ніж людина, яка не володіє такими рисами.

Джерелом та засобом відтворення стереотипів про зовнішній вигляд виступає сучасна мультиплікація. Анімаційний твір є не тільки носієм інформації про навколишній світ, а й інструментом формування світогляду. Завдяки яскравості і виразності візуальних прийомів, а також сюжетам, що запам'ятовуються, та легко впізнаним героям, мультфільм стверджує різні зразки поведінки і уявлення про інших. Існує набір візуальних маркерів, що характеризують зовнішність мультиплікаційних героїв, при цьому героям, що зовні маркуються певним чином, за сценарієм приписуються конкретні риси характеру. Так, використання певних «типажних» за зовнішністю персонажів у конкретних ситуаціях конструює в суспільстві стереотипи про зовнішність. Приклади анімаційних героїв і висновки, які робить глядач, в першу чергу дитина, на основі перегляду мультфільму, служать межею для визначення красивого і відразливого, нормального та ненормального. Персонажі анімаційних творів стають кумирами для багатьох людей, а їх поведінка або зовнішність – прикладом для наслідування. Однак, незважаючи на масштабну присутність анімаційних персонажів, їх зовнішній вигляд рідко виступає предметом наукових інтерпретацій.

Предметом нашого аналізу виступає японський мультиплікаційний жанр аніме. Оскільки, по-перше, аніме за своїми специфічними рисами є легко впізнаним, незалежно від віку цієї аудиторії, на яку розрахований мультфільм. До того ж, серед шанувальників даного жанру є не тільки діти, а й дорослі. По-друге, на сьогоднішній день аніме продовжує користуватися величезною популярністю і переріс у цілу субкультуру, містить в собі велику кількість фанатів і фандомів. Надпопулярність творів аніме можна пояснити вдалим сплавом «свого» і «чужого»: і для японського, і для західного глядача цей жанр є так чи інакше екзотичним, оскільки воно стало результатом експериментів з техніками мультиплікації, винайденими на Заході. Тому, аніме, скоріше, продукт процесів глобалізації: стиль аніме не можна назвати виключно японським, оскільки сам жанр поєднує в собі риси не тільки азійського стилю, а і західноєвропейського (див.: [1-3]).

Багато фільмів жанру аніме пронизані складною мовою специфічної тілесності, а елементи цієї мови самі по собі легко відтворювані. Аніме властива своя манера: великі очі персонажів, витягнуті пропорції тіла. Це в першу чергу обумовлюється уявленням про ідеальну зовнішність, яке склалося в азійських країнах. Так, наприклад, підкреслено виражені очі у всіх аніме персонажів співвідноситься з усталеним уявленням про те, що ідеальна зовнішність обов'язково повинна включати в себе великі круглі очі. Однак, таку форму очей дано мати далеко не багатьом представникам Азії, оскільки така риса більше притаманна європейцям. Звідси і широка популярність пластичних операцій зі зміни розрізу очей в країнах Азії.

Зовнішність кожного персонажа в аніме презентує його характер та історію. Кожен художній жіночий та чоловічий образ має свою емоційну і раціональну сторону. Так, розмір очей і яскравість їх блиску показує ступінь молодості героя, його відкритість світу. Якщо у персонажа аніме великі очі, це означає, що цей герой добрий, чуйний і доброзичливий. І, навпаки, – з маленькими очима найчастіше зустрічаються негативні герої. Або чим вище персонаж, тим він могутніший, більш впливовий і сильніший. Герої з яскравим кольором волосся найчастіше бувають імпульсивними і відкритими, світловолосі – іноземцями, а герої з темними, чорними або темно-фіолетовим волоссям можуть виступати як дуже замкнуті особистості або негативними персонажами.

Багатьом аніме героям, особливо жіночим персонажам, приписуються підкреслено перебільшені риси як обличчя, так і тіла. Варто відзначити яскраво виражену сексуальність героїнь, що проявляється в тому, як зображуються їх тіла. Яскраво підкреслені великі груди і вузька талія, що роблять аніме персонажів ще більш впізнаними серед інших.

Надмірна зацикленість азіатських країн на постійному вдосконаленні своєї зовнішності виражається в їх культурі, яка проникає до нас в контексті епохи глобалізації та гібридизації культур, пронизує нашу буденність, змінює наші уявлення про те, що є красивим, а що ні. Подання, сформовані завдяки в тому числі мультиплікаційним персонажам, служать фоновим знанням для диференціації людей на гарних і непривабливих, вселяють довіру і відштовхують. Так, на основі засвоєних уявлень і стереотипів відбувається вибір певної моделі поведінки по відношенню до людини з тими чи іншими рисами зовнішності.

Література

1. Глухова М.Е. Стереотипы внешности в современной детской российской анимации. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер.: Социология*. 2018. Т. 11, вып. 1. С. 128-141.
2. Иваненко Е.А., Корецкая М.А., Савенкова Е.В. Заклятье вечной молодости, или репрезентация телесности в жанре аниме. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер.: Философия. Филология*. 2009. № 2 (6). С. 32-43.
3. Самойлова Е.О. Эстетика аниме. *Философские проблемы информационных технологий и киберпространства*. 2010. № 1. С. 198-203.

Спіндокторінг як сучасна pr-технологія: теоретичний аспект

Козак Дарина Віталіївна, студентка спеціальності «Політологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тимченко Михайло Михайлович, доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук

У наш час досить важливо швидко реагувати на суспільні настрої в країні та уникати громадянських всплесків. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають потребу у довірі населення. Для цього потрібно не пускати інформаційні потоки напризволяще. В іншому випадку, як відмічає Г. Почепцов «у дію вступає закон бутерброда: ситуація йде по найгіршому сце-

нарію. Покликання спіндоктора в тому, щоб спростувати цей закон. Саме завдяки спіндоктору бутерброд буде падати так, як вам треба» [1, с. 68].

Спіндокторінг є одним з методів в системі публічних комунікацій, який використовується для навмисного і необ'єктивного викладу інформаційного феномена (події, факту, явища, повідомлення) на користь будь-якої особи, організації, країни, політичного блоку країн, виставляючи інформаційний ресурс в вигідному або негативному світлі [2].

В англомовній літературі, сучасний спіндокторінг визначається не тільки як маніпулятивна технологія в політичному PR, а й як менеджмент новин, який може принести реальну користь і захист інтересів організації при загрозі кризової ситуації або її розвитку [4, с. 240].

В американському словнику політичних термінів виникнення словосполучення «спін-доктор» відносять до 1984 р., коли воно було вперше вжито в журналі «Нью-Йорк Таймс». Тут так були названі агенти зі зв'язків з громадськістю високої кваліфікації, які прагнуть запропонувати журналістам використовувати готові інтерпретації для опису щойно завершених телевізійних дебатів між Рональдом Рейганом і Уолтером Мондейлу. Можна сказати, що спіндокторінг є досить молодю технологією, яка почала використовуватися наприкінці ХХ ст. Однак, існують свідчення, що професія спіндоктора має дуже глибоке історичне коріння і елементи спіндокторінга виникли практично одночасно з можливістю впливу на громадську думку через засоби масової комунікації. Цю тезу можна підтвердити таким фактом: Фрідріх II Великий – імператор Пруссії (роки правління 1740-1786) – увійшов в історію в тому числі тим, що особисто писав статті в газети і журнали, де прагнув схилити громадську думку на користь своєї агресивної зовнішньої політики.

Слово spin в перекладі з англ. означає «вертіння, крутіння». Слово вказує на характер роботи спіндоктора, який може, наприклад, «розкручувати» або «докручувати» новину. Англійське слово doctor в даному контексті перекладається і трактується по-різному. Одні вважають за краще перше значення цього слова – «лікар» – і вважають, що спіндоктор займається «лікуванням» новин, інші пов'язують слово з вченим ступенем, тим самим вказуючи на високу кваліфікацію спіндоктора. Слід зазначити, що в численних джерелах написання терміна різняться. Одні дослідники пишуть слово разом («спіндоктор», «спіндокторінг»), інші – через дефіс («спін-доктор», «спін-докторінг»). Зважаючи на різноманітність написання даного слова, у дослідженні використовується перший варіант написання [5, с. 740-741].

Отже, спіндокторінг – один із новітніх напрямків PR-діяльності, який можна розділити на два напрямки – спінмайстер і спіндоктор. Спінмайстер працює з ситуаціями, які ще тільки очікуються, і готує сприятливий ґрунт для їх сприйняття аудиторією. Його робота полягає в підготовці очікувань аудиторії. Ця діяльність включає в себе заздалегідь розгорнену схему поведінки і дій, якої необхідно дотримуватися при настанні цієї події. У свою чергу спіндоктор працює з подіями, які вже відбулися і з тих чи інших причин були сприйняті аудиторією негативно, а отже, потребують інформаційного «лікування». Робота спі-

ндоктора дозволяє «розгорнути» подію таким чином, щоб споживач пішов від негативної оцінки пропонованої йому в медіапросторі події. Або принаймні така негативна оцінка була б значно пом'якшена [1, с. 80].

Структура роботи спіндоктора поділяється на два етапи: до певної події та після неї. З цієї тези погоджується Б. Брюс, який був директором по комунікаціям в Консервативній партії Великобританії. Він вважає, що роботу спіндоктора можна розділити на такі етапи як : підігрівання очікувань до настання події; виправлення неправильно поданої інформації після події.

Д. Уоттс розширює класифікацію використання спіндокторінгу:

- До-спін – підготовка перед подією; до-спінова підготовка – це обробка в необхідному ключі очікувань аудиторії через новинний потік. Спіндоктор через технологію «прискорення події» підсилює в потоці новин акцент важливості. У різних каналах інформації, таких як ток-шоу, випуски новин, газети, інтернет та ін. запускається певний потік новин, який готує ґрунт для необхідного сприйняття майбутньої події [3, с. 122].

- Торнадо-спін – спроба перекладу громадського інтересу в іншу сторону; Технологія торнадо-спіну найчастіше використовується для боротьби з конкурентами. Вона може йти як наступний етап після до-спінової підготовки. У мас-медіа можливий зустрічний потік новин, ініційований противниками. В цьому випадку спіндоктор випускає на розголос таку подію, в порівнянні з якою всі доводи опонентів не є переконливими.

- Спін-контроль – менеджмент подій, що виходять з-під контролю; технологію спін-контролю потрібно застосовувати, коли з'являється реальна загроза не тільки іміджу, а й самому існуванню організації або її лідера і не можна допустити, щоб потік інформації вийшов з-під контролю. При цьому вплив на потік новин відбувається через «прискорення» деяких необхідних подій і «гальмування» негативних новин, спрямованих на дискредитацію ідеї збільшення акцизу.

- Спін-даун – менеджмент подій, які вже не контролюються, для запобігання подальшого збитку. В цьому випадку команда спін-докторів припиняє своє одноосібне існування і знову об'єднується, але вже для нової мети – зниження отриманого збитку від політичного скандалу. Всілякі промахи і прорахунки приховуються представляються в іншому світлі [3, с. 124].

- Після-спін – привертання уваги на подію; після проведення події про неї досить часто забувають. Тому, саме для цього через різні таблоїди, відомих людей, робиться акцент на події, на її особливих рисах, щоб вона не забувалася у свідомості громадян. У підсумку після-спін повинен довести до логічного результату спіндокторінга – усунення новинного негативу про представників політичних організацій по максимуму. Одночасно в кінці процесу спіндокторінга досягається інформаційне домінування політичної організації [3, с. 125].

Можна сказати, що технології спіндокторінга здатні забезпечити бажане для організації ставлення аудиторії до очікуваного події, або, якщо спіндоктор не в силах змінити факт, він здатний змінити до нього ставлення людей. Технологія діяльності спіндоктора в теорії проста – вони намагаються зробити роботу

замість журналіста [6, с. 27].

Отже, можна зробити висновок, що спіндоктор – є медіаспеціалістом з управління новинами, до головних обов'язків якого входить «лікування» неправильно поданих новин у ЗМІ, надання новинам позитивного сенсу та спонукування до позитивної зміни відношення до них. Політичний спіндоктор використовує багатий арсенал медіатехнологій – до-спін, торнадо-спін, спін-контроль, спін-даун, після-спін. Саме завдяки правильному використанню технологій спіндокторінгу можна знайти шляхи ефективної, плідної і результативної для організації комунікації з громадськістю. На сучасному етапі спіндокторінг є одним з основних інструментів мобілізації громадської думки, служить цілям забезпечення інформаційної безпеки держави в кризових ситуаціях, при цьому залишаючись швидше методом вирішення тактичних, ніж стратегічних завдань.

Література

1. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. К.: Ваклер; М.: Рефлбук, 1999. 200 с.
2. Романов А.А. Спин-докторинговая реализация ментальных репрезентаций в интернет-коммуникации. Язык, коммуникация и социальная среда. 2015. Вып. 13. С. 87-116.
3. Watts D. Political Communication Today. Manchester University Press, 1997. 240 p.
4. Esser F., Reinemann C., Fan D. Spin Doctoring in British and German Election Campaigns: How the Press is Being Confronted with a New Quality of Political PR. *European Journal of Communication*. 2000. Vol. 15, № 2. P. 209-239.
5. Safire W. *Satire's New Political Dictionary. The Definitive Guide to the New Language of Politics*. 3rd edn. NY: Random House, 1993. 930 p.
6. Почепцов Г.Г. Паблик Рилейшнз, или Как успешно управлять общественным мнением. М.: Центр, 1998. 336 с.

Переваги та ризики євроінтеграційної політики України

Красно Вероніка Валентинівна, студентка спеціальності «Політологія» Запорізького національного університету

Кіндратець Олена Миколаївна, професор кафедри політології, доктор політичних наук, професор

Верховна Рада закріпила в Конституції курс України на Європейський Союз і НАТО 7 лютого 2019 року, доповнивши преамбулу основного закону держави словами: «...підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [1]. Українська держава прийняла остаточне рішення про європейський напрямок своєї зовнішньої політики, однак які позитивні і негативні моменти може передбачати євроінтеграційний процес? Спробуємо розглянути дане питання на деяких прикладах з урахуванням плюсів та мінусів кожного з них.

Перша перевага європейської інтеграції пов'язана з економікою, а саме – перспективами залучення до України іноземних інвестицій (прихід європейських компаній) і виходу українських виробників на європейський ринок. У довгостроковій перспективі, за рахунок перенесення європейського виробництва

на територію України (де дешева, але кваліфікована робоча сила), з'являться нові робочі місця, покращаться умови праці і працівники почнуть отримувати більш високу зарплатню. Однак, тут є і ризики, адже «відкритість» для нашої країни європейських ринків напряду буде залежати від того, чи зможуть українські підприємства змагатися на ринку за європейськими стандартами. Нішу для готової продукції буде знайти складніше через високу конкуренцію на цьому ринку. Як результат, дешеві вітчизняні товари можуть подорожчати (зокрема, продукція, яка в Україні дешевша, ніж в ЄС). Більш того, для наближення до стандартів Європи Україні необхідно модернізувати виробництво і сільське господарство, реконструювати транспортну систему і дороги, забезпечити відповідну підготовку кадрів, інтенсивно розвивати і впроваджувати науково-технічні інновації, що, з одного боку, стимулюватиме економічний розвиток, але, безумовно, вимагатиме великих матеріальних затрат та тривалого часу.

Що стосується соціальних привілеїв, то, будучи в складі Європейського Союзу, буде встановлено вільний режим переміщення робочої сили з України (українці можуть отримати офіційне право законно працювати в Європі). З одного боку, якщо наші компанії зможуть надавати послуги на євrorинку, а наші громадяни – вільно працювати в ЄС, це сприятливо позначиться на українській економіці (зростання добробуту населення, приплив іноземної валюти тощо). Однак, в такому випадку, виникає питання – хто буде працювати в Україні і де брати кваліфіковані кадри для роботи на місцях? Вже сьогодні в Україні прос-тежується масовий відтік робочої сили до інших країн. Станом на кінець 2018 року, за даними Міністерства соціальної політики, за кордоном працювали 3,2 млн українців [2]. При цьому, робоча міграція в перспективі не виключає можливості отримання заробітчанами іноземного громадянства і відмови від українського, що, в свою чергу, спричинить загострення демографічних проблем («старіння» нації, зниження рівня народжуваності тощо).

Серед політичних плюсів євроінтеграційного процесу – посилення комунікацій між Україною та іншими європейськими державами, створення більш тісної взаємодії серед членів союзу в різних областях. Таке об'єднання сил дасть можливість більш ефективно протистояти викликам і проблемам сучасності (міжнародна безпека, глобальні екологічні проблеми та інші наслідки процесу глобалізації). Україна стане повноцінним суб'єктом європейських політичних процесів і матиме більш вагомe право голосу і представлення своїх інтересів у відповідних структурах ЄС. З іншого боку – існує ризик стати об'єктом різних маніпуляцій з боку Євросоюзу і інструментом задоволення інтересів інших держав за допомогою України, оскільки членство в Європейському союзі передбачає жорстке узгодження певних питань. Наприклад, для членства Україна має узгодити близько 200 протоколів (по суті, це закони, що прийняті в ЄС), що стосуються найрізноманітніших сфер – від фінансів до споживчого ринку. За умовами Угоди, Євросоюз буде вирішувати, які статті вступлять у силу відразу, а які – після ратифікації. Тобто, необхідно «підігнати» вітчизняне законодавство під європейські норми. Іншими словами, Євросоюз як би нав'яже нам певні вимоги, що робить нас політично підконтрольною і підзвітною державою.

Як показує досвід колишніх соціалістичних країн Центральної та Східної Європи, членство в ЄС хоч і створює умови для розвитку, однак процес євроінтеграції є складним і не безконфліктним. Тому помилково вважати європейську інтеграцію панацеєю від усіх існуючих в Україні проблем, оскільки існує і ряд мінусів, на які необхідно зважати. Незважаючи на підтримку Євросоюзу, процес входження до ЄС може бути досить затяжним, і нам необхідно розраховувати на власні сили і нарощувати існуючий потенціал заради задоволення інтересів і потреб українського суспільства.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print>
2. До уваги ЗМІ: цифра про 12 мільйонів українських заробітчан за кордоном не відповідає дійсності. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16528.html> (дата звернення: 27.10.2019 р.).

Толерантність до тварин, чи є рішення?

Левицька Аліса Володимирівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське)

Редькіна Ганна Михайлівна, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент

Майже у кожному місті нашої країни так чи інакше існує проблема безпритульних тварин. І хоча десь активно борються з цією проблемою, а десь пускають на самоплив, питання безпритульних тварин є актуальним практично всюди. Поки тварини проживають на вулицях нашої країни, нашого міста, це поняття неможливо буде викоринити.

Безпритульні тварини – це, зазвичай коти та собаки, що не мають господарів та дому. З дитинства до більшості людей батьки доносять, що собака – друг людини, а коти – розумні істоти. Окрім того, вони приносять користь своїм власникам. Собака завжди охороняє свого власника і його територію. Собаки працюють у правоохоронних органах і на сторожі безпеки громадян нашої держави. Коти ж, у свою чергу, корисні у господарстві в приватних домах. У кожного з нас є свій дім і абсолютно справедливо виникає питання: чому ж так багато тварин мешкають на вулицях наших міст і селищ? Звідки вони беруться? Чому їх залишають? Існує два типи походження безпритульних тварин: ті, які колись мали власників і ті, що народилися на вулиці та ніколи не мали власників.

На жаль, у нашій країні контроль над чисельністю безпритульних тварин є відсутнім. Це спостерігання будується на тому, що якщо б у нашій країні, у нашому місті існував контроль над безпритульними тваринами, їхня кількість неодмінно зменшувалася б. Розглянемо статистичний приклад, усього одна пара собак та все її потомство за 7 років здатні провести на світ 65000 цуценят, а пара котів – 420 000 кошенят. Жорстоким прикладом нетолерантного вирішення проблеми безпритульних тварин є існування догхантерів. Це люди, які за своєю власною ініціативою займаються знищенням (відстрілом, отруєнням)

безпритульних собак. За даними ЗМІ, догхантери діють в багатьох містах України, а також в Росії і Болгарії [1]. На сьогодні, рух догхантерів прогресує. Причиною виникнення цього соціального явища є нездатність влади вирішити проблему безпритульних тварин. Догхантери впевнені, що держава повинна налагодити відлов і знищення безпритульних тварин. Відповідаючи на питання, чи потрібні догхантери, можна сміливо стверджувати, що не потрібні. Догхантери – це зло, а як відомо, зло породжує зло. В Україні існує закон, прийнятий у 2006 р., який передбачає покарання за жорстоке поводження з тваринами. Важливо знати, відповідальність перед даним законом людина несе лише в тому випадку, якщо тварина померла або отримала каліцтва. Є підстави стверджувати, що проблему безпритульних тварин породжує саме людина, завдяки своїй жорстокості та безвідповідальності. І звісно, головною причиною появи й існування безпритульних тварин є відсутність контролю цієї проблеми.

Втім, якщо є можливість більш гуманно вирішити цю проблему, то потрібно цим скористатися. На сьогодні, є більш гуманні засоби боротьби з чисельністю бродячих тварин, одним з яких є стерилізація. Доречним вирішенням проживання стерилізованих бродячих тварин були б притулки, що забезпечені необхідними ресурсами для утримання собак і котів. Також притулки вирішили б проблему нападів безпритульних тварин на людей і, відповідно, люди перестали б бачити у бродячих тваринах небезпеку, ворогів.

У результаті наведених вище прикладів і фактів, можна прийти до певних висновків. Власникам, які не займаються племінним розведенням своїх улюбленців і не мають часу та / або бажання займатися пошуком власників для потомства, рекомендується стерилізувати своїх домашніх улюбленців. Місцевій владі рекомендується надавати допомогу людям, які добровільно мають наміри створювати й утримувати притулки, а також виділяти гроші на створення і забезпечення усім необхідним державні притулки. Адже, чим швидше знизиться кількість безпритульних тварин, тим менше буде різних інфекцій, а також дітей і дорослих, що постраждали від проявів агресії безпритульних собак.

Література

1. Догхантери. Wikipedia: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8> (дата звернення: 22.09.2019 р.).

Мозаїчне мислення як феномен сучасного суспільства

Левченко Олександра Олексіївна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ходус Олена Володимирівна, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, кандидат соціологічних наук, доцент

Для сучасного постмодерного суспільства, внаслідок розвитку інформаційних технологій та збільшення кількості інформації, характерно мозаїчне (кліпове) мислення. Виникнення даного типу мислення також обумовлено тим, що людям доводиться трансформувати свої когнітивні стратегії і встигати обробляти більшу кількість повідомлень за менший проміжок часу [1].

Кліпова культура – термін, запропонований Елвіном Тоффлером для опису культури розвинених країн, яка визначається пануванням властивого для засобів масової комунікації способу представлення і сприйняття інформації [2]. Особливості кліпової культури – мозаїчність і фрагментарність образу, його яскравість і короткочасність, швидка зміна іншими [3]; алогічність, розрізненість, уривчастість інформації, розчинення її цілісних моделей [4].

У 2010 році філософ і культуролог К.Г. Фрумкін виділив 5 основних причин появи кліпового мислення [5]:

1. Розвиток сучасних технологій, і, відповідно, збільшення інформаційного потоку;
2. Необхідність приймати більший обсяг інформації;
3. Багатозадачність;
4. Прискорення ритму життя і спроби встигнути за всім, щоб бути в курсі подій;
5. Зростання демократії і діалогічність на різних рівнях соціальної системи.

Мозаїчне мислення – це придбана якість, яка формується на основі зміни умов існування і ритму життя, це складне і різноманітне явище, у якого є як позитивні, так і негативні сторони. Однак, кліпове мислення треба розглядати як існуючий і невід’ємний феномен сучасного суспільства, і, відповідно, розгляд негативних сторін даного типу мислення можна описати як виявлення слабких сторін, які необхідно індивідуально опрацювати.

В умовах динамічного інформаційного обміну необхідно переробляти величезні масиви найрізноманітніших повідомлень, і людині, що володіє системним мисленням, таке завдання виявляється не під силу. Член нового інформаційного суспільства повинен активно орієнтуватися в інформаційному потоці, для чого необхідно займатися постійної переробкою повідомлень найрізноманітнішого характеру. Однак, інформація надходить хаотичними потоками, і у людини не завжди залишається час для глибокого і зосередженого аналізу.

Психолог С.Ю. Ключников зазначає, що кліпове мислення виступає в ролі «фільтра» перед інформаційними перевантаженнями [6]. І незважаючи на те, що людина з кліповим мисленням стає здатною сприймати лише коротку інформацію, але це не позбавляє її можливості думати, і відповідно, логічним чином

збирати мозаїчну інформацію в одну картинку. Так, на думку В.І. Опойцева, люди, що володіють тільки фактами, все ж вміють аналізувати дійсно необхідну їм інформацію, заглиблюючись в цікаві для них теми. Крім того, він відзначає, що нові умови життя завжди вимагали нових способів обробки інформації, і кліпове мислення – це закономірна відповідь на збільшений темп і проникнення різних типів інформації в усі сфери життя [6].

Ще одною позитивною якістю, якою володіють люди з кліповим мисленням, є багатозадачність, про яку пише відомий американський психолог Л. Розен у своїй книзі «Я, мій простір і я: виховання мережевого покоління» [7]. Він зазначає, що діти «покоління Apple» можуть одночасно вчити уроки, слухати музику, сидіти у соціальних мережах і розмовляти по скайпу. Однак, серед наслідків багатозадачності виділяють неухважність і надмірну активність.

Існують також думки, що мозаїчні характеристики сприйняття і свідомості сучасних людей є не стільки новоутворенням, скільки відновленням природних процесів в психіці людини [8]. Дане твердження тягне за собою думка про те, що кліпове мислення можна розглядати як здатність людського мозку до багатозадачності, а негативні прояви такого типу мислення обумовлені не повністю розкритим потенціалом людини.

Таким чином, серед позитивних сторін кліпового мислення, можна виділити швидкість обробки даних, легке і швидке запам'ятовування великого потоку інформації, легке орієнтування, швидкий пошук шляхів вирішення проблеми та багатозадачність. До негативних же сторін часто відносять, проблеми зі сприйняттям тривалої лінійної послідовності і однорідної інформації, відсутність цілісності сприйняття світу і погану пам'ять. Однак якщо розглядати феномен мозаїчного мислення як природний процес розвитку суспільства, потрібно відзначити, що негативні риси даного явища потрібно опрацьовувати шляхом зміни способу піднесення інформації, починаючи зі шкільної освіти, закінчуючи самоосвітою.

Література

1. Докука С.В. Клиповое мышление как феномен информационного общества. *Общественные науки и современность*. 2013. № 2. С. 169-176.
2. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2010. 784 с.
3. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: Становление человека печатающего. М.: Академический проект, 2005. 496 с.
4. Березовская И.П. Проблема методологического обоснования концепта «клиповое мышление». *Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки*. 2015. № 2 (220). С. 133-138 с.
5. Фрумкин К.Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Ineternum*. 2010. № 1. URL: http://nounivers.narod.ru/pub/kf_clip.htm
6. Ключников С.Ю. Фактор успеха, новая психология саморазвития. URL: <http://www.kluchnikov.ru/knigi-moi/knigi-psixologa-sklyuchnikova/66-faktor-uspeha-novaya-psixologiya-samorazvitiya.html>
7. Клиповое мышление: чем отличаются «люди экрана» от «людей книги»? URL: <https://monocler.ru/klipovoe-myishlenie/>
8. Rosen L. Me, My Space, and I Parenting the Net Generation. Palgrave Macmillan, 2007. 234 p.

Підприємництво: погляд класиків соціологічної теорії М. Вебера та В. Зомбарта

Макаренко Марія Андріївна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Феномен підприємницької діяльності вже доволі давно потрапив у поле зору мислителів та науковців, знайшовши відображення в роботах багатьох відомих вчених минулого та сьогодення.

Підприємництво вважається основною рушійною силою ринкової економіки, а підприємець – її домінуючим суб'єктом. В даному контексті підприємець – центральна фігура функціонування і розвитку ринкового господарства. З урахуванням цієї обставини вважаємо за потрібне розглянути визначитись зі змістом основних понять та окреслити еволюцію теоретичного осмислення підприємництва та підприємницької діяльності.

Перш, ніж починати аналіз теоретичних уявлень, зазначимо, що в Законі України «Про підприємництво» воно визначається як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [2].

Дотепер у науковій літературі актуальні дискусії щодо змісту категорії «підприємництво» та сутнісних особливостей даного явища, його генези в конкретних соціокультурних умовах.

Німецький класик соціології М. Вебер відіграв велику роль у розробці сучасної теорії підприємництва. У своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» вчений наголошував на винятковій ролі самого підприємця як необхідній умові подальшого існування капіталізму [1]. М. Вебер створив ідеальний тип підприємця, проаналізувавши релігійні, соціальні та культурні чинники, які вплинули на формування індивіда, що займається такого роду діяльністю. Веберівський підприємець «нового типу» – цілковита протилежність безпринципним авантюристам і спекулянтам періоду первісного нагромадження капіталу, що мали недобру славу «баронів-грабіжників». Йому не властиві розкіш і марнотратство, йому притаманні стриманість і скромність, обачність і рішучість, уміння і наполегливість, відданість справі. Найвищий критерій визнання для нього – не багатство, а почуття добре виконаного обов'язку. Також він вказав на наявність підприємницького духу як складової капіталістичного духу. При цьому «дух» розглядається не як суто філософське поняття або чисто психологічна межа, а як економіко-соціологічне явище. Дух – це сукупність стійких психічних рис, властивих господарюючому суб'єктові в даному співтоваристві на певній стадії його розвитку [5, с. 28].

Німецький соціолог та економіст В. Зомбарт характеризував підприємництво як прагнення до «нескінченного», до самовизначення і влади [4]. Як і М. Вебер, В. Зомбарт вважав підприємця символом «духу капіталізму» і «рушійною силою капіталізму».

В. Зомбарт розглядав соціокультурні аспекти підприємництва. Вчений прагнув розкрити генезис капіталізму через формування особистості підприємця: гетерогенної, внутрішньо неоднорідної і суперечливої. Зомбарт виокремлює дві складові «капіталістичного духу»: соціокультурну – «підприємницький дух» і соціопсихологічну – «міщанський дух». «Підприємницький дух» вчений характеризує як синтез прагнення грошей, пристрасті до пригод, винахідливості і багато іншого. Це активний початок, носіями якого є інтелектуальні і духовно обдаровані люди [3, с. 28].

Згідно В. Зомбарту, ключова відмінність істинного підприємця в тому, що найважливіша ціль його діяльності повинна полягати в бажанні росту і процвітання його справи, а другорядна, при чому часто неусвідомлювана, – в збільшенні прибутку, так як без цього неможливе процвітання [4].

Окрім того, В. Зомбарт вважається одним з перших творців психологічного портрета підприємця. Вчений стверджував, що дух підприємства – одна зі складових капіталістичного духу, поряд з міщанством і бюрократичністю. Згідно підходу Зомбарта, підприємець повинен володіти наступними якостями: завойовницькими (духовна свобода, воля, енергія, завзятість), організаторськими (здатність правильно оцінювати людей, координуючи їх дії) та торговельними (здатність вербувати людей без примусу, збуджувати в них інтерес до своєї продукції, вселяти довіру) [3].

Таким чином, можемо прослідкувати, що як думки Вебера, так і погляди Зомбарта сходяться в одній точці: підприємці є символом духу капіталізму та його рушійною силою. Але такий підхід, з нашої точки зору, може дещо «знеособлювати» постать підприємця.

Література

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи, 1994. 261 с.
2. Закон України «Про підприємництво». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
3. Зомбарт В. Буржуа: этюды по истории духовного развития современного экономического человека / под общ. ред. Ю.Н. Давыдова, В.В. Сапова. М.: Наука, 1994. 433 с.
4. Зомбарт В. Сучасний капіталізм. URL: <https://www.twirpx.com/file/1658328/>
5. Комих Н.Г. Габітус підприємництва: сутність та евристичні можливості. *SOCIOПРОСТІР: Міждисциплінарний зб. наук. праць з соціології та соц. роботи*. 2010. № 1. С. 28-30.

Експлікація наукових підходів щодо феномену політичного дискурсу

Маренюк Владислава Олегівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Зубарева Оксана Ігорівна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук

В епоху постмодернізму політичні процеси характеризуються підвищеною динамікою та нелінійністю, в наслідок чого здійснюють вагомий вплив на формування та модифікацію політичних дискурсів. Як наслідок, сучасний україн-

ський політичний дискурс характеризується втратою офіційності і серйозності через тенденцію політиків намагатися «загравати» до аудиторії. Як результат, політика виступає дієвим фактором мовного розвитку і мовних відносин. Мова, у свою чергу, відіграє важливу роль у світі політики, і ця роль стає дедалі все більш значущою. Сама політика – це від самого початку словесне, мовленнєве поле, і якщо політична боротьба ведеться насамперед у мовному полі, то це підтверджує, що політика створюється в мові, діє за посередництва мови. За допомогою політичної мови, як одного з основних засобів політики і здійснюються її формування, функціонування та передавання політичної інформації у двох формах – вербальній і символічній – мова спеціальних знаків, умовних сигналів, емблем, ритуальних дій тощо [6, с. 408].

Основи теорії політичного дискурсу було закладено представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті роки ХХ ст. Одним із перших досліджень політичного дискурсу було серійне видання П. Ласлетт «Філософія, політика і суспільство», започатковане в 1956 р. [8].

Едельман стверджує, що «політична мова і є політична реальність, мова є інтегральним елементом політичної сцени – не просто інструментом для опису подій, але й частиною подій, яка здійснює сильний вплив на формування їх значення, сприяючи оформленню політичних ролей, що визнають і політичні діячі, і суспільство в цілому» [1]. Тому жоден політичний режим не може існувати без комунікації.

Розглянемо основні визначення авторів стосовно феномену політичного дискурсу.

Т.А. ван Дейк вважає, що дискурс являється комунікативним явищем, складовою якого є ще й соціальний контекст, тобто надання інформації про учасників комунікації та процеси сприйняття повідомлень [2, с. 62].

Г. Кук характеризує дискурс як «єдність і взаємодію тексту й контексту» [55, с. 33]. У Е. Бенвеніста, науковця у сфері порівняльно-історичного мовознавства, структуру розмовного дискурсу формує ряд етапів, що включає: вступ у мовний контакт, введення теми розмови та її ратифікація, зміна ролей і теми в процесі комунікативного акту, закінчення комунікативного акту, кожен з яких зумовлено комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників [2].

П. Бурдьє і Ю. Хабермас розглядали феномен політичного дискурсу як символічний капітал, що функціонує в політичному полі. Феномен політичного дискурсу для П. Бурдьє – інструмент реалізації інтересів [3]. Ю. Хабермас, розглядаючи політичний дискурс у рамках соціально-комунікативного підходу, розумів дискурс як тип мовної комунікації, що передбачає раціональне, критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою – досягнення взаємного розуміння [7, с. 121].

На думку О. Шейгал, мова політики, політична комунікація, політичний дискурс – терміни, які в більшості робіт взаємопов'язані. Вона ототожнює терміни «політичний дискурс» та «політична комунікація», а мову політики розглядає як структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу. О. Шейгалу своїй роботі «Семіотика політичного диску-

рсу», виокремлює три наукові підходи до феномену політичного дискурсу: 1) дескриптивний підхід зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів. У ньому розглядаються мовна поведінка політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії; 2) критичний підхід, спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі. Мовлення виступає як засіб влади та соціального контролю; 3) когнітивний підхід дає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації.

Вагомий внесок в розробку наукових підходів зробив Д. Грейбер, виокремивши у своїй праці такі функції політичного дискурсу:

1) поширення інформації – важлива одиниця політичного дискурсу по відношенню до народу;

2) визначення порядку – суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації;

3) проекція в майбутнє та минуле, що заключається у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого.

Таким чином, наукові підходи до феномену політичного дискурсу базуються на теоретичних засадах основного поняття «дискурс», який аналізували багато науковців, інтегруючи різні підходи ми можемо визначити політичний дискурс як сукупність політичних текстів, що циркулюють у соціумі, продукуючи та закріплюючи значення за політично значимими символами та концептами, які стають критеріями правильності чи неправильності дій у межах певного соціуму. З метою маніпуляції, створення необхідного образу, тобто впливу на політичну свідомість індивідів.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. М.: Сов. Энциклопедии, 1990. С. 136-137.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 358 с.
3. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. Т.1, № 2. URL: <http://www.old.jourssa.ru/1998/2/4bourd.html> (Дата звернення 6.10.2019 р.).
4. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: Монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. С. 150-155.
5. Нагорна Л.Б. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К.: Світогляд, 2005. 316 с.
6. Политология: энциклопедический словарь / ред. и сост. Ю.И. Аверьянов. М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та. 1993. 431 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. П.: Довкілля-К. 2010. 844 с.
8. Шарапановська Ю.В. Теоретичні засади аналізу політичного дискурсу. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31, квітень). С. 428-431.

HR-стратегії на сучасному ринку праці

Михлик Олена Станіславівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Бойко Вікторія Анатоліївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного універ-

рситету імені Олесея Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Сучасний ринок праці останнім часом зазнає певних трансформацій, які характеризуються дефіцитом робочої сили через природні та міграційні зрушення населення, також відбуваються якісні зміни у потенційних робітників через зміну поколінь, соціального та психоемоційного портрету працівника. Також зміни спричинені пришвидшенням темпів зростання оплати праці на ринку [4, с. 318]. Взагалі, у наш час ринок праці перетворився з «ринку роботодавця» в «ринок кандидата». Конкуренція за перспективний персонал з кожним роком зростає, що призводить до необхідності більш уважно підходити до роботи з ринком праці як зовнішнім, так і внутрішнім. Успіх компанії багато в чому залежить від її кадрового потенціалу.

У процесі становлення постіндустріального суспільства на зміну класичному підходу керування «кадрами», поширеному в ХХ ст., приходять сучасний підхід до керування «людськими ресурсами». Людина тепер стає не просто однією з ланок в централізованій ієрархічній системі організаційного управління, в пріоритеті на сьогоднішній день «людський капітал» як «соціально-економічна форма вираження виробничих якостей, тобто властивостей, знань, цінностей, навичок людей-робітників, які є основою економічного росту та підвищення ефективності функціонування організації». Кваліфікований персонал завжди представляв цінність для організації. Однак таких співробітників утримати можна лише в тому випадку, якщо вони лояльні до компанії. Людина буде лояльною в тому випадку, коли її влаштовує все, що відбувається в компанії, в якій вона працює. Так, одним з важливих факторів конкурентоспроможності кожної організації на ринку праці стає наявність сильного hr-бренду [1, с. 105].

«Війна за таланти», що проходила в США з середини 90-х років минулого століття прийшла і в українську дійсність. Така ситуація потребує від компаній розроблення та доопрацювання чітких hr-стратегій, які б відповідали теперішнім викликам ринку.

Hr-стратегія допомагає відповісти на запитання про те, які люди знадобляться компанії в майбутньому, щоб цілі, які стоять перед компанією, були досягнуті – при тому максимально ефективно. Ще донедавна в багатьох компаніях HR-відділ забезпечував виконання стандартних функцій: рекрутинг, адаптація, мотивація, розвиток та оцінка персоналу, кадрове діловодство, тобто пріоритетними завданнями HR-менеджерів були – знайти, навчити та утримати персонал. Але, на сучасному етапі, виходячи з постійних змін економічних умов, усе більша кількість компаній бажають отримати від hr-менеджера підтримку та ініціативу не тільки на функціональному рівні, але й на рівні стратегічного управління бізнесом. Саме тому підвищуються вимоги до професійного рівня підготовки hr-менеджера. Звертається особлива увага й на особистісні якості спеціалістів сфери управління персоналом. Це все потребує ревізії та оновлення вже існуючих компетенцій менеджера з персоналу, а також розвитку додаткових [2].

Узагалі hr-стратегію доцільно розглядати як сукупність функціональних стратегій (формування, розвитку й використання), що діють одночасно та сприяють посиленню можливостей підприємства протистояти конкурентам, ефективно використовувати свої сильні сторони, розширенню конкурентних переваг за рахунок формування конкурентоспроможного персоналу, створення умов для його розвитку та ефективного використання кадрового потенціалу, а отже, спрямовані на досягнення стратегічних цілей управління персоналом і підприємства в цілому.

Стратегією управління персоналом є довгостроковий, якісно визначений напрям дій підприємства щодо формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу, забезпечення його розвитку та ефективного використання, спрямований на задоволення широкого спектра потреб працівників, розвиток та досягнення поставлених стратегічних цілей підприємства з урахуванням його ресурсних можливостей та змін, що відбуваються в навколишньому середовищі [3, с. 1185].

Отже, слід зазначити, що традиційні методи пошуку персоналу за допомогою рекрутингових агенцій, співпраці з біржою праці мають бути доповнені методами пошуку персоналу з використанням електронних джерел, зокрема соціальних мереж, «сайтів для пошуку роботи». Водночас в умовах несприятливої динаміки кон'юнктури ринку праці підприємства та організації можуть віддавати перевагу hr-стратегіям формування кадрового резерву та створення профіциту персоналу. Мотивація працівників в сучасних умовах має забезпечувати належний рівень відтворення персоналу в умовах ринкового зростання оплати праці. З урахуванням потреби цього покоління в постійному розвитку та удосконаленні підприємства мають забезпечити можливості навчання та участі в наукових та освітніх заходах в організації та за її межами.

Література

1. Кучеров Д.Г., Завьялова Е.К. Бренд работодателя в системе управления человеческими ресурсами. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. Сер.: Менеджмент*. 2009. Вып. 3. С. 98-120.
2. Мокова К.В. Системный подход к формированию HR-бренда. *Этапы и методы: международный научно-исследовательский журнал*. 2014. № 10-3.
3. Морщенок Т.С., Локшин В.С., Гертнер О.О. Стратегія управління людськими ресурсами. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць Дніпропетровського національного університету. Д., 2005. Т. V, вип. 201. С. 1180-1189.
4. Письменна, О.О., Сомова Л.І. Альтернативи та ключові орієнтири кадрової стратегії в умовах трансформації ринку праці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*: наук. фах. вид. ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». 2018. № 6. С. 317- 320.

Проектно-технологічний підхід у залученні учнівської молоді до волонтерства

Онищенко Кристина Сергіївна, студентка спеціальності «Соціальна робота» Запорізького національного університету

Глазунов Володимир Володимирович, професор кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету, доктор філософських наук, доцент

Відсутність активної життєвої позиції є актуальною проблемою: молодь майже не знайома із сферою проектного менеджменту, не формує власні проекти, не має власної громадянської позиції, не приймає участь у волонтерстві, не турбується про своє майбутнє та не розуміє чим пов'язаний проект літака або проект організації з проектом їх власного життя.

Проектування у сфері освіти взяло свій початок та з часом стало основою технічної освіти, коли учні виконували проекти своїх виробів на креслярських дошках, в майстернях під час навчання. Згодом, структуру методу проектування було перенесено на соціальну сферу, яку розуміли як діяльність та активність, яка обрана вільно та виконується охоче, результатом якої є вирішення певної проблеми або втілення певної ідеї [1, с. 63].

Поняття «проект» можна розглянути з точки зору результату та з точки зору процесу. В першому випадку, проект – це умовний або очікуваний результат структурованої та прогнозованої діяльності, який заснований на певній поставленій цілі та готовий до практичного вирішення проблеми або реалізації ідеї. В другому випадку проект – це процес виконання спланованих заходів, які передбачають цілеспрямовану діяльність людей для досягнення поставленої ними мети [4, с. 36]. Структурою проектно-технологічного підходу визначено технологію яка має мету, певну сукупність задач, принципів, підходів, методів, засобів, форм та прийомів які застосовуються для розробки і реалізації проекту [6, с. 13].

Досвід залучення учнівської молоді до активної добровільної діяльності в Україні та за кордоном суттєво відрізняються. Наприклад в Україні практика волонтерства дуже повільно розвивається, порівняно з такими країнами як США, Німеччина, Італія, Франція, Китай та Південна Корея. Це відбувається з двох причин: по-перше через складну економічну ситуацію країни та по-друге через нестачу вільного часу, який молоді люди витрачають на додаткову роботу для задоволення фінансових потреб. У США, Італії, Франції та Кореї волонтерство є важливим елементом при влаштуванні на роботу. При влаштуванні на роботу в Україні, роботодавці, частіше за все, звертають увагу на досвід роботи в певній сфері, рівень освіти, та вимоги працівника. Такі речі як паспорт добровольця, позитивні характеристики та волонтерський досвід в інших країнах відіграють першочергову роль, а в Україні другорядну. У багатьох країнах волонтерство підтримується та заохочується державою. В Україні, на жаль, таке рідко можна зустріти, адже законодавством не прописані ніякі винагороди для волонтерів. Проте, подекуди можна зустріти матеріальні нагороди у вигляді знижок, оплати певних послуг і т.д. на рівні приватних організацій [3, с. 141]. Ви-

ще наведене показує, чому відношення українців до добровільної діяльності скептичне. Взагалі, по-перше, головною причиною скепсису є відсутність бажання до добровільної праці на рівні культури що формується у шкільні роки. А, по-друге, через матеріальну кризу в Україні, яка не дає змогу людині розвиватись, не задовольнивши першочергові особисті потреби та потреби своєї родини.

Одним із провідних способів реалізації потенціалу проектного менеджменту є соціальне підприємництво. Соціальне підприємництво – це діяльність що заснована на самоокупній основі із виробництва соціально продукту або послуги, але із застосуванням інноваційних технологій, де кінцевим результатом буде не тільки отримання прибутку, а вирішення суспільної проблеми [2, с. 34]. Соціальним підприємництвом займаються волонтери та соціальні підприємці. У якості новаторів та соціальних підприємців може виступати учнівська молодь, яка у період навчання не має постійної зайнятості та перебуває на забезпеченні батьків, а отже має можливість набратись необхідного досвіду та створювати власні соціальні проекти, а у перспективі – комерційні.

Продуктивне та раціональне навчання проектного менеджменту може здійснюватися за допомогою тьюторства. Основне завдання тьюторства – це супровід і підтримка досвідченими людьми менш досвідчених людей під час створення проекту [5, с. 20]. У ролі досвідчених фахівців можуть виступати студенти закладів вищої освіти, які будуть здійснювати навчання, супровід та підтримку учнів шкіл у процесі створенні та реалізації їх проектів.

Модель навчання проектного менеджменту шляхом тьюторства, була взята за основу під час впровадження проекту «Школа молодіжного муніципального лідерства» на базі факультету соціології та управління Запорізького національного університету. Метою даного проекту є залучення молоді до підготовки та реалізації муніципальних соціальних проектів різної спрямованості, а також стимулювання прогресивного розвитку громади міста шляхом впровадження практично орієнтованих програм громадянської муніципальної освіти для молодіжних аудиторій загальноосвітніх закладів. У співпраці студентів з викладачами факультету та адміністрацією, було проведено ряд тренінгів для учнів 9-11-х класів шкіл м. Запоріжжя:

- «Стратегування кар'єри»;
- «Ораторське мистецтво»;
- «Лідерство»;
- «Критичне мислення в контекстах інформаційного простору»;
- «Сучасні PR технології»;
- «Основи проектного менеджменту»;
- «Самоменеджмент як основа розвитку лідерських якостей».

Переважна більшість даних тренінгів була викладена приблизно у 60 школах м. Запоріжжя та Запорізької області починаючи з квітня 2018 року до травня 2019 року. Обов'язковим елементом у проведенні тренінгів був зворотній зв'язок. Для цього була розроблена спеціальна анкета, яка містила в собі ряд за-

питань, щодо якості тренінгу та контактні зв'язки з учнями. На даний момент в базі є 707 учнів. Проект показує, що є молодь яка зацікавлена у створенні власних проектів, але вони не знають як це зробити правильно і щоб це працювало. Тому у перспективі проект буде продовжувати роботу між студентами та учнями шкіл.

Зрозуміло, що формування свідомої соціальної активності учнівської молоді бере свій початок у школах. Учнівське самоврядування є підґрунтям формування соціально-важливих якостей. У цій сфері молоді люди здатні до активного генерування нових ідей та колективного розвитку. Наслідком такої плідної діяльності є сформований новий проект. А в найкращій спосіб втілення в життя проекту є проектний метод. Цей метод реалізується за певною логічно побудованою структурою, на основі якої будується все. Оволодівши цим методом, у молодих людей є можливість розвиватись в будь-якій сфері, наприклад: сфера бізнесу; соціальна сфера і т. д. Метод проектів є одним із найважливіших елементів соціальної активності та підґрунтям для набуття необхідних соціально важливих навичок, знань та вмінь у житті суспільства та самореалізації людини в будь-яких сферах життєдіяльності.

Література

1. Анісімов С., Анісімова Є. Управління проектами. Український досвід: монографія: К.: Вектор, 2006. 89 с.
2. Березняк І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва: монографія. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 50 с.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку: монографія / за ред. Т. Лях. К.: ВГЦ «Волонтер», 2003. 200 с.
4. Ігнатович Н., Гура В. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва: навч. посібник. К., 2014. 80 с.
5. Костина Н. Тьютор как сопровождающий профессиональное развитие педагогов. *Сибирский учитель*. 2006. № 1. С. 20-25.
6. Пахомова Н. Проектне навчання: навч. посібник. К.: Методист, 2004. 42 с.

«Мовний смак» сучасного українського суспільства

Парфьонова Дар'я Олександрівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ходус Олена Володимирівна, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, кандидат соціологічних наук, доцент

Закріплені норми літературної мови формують у суспільства відповідний мовний смак і спонукають до дотримання норм. Норма є більш традиційною та стабільною, ніж смак. Окрім норми, на смак впливають мінливі умови суспільного й особистого життя, соціальні запити на мову, ідеали і цінності, особливо естетичні. У сукупності це становить систему ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суспільної групи мовців (чи окремого мовця) щодо мови, її використання. Таку систему орієнтацій і називають мовним смаком (див.: [1-

4)].

Основою мовного смаку є чуття мови. Воно формується в процесі оволодіння мовою, засвоєння мовних знань, під впливом мовного і соціального досвіду та свідомого оцінювання і переживання мовних явищ.

У багатьох країнах люди говорять вдома на діалекті або на місцевій мові, а в офіційній ситуації – на державній мові, яку вивчають, як правило, в школі. Таку мовну ситуацію називають «диглосією». Диглосія характерна для України.

З початку 90-х років в Україні, як і на всьому пострадянському просторі, склалася нова соціально-політична, економічна і культурно-мовна ситуація. Останню, як і в більшості пострадянських країн, визначають три основні тенденції: формальне надання та декларування державного статусу рідної мови через обмеження російсько-національного білінгвізму; фактичне продовження, а то і посилення русифікаційного процесів, що на практиці призводить до залучення в бікультурна практику все більшого числа людей; все сильніше вплив інших культур і мов, особливо англійської, на культурно-мовні процеси.

Кінець XX – початок XXI ст. характеризується активними трансформаціями українського суспільства. У процесі швидких суспільних змін відбулися й значні мовні реформації, такі як «вибух» лінгвокреативності та вербалізація емоцій.

Мовна ситуація в сучасній Україні має наступні риси: відбувається активне порушення мовних норм, формування нових словесних стандартів, активне використання традиційних і моделювання нових лексико-граматичних формул.

Раніше джерелом літературної мови були художня література, тексти художнього мовлення, красного письменства. Сьогодні сучасна українська літературна мова розвивається, «оновлює» свою літературну норму здебільшого за рахунок мови ЗМІ, повсякденної розмовної комунікації, зокрема й репрезентованої і в інтернет-ресурсах.

На сьогоднішній день в Україні можна зафіксувати недостатню культуру усного й писемного публічного мовлення. Це пояснюється тим, що демократизація суспільства розширила коло людей, які виступають публічно – в парламенті, пресі, на мітингах та в інших сферах масового спілкування. Частіше почали використовуватися просторіччя та діалекти на публічних виступах.

Відбувається проникнення в літературну українську мову елементів просторіччя, вульгарності, жаргонів, запозичень з англійської мови, а також індивідуальних, саморобних новотворень.

Як в усних виступах, так і в писемній формі (особливо в текстах реклами, в оголошеннях, назвах товарів) простежується величезна кількість позанормативних елементів. У мові художньої літератури та в розмовному жанрі естради стали значно частіше використовувати «суржик» – як засіб комізму та джерело мовного реалізму. Зараз з'являється все більше людей, які спеціально розмовляють суржиком.

Підсумувавши, можна зафіксувати, що для української мовної ситуації характерний білінгвізм. Просторіччя та діалекти починають з'являтися у публічній сфері. Відбувається оновлення літературної мови під впливом як мовних,

так і позамовних чинників. Виразними тенденціями української мови на сучасному етапі її розвитку є поповнення лексичного складу мови новими словами.

Література

1. Космеда Т.А. Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 44-55.
2. Нові тенденції розвитку української мови: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. О.В. Бабакова. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 96 с.
3. Жарко С.Ю. Тенденції сучасної української літературної мови та їх відображення в мові ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Соціальні комунікації*. 2016. № 16. С. 64-70.
4. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 3-15.

Оптимізація процесу реформування державної освітньої політики в сфері вищої освіти України

Пересипко Марія Олександрівна, студентка спеціальності «Політологія» Запорізького національного університету

«Для розкриття всього потенціалу Європейського простору вищої освіти необхідне постійне вдосконалення систем вищої освіти і розширення участі», – говориться в Єреванському комюніке [1]. Дослідимо шляхи розкриття цього потенціалу в даній роботі.

Існує ряд проблем, вирішення яких є актуальним та обов'язковим для досягнення ефективних, видимих результатів впровадження Болонського процесу, що є однією із ключових стратегічних цілей розвитку вищої освіти в Україні. А саме: окрім формальної приналежності до європейського освітнього простору, зорієнтованість на 3 основні принципи: мобільність, працевлаштування студентів, конкурентоспроможність українських університетів.

1) Мобільність передбачає вільне переміщення студентів між університетами, країнами, можливість безперервного навчання в різних закладах освіти.

2) Працевлаштування студентів після закінчення ними навчання – за фінальним рахунком основна мета навчального процесу, а тобто всього реформування вищої освіти.

3) Конкурентоспроможність українських університетів важлива складова через те, що від неї залежить гармонійний розвиток всіх інших сфер, наявність самої платформи для цих змін.

Для досягнення цих поставлених цілей необхідно, по-перше, переформатувати вектор реформування: із внутрішнього, формального характеру, який зводився до пристосовування вищої освіти до нових завдань, до інтегрування національної системи освіти в європейський простір.

Замість того, щоб повноцінно перейти на іншу навчальну платформу, в Україні адаптують добре знайому до нових вимог керівництва, не змінюючи її суті, як і свого способу мислення. Болонську систему розраховано на ліберальні

цінності та ринкові відносини, тоді як радянська система забезпечує вишам більше контролю й потребує від них менше гнучкості.

Здається, українці просто на рівні свідомості не готові до боротьби за ринкову систему освіти, бо це означає збільшення відповідальності, послаблення контролю та значні соціальні потрясіння [4].

У контексті цього обов'язковою складовою процесу реформування повинні стати зміни в свідомості, в сприйнятті цих реформ. Необхідне усвідомлення їх значущості, реальності змін та довгостроковості перспектив, які можуть відкритися із цими реформами. Тим паче, що від безпосередньо учасників процесу (викладачів, студентів) дані зміни не вимагають серйозних матеріальних внесків, тільки в безпосередній діяльності щодо внесення змін в навчальний процес. Українському суспільству вкрай важливо перебороти страх змін, зрозуміти, що час звільнятися від радянських пережитків та разом прямувати в напрямку європейської інтеграції. Головне – усвідомлення того, що саме від дій суспільства залежить результат впровадження, а від парламенту та уряду тільки прийняття рішення.

Щодо тих напрямків оптимізації процесу реформування освітньої політики, то можна виділити їхній певний перелік:

1. Завершення розробки та прийняття необхідної законодавчо-нормативної бази реформування національного освітнього простору відповідно до зобов'язань України як країни-учасниці Болонського процесу.

2. Реформування структури органів державної влади, відповідальних за вищу освіту з метою оптимізації мережі ЗВО України.

3. Завершення формування національної системи кваліфікацій, зокрема, розробка принципів, механізмів та процедур запровадження докторського навчання як третього Болонського циклу відповідно до структурованих докторських програм.

4. Створення системи оцінки якості вищої освіти за європейськими стандартами і нормами.

5. Реалізація комплексного підходу до запровадження системи ECTS з урахуванням змістовного аспекту програм та наближення навантаження викладачів до європейських стандартів.

6. Розширення українськими ЗВО практики запровадження спільних програм та присвоєння ступенів спільно з ЗВО інших країн.

7. Державні гарантії і фінансове забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі.

8. Поглиблення соціального партнерства ЗВО з роботодавцями, громадянами і соціальними об'єднаннями та залучення їх до процесу вироблення і прийняття рішень з проблем вищої освіти. Створення системи гарантій співробітництва студентства, профспілок, бізнес-партнерів у рамках Болонського процесу, зокрема, для постійного збільшення обсягів працевлаштування випускників першого циклу – бакалаврів.

9. Законодавче та інституційне забезпечення, фінансова підтримка процесу інтеграції вищої освіти, наукових досліджень і виробництва.

10. Розвиток соціального виміру Болонського процесу в напрямку забезпечення доступності вищої освіти всім верствам населення, а також впровадження принципу освіти протягом життя, освіти для дорослих та неперервної професійної освіти [2].

Також існує тенденція масового відтоку висококваліфікованих професіоналів. Тому назріває необхідність стримувати цей процес, оскільки він позбавляє країни, що пережили перехідний період, висококваліфікованих спеціалістів, які потрібні для прискорення їхнього соціально-економічного розвитку.

Для ефективного запровадження основних аспектів Болонської конвенції освітня політика країн європейського співтовариства повинна враховувати засади загальності освіти, неперервності освіти, цілісності та диференціації освітньої системи. Також істотними вважаються гнучкість і мобільність освіти, гуманізація вищої школи, поєднання освітніх реформ зверху й інновацій знизу, децентралізація вищої освіти, економічність та оптимальність рішень з урахуванням стратегічних перспектив розвитку й ефективності галузі вищої освіти [3].

Отже, напрямками оптимізації процесу реформування освітньої політики вищої школи ми виділили ті, що відносяться безпосередньо до продовження процесів базового законодавчого та виконавчого унормування відповідно із нормами Болонського процесу. Окрім цього, особливе місце має постійна орієнтація на базові принципи, що закладені в сутності цієї освітньої системи, а саме: принципи мобільності, працевлаштування студентів, конкурентоспроможності українських університетів. Прагнення до реальної реалізації даних принципів, звільнення від формалізації процесів. В цьому значну роль мають зіграти якісна зміна в свідомості студентів, викладачів, адміністрації вищих навчальних закладів щодо усвідомлення значущості процесів, що відбуваються, їхньої реальної користі в майбутньому. Також необхідні якісні зміни в процесах, що стали наслідком впровадження Болонської системи в українських реаліях. Головне, на наш погляд, – те, що всі процеси реформування в освітній сфері в період модернізації політичної системи як до більш демократичної та західноєвропейської повинні здійснюватися у взаємодії владних структур, громадянського суспільства та суспільства загалом. Тільки в такому випадку ми зможемо говорити про якісні зміни в освітній політиці України.

Література

1. Байденко В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения. URL: <http://vovr.ru/upload/Bajdenko1.pdf>
2. Батченко Н. Болонський процес в Україні: пріоритетні завдання та виклики сучасності. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/conf2013/section1/article_batechko.pdf.
3. Богачевська І., Карпенко М. Болонський процес в Україні: стан та проблеми реалізації. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/09.htm>.
4. Зубченко Я. Болонська система «по-українськи»: лінь та маніпуляція. URL: <https://osvita.ua/vnz/52421/>

Медіатизація і комерціалізація сучасного спорту

Перепелиця Денис Олександрович, студент спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гудзенко Олеся Зеновіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Професійний спорт завжди був міжнародним продуктом, проте разом з процесом глобалізації, що проходить по всьому світу на рубежі століть, він змінюється на транснаціональний стан. Наочною ознакою процесу глобалізації спорту можна назвати хоча б міграцію спортсменів, які не тільки переїжджають з країни в країну, щоб брати участь у всіляких змаганнях, а й надовго залишають батьківщину, укладаючи контракти із зарубіжними спортивними організаціями. Таким чином, в клубних командах тієї чи іншої країни виступають гравці іноземного походження, ні етнічно, ні культурно ідентичні цій державі. Подібні зміни відбуваються і в середовищі шанувальників спорту, які підтримують і стежать за виступами команд і спортсменів незалежно від їхніх громадянської та національної належності [1].

Технологічно-економічний вимір глобалізації представлено потужним транснаціональним ринком спортивного обладнання та екіпіровки. Спортивні бренди за своєю вартістю і популярністю не набагато поступаються кращим торговим маркам індустрії моди. Так, за останніми даними журналу «Forbes» найдорожчим спортивним брендом, став «Nike», виробник спортивного одягу і взуття. Екіпірування компанії «Nike» користується популярністю і продається в абсолютній більшості країн світу, тому не дивно, що вартість марки становить рекордні 10,7 мільярдів доларів. Інший виробник спортивного одягу, фірма «Adidas» займає третю позицію в рейтингу, її бренд оцінюється в 7,3 мільярда доларів. Компанія «Reebok» – ще один великий постачальник екіпіровки для занять спортом, на шостому місці з двома мільярдами доларів.

«Спорт адаптувався до умов інформаційного суспільства, в якому уявлення і досвід людини немислимі без посередництва мас-медіа. Він став одним з найбільш популярних світових шоу, у виробництві і розповсюдженні якого ключову роль відіграють ЗМІ» [2]. У «суспільстві вражень» частка тих, хто бере участь в спортивних змаганнях, і навіть тих, хто їх відвідує, незрівнянно менше аудиторії телевізійних і інтернет - вболівальників. Звичним місцем побутування спорту став телеекран: з його допомогою змагання вийшли на глобальний рівень і адресуються всім.

Отже, медіатизація спорту – це процес трансформації спорту внаслідок інформаційного впливу ЗМІ, що позначається на суспільній поведінці учасників спортивних практик, особливостях роботи спортивних установ, способах взаємодії «аудиторії» (поціновувачів спорту, вболівальників) та спортивних діячів (спортсменів, команд, спортивних товариств) та інших суспільно-культурних процесах. Для того, щоб зробити спорт медійним, необхідна була певна перебудова міжнародних спортивних змагань та національних чемпіонатів відповідно до світової моделі спорту як видовища. Деякі види спорту бу-

ли змушені змінити свої правила і порядки проведення зустрічей так, щоб їх новий формат був пристосований до вимог телепередачі.

Література

1. Галкин В.В. Экономика спорта та спортивный бизнес. М.: Кнорус, 2006. 320 с.
2. Вацеба О. Феномен зарубіжної української спортивної періодики (до 45-річчя випуску журналу «Наш Спорт» (США). *Науковий світ*. 2009. № 9. С. 26-33.

Роль національного чинника в формуванні організаційної культури

Проніна Марія Олександрівна, студентка спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Приймак Юлія Олександрівна, доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук, доцент

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, поширюють явище міжнародної кооперації та зумовлюють прихід нових компаній на вітчизняний ринок. Українське суспільство сьогодні знаходиться в умовах трансформаційних змін, а тому потребує дієвих механізмів та програм, які спрямовані на розвиток економічного та інвестиційного потенціалу країни. Прихід нових компаній на вітчизняний ринок зумовлює актуальність даної теми, адже ефективність роботи організації залежить, перш за все, від її працівників. Організаційна культура має бути не лише невід'ємною складовою постійного моніторингу та оцінки з боку керуючої ланки, а й має враховувати національні відмінності, менталітет та особливості географічного розташування компанії. Сьогодні ефективність міжнародного бізнесу багато в чому залежить від розуміння культурних відмінностей різних країн, націй та можливостей адаптуватися до них.

Дану проблематику досліджували представники соціології, соціального менеджменту, загальної теорії організації. Так про роль національного чинника в формуванні організаційної культури писали Г. Хофстед, С. Іошумурі, Г. Лейн, Дж. Дістефано, У. Оучі, У. Нойман, Е. Холл та інші. Серед пострадянських вчених, які розглядають дану проблематику у своїх роботах, варто відмітити праці О. Віханського, А. Наумова, А. Белорусова, О. Кириченко, О. Рогача, Л. Симонової, В. Куриляк та інших.

У цій публікації ми ставимо за мету проаналізувати роль національного чинника в формуванні організаційної культури.

Поняття організаційної культури нерозривно пов'язано з культурою підприємництва, яка склалася у конкретному суспільстві в цілому. Можна погодитися з твердженням української вченої О.В. Харчишиної, яка визначає організаційну культуру у вигляді соціального явища, яке виникає в конкретній організації. При цьому дане поняття включає у себе ті норми, цінності, ролі та правила, які спрямовують діяльність компанії, формуючи систему взаємовідносин між її елементами [1, с. 96].

Яскравим прикладом необхідності врахування національного чинника при формуванні організаційної культури є гуртки контролю якості в Японії. Вони

виникли у 50-х роках минулого століття, а їх основна ідея була наступною: група працівників регулярно збирається на добровольчих засадах для виявлення проблем, які впливають на якість продукції та ефективність виробництва, пропонуючи методи їх усунення. Проте спроби перенести досвід Японії на США та країни Європи не увінчалися успіхом, адже рішення не було прийнято працівниками організацій. Це підтверджує думку про те, що надбане в межах однієї культури може бути абсолютно неприйнятним для представників іншої, через їх національні відмінності [2, с. 523].

Розробки нідерландського соціолога Герта Хофстеда стосовно національного в організаційній культурі знайшли велику підтримку серед європейських та вітчизняних вчених. Соціолог виділив п'ять змінних, які на його думку важливі при вивченні даної проблематики: дистанція влади, рівень індивідуалізму, мужність, намагання уникнути невідомого та орієнтованість на довгострокову перспективу [3, с. 156]. Модель Хофстеда дає можливість виокремити індекс прояву цих факторів та описати ознаки, що притаманні типовій організаційній культурі певної країни.

Г. Лейн та Дж. Дістефано [4] у своїй моделі розглянули шість ключових проблем, з якими суспільство зіштовхується в історії свого розвитку: ставлення людини до природи, орієнтація у часі, переконання про природу людини, орієнтація на діяльність, взаємовідносини між людьми та орієнтація у просторі. Автори запевняють, що саме ці показники знаходять відображення у національній специфіці організаційної культури у прояві стилю управління та контролю, організаційного клімату тощо.

Аналіз цих та інших концепцій, ознайомлення з результатами досліджень вчених різних галузей науки та підходів щодо зазначеної тематики дає можливість виокремити основні відмінності організаційної культури в залежності від національного фактору, а саме:

- ознаки якої культури, Заходу чи Сходу, притаманні конкретній організації. Основними для західної культури є динамічність, готовність до різких змін та бурхливий розвиток. Тоді як культура Сходу вирізняється прихильністю до традицій, стійкістю та непорушністю;

- стиль управління притаманний даній державі;
- колективна чи індивідуальна відповідальність;
- ступінь готовності до змін та ризиків;
- інтеграція чи диференціація всередині компанії.

Розуміння цих проявів національного в організаційній культурі дає змогу чітко виокремити схожі та відмінні риси роботи компаній.

Отже, національний чинник відіграє важливу роль у формуванні організаційної культури. Глобалізаційні процеси сьогодні зумовлюють взаємне проникнення культур одна в одну та зближення раніше несумісних моделей. Система організаційної культури, притаманної українському суспільству, сьогодні є в певній мірі хаотичною, адже формується під впливом національних особливостей та запозичених успішних кейсів інших країн. Курс України на євроінтеграцію актуалізує питання збереження національної самоідентичності та необхід-

ності врахування специфіки ведення бізнесу на території нашої країни. Саме такий підхід дасть змогу ефективно перенести досвід іноземних компаній у реалії українського бізнес-середовища.

Література

1. Харчишина О.В. Роль символічної підсистеми у процесі формування організаційної культури. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова. Серія: Економіка*. 2015. Т. 20, № 2 (2). С. 94-97.
2. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник. М.: Магистр: ИНФРА-М, 2016. 656 с.
3. Молл Е.Г. Менеджмент: организационное поведение. М.: Финансы и статистика, 2015. 288 с.
4. Lane H.W., Maznevski M.L. *International Management Behavior: Global and Sustainable Leadership / 8th Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 424 p.

Міжпоколінська специфіка соціальних практик татівства

Проценко Олексій Сергійович, студент спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Історичні особливості розвитку країни та наявні соціальні практики свідчать про те, що уявлення українців щодо сімейно-рольових відносин та соціальних ролей в родині певним чином відрізняються від загальноєвропейських. Проблемна ситуація полягає у низькому рівні залучення батька до процесів виховання та взаємодії з дитиною, а у випадках розпаду сім'ї (найчастіше, за умов розлучення) – його повним виключенням з даних процесів, що відбивається на процесах соціалізації дитини, її соціальному самопочутті, самосприйнятті, соціальних практиках взаємодії та життєвому сценарії [1-2].

У проведеному дослідженні була зроблена спроба виявити міжпоколінну специфіку соціальних практик татівства та напрями їх трансформацій серед мешканців міста Запоріжжя. Під час проведення дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя був використаний метод масового опитування у формі очного анкетування. Респонденти були поділені на дві вікові групи: 18-28 та 55-65 років, відстань між якими склала одне покоління.

Обсяг вибіркової сукупності склав 383 особи: 163 особи 18-28 років (83 чоловіка та 80 жінок) та 220 осіб 55-65 років (88 чоловіків та 132 жінки). Виходячи з результатів дослідження, можна стверджувати, що чоловіча гендерна роль у сім'ї набула трансформацій, а власне результати дослідження дозволили виділити напрямки змін.

1. Збільшився вік, коли чоловіки стають батьками, що, на нашу думку, можна пояснити декількома причинами: збільшенням тривалості життя населення у країні протягом ХХ століття (для України кінця ХІХ століття даний показник становив 27 років); розвитком так званого «відповідального підходу» до батьківства, який передбачає планування та попередню підготовку батьків до наро-

дження дітей, планування їх виховання, освіти та особистої участі у житті власних дітей; зростанням соціальних вимог до батьків щодо забезпечення належного рівня її виховання та розвитку, що відбивається на зростанні віку народження дітей та так званому відкладеному батьківству, наявність якого починає фіксуватись в сучасній Україні.

2. Збільшився рішень освіти чоловіків що, на нашу думку, можна пояснити наступними причинами: збільшенням попиту на ринку праці професій, які потребують високого рівня освіти та кваліфікації; переходу держави до нового типу відносин та загальною тенденцією до збільшення рівня освіченості серед громадян як в Україні, так і у світі в цілому.

3. Значно зменшилась кількість дітей, які були народжені у родинях, що, на нашу думку, можна пояснити декількома причинами: відходом від патріархального типу родини та становленням родини нуклеарної, що є загальною тенденцією для європейських країн у ХХ столітті; економічною кризою у період становлення української державності, збідненням населення та прийняттям рішення щодо народження лише однієї дитини; погіршенням епідеміологічної ситуації з інфекціями, що передаються статевим шляхом та, як наслідок, зростання рівня захворюваності репродуктивної системи як у чоловіків, так і у жінок.

4. Рівень залученості батька до хатньої роботи дещо збільшився, проте залученість батька до «типово чоловічої» діяльності у вихованні залишається незмінною. Це, на нашу думку, можна пояснити наступними причинами: загальною тенденцією до рівномірного залучення матерів та батьків у сфері економічного забезпечення родини; збереженням тенденцій продукування гендерних стереотипів у системах освіти та виховання щодо розподілу видів діяльності на «чоловічу» та «жіночу».

Література

1. Кон И. Мужчина в меняющемся мире. М.: Время, 2009. 496 с.
2. Хомишак О. Образ батька на тлі української літературної спадщини. *Молодь і ринок*. 2012. № 1. С. 111-113.

Репрезентація національної ідентичності в спорті

Пятковський Максим Геннадійович, студент спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Демичева Алла Валеріївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Своє наукове обґрунтування спорт як інструмент формування позитивного іміджу країни та національної ідентичності за кордоном отримав у 1980-і рр. в концепції «м'якої сили» професора Гарвардського університету Дж. Ная. На його думку, сила держави у зовнішній політиці полягає в можливості домагатися від інших бажаних результатів, проте далеко не завжди ця сила повинна ототожнюватися з військовою міццю. У геополітичних умовах ХХІ ст. все бі-

льшого розповсюдження отримують несилові методи впливу, серед яких: духовна і матеріальна культура, творча міць нації, привабливість соціального ладу і моделі розвитку країни, в тому числі й спортивні успіхи держави.

Спорт, історично – це масштабне явище, що зачіпає великі групи людей. часів античності спортивні змагання – Олімпійські ігри – займали особливе місце в житті країни і її населення. На час проведення Ігор припинялися війни, конфлікти. Спорт виконував цілий ряд соціальних та політичних функцій, пропагував здоровий спосіб життя, що дуже важливо і для економіки, і для обороноздатності будь якої країни. Саме тому держава здійснювала контроль над спортом за допомогою відповідних нормативно-правових актів, державних програм і виділення фінансування.

У сучасному світі спорт стає невід’ємною частиною політики, інструментом формування позитивного іміджу держави, складовою частиною «Політичного». Отримання країною права на проведення престижного міжнародного змагання, яскраві перемоги атлетів активізують патріотичні почуття громадян, згуртовують націю, виступаючи як ефективний засіб консолідації мас. Крім того, проведення престижного спортивного заходу формує імідж держави за кордоном. Олімпійські ігри, Чемпіонати світу і Європи давно вже є не просто змаганням атлетів, а справжньою політичною боротьбою, оскільки спорт завжди був найбільш потужною формою національного самовираження. Все це дозволяє політичній еліті використовувати спорт як інструмент політичного впливу на світові співтовариства. Початком активного використання спорту як інструменту політики «м’якої сили» можна назвати період «холодної війни», який характеризувався суперництвом двох ідеологічних систем – СРСР і США. Сьогодні найактивніше використовують спорт як складову стратегії «м’якої сили» Південна Корея, Китай і США.

Що стосується українських реалій, то слід наголосити на тому, що невідомо, скільки б жителів нашої країни з гордістю називали себе українцями, якби не досягнення наших спортсменів на спортивній арені та чиновників, котрі здобули право на проведення в Україні неабиякої кількості міжнародних змагань, наприклад Чемпіонат Європи з футболу «EURO – 2012», фінал Ліги Чемпіонів у Києві – 2018 р. та ін. Дані соціологічних досліджень свідчать, що такі події, як і достойні результати спортсменів на міжнародній арені, є вагомим чинником формування національної ідентичності в нашій країні. Зв’язок між нацією та спортом привів шведського політолога С. Бейнвела («Спорт і політика») до висновку про те, що «три кити, на яких будувалася держава, сьогодні перетворилися на чотири: територія, населення, уряд та національна футбольна команда» [1, р. 16]. Дж. Рой зазначає: «У сучасному світі, що постійно змінюється, деякі фундаментальні принципи залишаються сталими. В епоху постмодерну можна змінити марку машини, перейти до іншої школи, переїхати до іншої домівки, держави, штату або провінції. Можна обирати релігію та віру, змінити ставлення до партій та ідеологій. Можна змінити подружжя через багато років подружнього життя, можна усиновити чужих дітей та відмовитися від власних. Але ви ніколи не дозволите собі змінити футбольну команду, якій симпатизуєте. Не пі-

длягає сумніву, що від колиски і до могили ви будете вірні тільки одній команді. Футбольні команди, особливо в еру глобалізації, стають вічним символом персональної, релігійної та національної ідентичності» (цит. за: [2, с. 68]).

В історії різних українських футбольних команд віддзеркалилась історія змагань української держави за незалежність, європейськість та створення власної національної ідентичності. «Кожна нація має свого спортсмена – легенду, який увійшов в історію нації», – пише С. Бейнвел [1, р. 23]. Такою легендою для української нації став «матч смерті» в окупованому Києві часів другої світової війни, коли футболісти «Динамо» провели серію переможних матчів з німецькими військовими. Деяким гравцям за перемогу довелося заплатити концтабором і життям. Ця подія стала одним з найгероїчніших епізодів в історії українського спорту. Прагнення України до незалежності від Росії завжди віддзеркалювалося у спортивній боротьбі між українськими та російськими футбольними командами. Символічними видаються десять років суперництва між московським «Спартаком» та київським «Динамо», яке завершилося перемогою українців, та неодноразові перемоги в чемпіонатах СРСР. У шестидесяті Базилевич, Лобановський, Каневський робили переможцями всіх киян. Адаже не вони стали у 1961 р. чемпіонами – це весь Київ став чемпіоном, кращим містом світу, де найкрасивіший Дніпро, найкрасивіші дівчата та найкращі футболісти!

Унікальним явищем в нашій державі став феномен консолідації руху українських футбольних фанатів навколо націонал-патріотичних подій, пов'язаних із Євромайданом. Починаючи з 19 січня 2014 р., ультрас приймали активну участь у зіткненнях на вул. Грушевського, згодом організували протидію т.зв. «тітушкам». 27 лютого 2014 р. ультрас уклали перемир'я між рухами фанатів різних клубів на невизначений термін. У тексті поширеної заяви в якості причини такого кроку було названо тиск органів правопорядку та органів влади на представників фанатського руху через висловлення ними мирної, громадянської позиції. Лідери ультрас пояснили, що відносини між ними повинні будуватися за принципом того, що вони, в першу чергу, є українцями. З огляду на традиційні неприязні стосунки між ультрас окремих клубів, такий крок для них був принциповим та першим в історії українського футболу. Хоча проблема використання потенціалу ультрас у політичній боротьбі та бізнес-конфліктах є достатньо гострою, і не лише для України. Популярність політично ангажованих перформансів, які сьогодні влаштовують ультрас, є привабливим для замовлення політичними гравцями, зацікавленими, наприклад, у дискредитації опонентів. Дедалі більше у середовищі футбольних фанатів мусується теза про те, що вони в подальшому можуть стати впливовою силою, яка буде виходити за межі футбольної тематики.

Отже, спорт є одним з важливих інструментів створення відчуття приналежності до нації. Історія свідчить, що згуртування спільноти та формування нації в багатьох випадках було наслідком існування зовнішнього ворога (дійсно існуючого або уявного), з такої точки зору стає зрозумілим важливість спорту для об'єднання спільноти. Він репрезентує уявні військові дії спрямовані на захист нації. Завдяки ідеї захисту від ворога в національних культурах вкоріню-

ються ідеї змагальності за національну незалежність. Спорт також виконує функцію, яка отримала назву «маркетинг нації». Громадяни держави, байдужі до політичної преси та національної літератури, виявляються причетними до нації завдяки емоційно насиченим спортивним видовищам, спортивним святкам та ритуалам. Оскільки нація – категорія політична, то, безумовно, спорт не може бути відділеним від політики. Історики спорту зазначають, що після того, як відбулася «спортивна революція» поняття «великий спорт» стало частиною поняття «велика політика».

Література

1. Bainvel S. Sport and Politics: A study of the relationship between International Politics. Linköpings Universitet. MScProgramme in International and European Relations. Master Thesis, January. 2005. 84 p. URL: <http://www.xn-divaportal-ru6e.org/liu/%20abstract.xsql?dbid=4453>.
2. Пелагеша Н.Є. Спорт як соціокультурний чинник формування національної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1 (10). С. 62-72.

Екологізація стилю життя українців як відповідь на кризу суспільства споживання

Раку Дар'я Олександрівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Комих Наталія Григорівна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Дослідники стилю життя визначають ряд тенденцій стилів життя у сучасному суспільстві (консьюмеризація, гедонізація, інформатизація, віртуалізація, інші), проте враховуючи наявність екологічної кризи, соціологи мало обговорюють тенденцію екологізації стилю життя.

Теоретична модель суспільства споживання доволі визнана у соціологічній науці. Загальноприйнято вважати, що у результаті розвитку капіталізму та економічного благополуччя у суспільстві формується відповідна система цінностей, і населення розподіляє установки, що спрямовані на споживання. Проте вже з середини ХХ ст. у західному суспільстві викриваються негативні наслідки індустріалізації та урбанізації, зростає стурбованість станом навколишнього середовища, очевидною стає екологічна криза.

Інтенсивне виробництво задля задоволення консьюмеристських потреб населення має чи не найвагоміший вклад у зміну клімату та забруднення навколишнього середовища. Усвідомлення значимості сучасних екологічних загроз не оминуло наукову спільноту: в ООН працює спеціальна комісія з проблем зміни клімату, XVII Міжнародний соціологічний конгрес у Гетеборзі отримав назву «антикарбонного» за превалювання екологічної тематики, доповідь Римського клубу 2017 року вкотре нагадує про глобальні екологічні проблеми [1, с. 241].

У соціологічній науці відсутня єдина концепція, що всесторонньо розкривала б сенс поняття «стиль життя», адже вона перебуває під впливом соціокультурних умов різних суспільств, і, таким чином, вписується у сучасні уявлення

про множинність теоретичного простору. Наприклад, класики соціології зверталися до описання стилю життя у капіталістичному суспільстві, що ще зберігало риси традиційного і тому стиль життя розглядався як системотворчий, стратифікуючий елемент, що забезпечує стабільність суспільства в умовах низької соціальної мобільності, утверджує різницю між класами та соціальними верствами за рахунок престижу [2, с. 13]. Науковці ж, що описують суспільство постмодерну часто звертають до категорії стилю життя як до способу самоідентифікації людини у суспільстві мозаїчної культури.

На нашу думку, підхід до визначення стилю життя П. Бурд'є має ряд переваг. Він описує стиль життя як систему практик, що повторюються у повсякденній поведінці та визначають положення людини в соціальному просторі. Стиль життя складається із практик у різноманітних полях: споживання, дозвілля, праця, здоров'я, участь у політиці. Виявити конкретний стиль життя у найбільш загальному вигляді для науковця означає розподілити людей на групи, які б відрізнялися низкою притаманних для них практик у кожному з полів, та описати ці практики [3, с. 65]. Саме споживацькі практики набувають статусу основного виду діяльності сучасної людини, і, відповідно до позиції П. Бурд'є, є формою відтворення стилю життя.

Докторка соціологічних наук Л. Бевзенко вважає екологізацію стилю життя реакцією на кризу суспільства споживання та витікаючої із неї екологічної кризи. На зміну споживацькій установці приходить екологічна, а також оформлюється специфічний тип світосприйняття, який можна назвати екологізмом [4, с. 89]. Саме екологізм як система установок стає основою для екологізації стилю життя – запровадження у повсякденне життя індивідів практик, що можна вважати екологічними.

За результатами традиційного аналізу документів та візуального аналізу публікацій у соціальній мережі Instagram були виокремлені прояви екологічного споживання як провідної екологічної практики українців:

- придбання екологічних альтернатив (мішечки із тканини, сумки, авоськи, металеві чи бамбукові трубочки для напоїв, багаторазові спонжі замість ватних, бамбукові зубні щітки, багаторазові засоби жіночої гігієни);
- придбання продуктів та напоїв, використовуючи мішечки, сумки, термочашки, таким чином, уникаючи одноразових пластикових виробів;
- вибір при покупці товарів таких, що продаються у екологічному пакуванні, та такому, що піддається переробці.

Підбиваючи підсумки, обсяги виробництва суспільства споживання нерозривно пов'язані із негативним впливом на довколишнє середовище. На екологічну кризу реагує і наукове суспільство (Римський Клуб, спеціальна комісія ООН), і пересічні люди, що набувають екологічного світосприйняття, а на зміну їхніх споживацьких установок приходять екологічні.

П. Бурд'є поділяв ідею суспільства споживання і приділяв увагу специфічному споживанню, що притаманне для різних стилів життя. Тому доцільно розглядати екологізацію стилю життя як своєрідну відповідь на кризу суспільства споживання і відзначити, що екологізація стилю життя полягає у залученні до

повсякденного життя індивідів різноманітних практик, що можуть вважатися екологічними.

Література:

1. Комих Н.Г. Місто Дніпро: ефекти екологічної репрезентації. *Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро*: монографія у 2 т. / В.В. Кривошеїн, О.Ю. Висоцький, В.В. Ніколенко та ін.; за заг. ред. професора В.В. Кривошеїна. Т. 1. Д., 2018. С. 241-257.
2. Панченко С. Еволюція категорії «стиль життя» в соціології. *Стилі життя: панорама змін*: [кол. монографія] / за ред. М.О. Шульги; [авт. кол.: М.О. Шульга, Р.А. Ануфрієва, Н.Л. Бойко та ін.]. К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. С. 11-24.
3. Киселев Е.А. Основные подходы к исследованию стиля жизни в социологии. *Вестник Пензенского гос. ун-та*. 2013. № 1. С. 63-67.
4. Бевзенко Л. Стили жизни переходного общества. К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2008. 144 с.

Домашнє насильство у сучасному українському суспільстві

Сучкова Єлизавета Романівна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гудзенко Олеся Зеновіївна, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент

Насильство в сім'ї, або домашнє насилля є однією з найпоширеніших форм порушення прав людини. Акти агресії, приниження та жорстокої поведінки зазвичай супроводжують протиправні дії проти когось із членів родини. Подібні дії призводять до розладів здоров'я, травм психосоматичного характеру, соціальної дезорієнтації та відповідних деструкцій у поведінці постраждалої особи, а також впливають на інших членів цієї родини, в тому числі на особу, яка вчиняє насильство. Найчастіше і найбільше потерпають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку, хоча саме про останню категорію говорять дуже мало [2]. Протягом тривалого часу в Україні на мікросоціальному рівні проблему насильства в сім'ї активно не обговорювали. Ініціаторами захисту жертв насильства стали правозахисні громадські організації, в першу чергу жіночі, які не лише розпочали рух проти насильства, але й спонукали державні органи влади до створення необхідної законодавчої бази щодо розширення державної системи захисту від насильства та інформування населення.

Для того щоб привернути увагу до проблеми, виміряти розповсюдженість явища насильства в сім'ї та розробити ефективні інструменти запобігання цьому явищу, потрібна відповідна статистична база, котра, слід визнати, все ж не може повністю відобразити всі аспекти цієї соціальної проблеми. З певною повагою ставлячись до вітчизняної статистики, слід визнати, що наявна інформаційна база щодо насильства в сім'ї все ще не є задовільною, оскільки й сама інформація є неповною та фрагментарною.

Соціологічні дослідження, сприяють детальному вивченню проблеми та дають можливість відповідним державним органам розробити інструменти

протидії цьому явищу. Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, рівня освіти та соціального статусу, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є жінки та діти. Так, за оцінками Світового банку від 20% до 50% жінок у різних країнах були жертвами фізичного насильства в сім'ї. Про аналогічну ситуацію говорить і офіційна українська статистика. Дослідження, проведені у різних країнах, свідчать, що до 30% дітей стикаються з різними видами фізичних покарань в сім'ї. Серед людей літнього віку потерпають від домашнього насильства від 4% до 6% [1].

Провідну роль у наданні інформації щодо насильства в сім'ї та підтримці жертв насильства відіграють українські та міжнародні неурядові організації. Наприклад, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна» надає статистичну інформацію звернень на Національну «гарячу лінію» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, проводить власні дослідження з приводу становища із домашнім насильством, надає дані для міжнародних правозахисних звітів тощо.

Отже, насильство – це проблема, яку не можна не помічати. Будь-яке насильство є руйнівним для розвитку особистості. Насильство – дія, за допомогою якої добиваються необмеженої влади над людиною, повного контролю поведінки, думок, почуттів іншої людини. Способами досягнення подібної влади та контролю є приниження, образи, погрози, залякування, маніпуляції, шантаж, загроза фізичного впливу, надмірне обмеження, а так само використання фізичного, психологічного, сексуального й економічного насильства.

Література

1. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї. *Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики*: [матеріали доповідей на міжнар. наук.-практ. Конференції, м. Київ (29-31 жовтня 2002 р.)]. К., 2002. С. 119-130.
2. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: Навч. посібник. К.: Центр навч. літ., 2006. 464 с.

Тенденції моди в молодіжному середовищі

Тичинська Катерина Вадимівна, студентка спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету

Скворець Володимир Олексійович, завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, доцент

Проблема феномена моди протягом багатьох століть привертала увагу як пересічних людей, так і вчених. Науковці розуміли, що за зовнішніми проявами моди криється більш глибока її сутність, а саме – її вплив на суспільство і окремого індивіда, на його смаки, вподобання, поведінку. Особливий вплив вона має на таку специфічну соціальну групу, як молодь. Молодіжне середовище характеризується такими рисами як мінливість, своєрідність, швидка зміна смаків та прагнення до всього нового та цікавого. Можна сказати, що молодіжна аудиторія являє собою найбільш вибагливу цільову аудиторію для дизайнерів, модельєрів та різноманітних шоурумів. Ще однією особливістю молодіжного

середовища є «вседозволеність», межі ненормального затираються (ще пару років тому плаття з кросівками було табу, зараз – частина повсякденного життя). В умовах поширення масової культури в молодіжному середовищі України посилюється вплив тенденцій розвитку моди на поведінку молоді.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу тенденцій розвитку моди на соціальні практики поведінки молоді.

Соціологічний аналіз модних тенденцій вимагає як обґрунтування теоретичних засад вивчення проблеми, так і аналізу практичних результатів, отриманих шляхом реалізації програми соціологічного дослідження.

Молодь завжди була об'єктом уваги дослідників, які розглядали різні аспекти цього специфічного явища: молодіжної субкультури (Е. Омельченко, Д. Петров, С. Сергеев); ціннісних орієнтацій молоді (Ю. Вовків, Н. Лапін, В. Чупров, Н. Медведєв). В останні роки виявився інтерес до вивчення споживацької поведінки молоді (З. Стівенсон), впливу віртуального простору на свідомість молоді (Ю. Фісенко, Н. Подлевська). Г. Блумер розглядає моду як засіб впровадження нових соціокультурних форм і адаптації до них у мінливому світі. Для вивчення тенденцій розвитку моди в молодіжних колах актуальними залишаються концепції П. Бурд'є, Г. Зіммеля, Т. Веблена.

Сучасні тенденції розвитку моди в молодіжному середовищі України проявляються в конкретних соціальних практиках. Серед них провідне місце займає *самоідентифікація молодої людини та її відношення до інших людей*. Тренд №1: нині в молодіжному середовищі є нормою: **бути ексцентричним, виділяти свою індивідуальність**, яскравість і неповторність. В молодіжному середовищі одяг – це засіб спілкування і залучення інтересу до своєї персони. Все це зумовлено такими змінами у світі, як пропаганда рівності різних соціальних груп, популярність низки політичних, суспільних рухів, ідеологій, що подібні фемінізму в прагненні до спільної мети: визначити, встановити і досягти політичної, економічної, культурної та соціальної рівності жінок та чоловіків [1], або боді-позитиву – соціальній течії, яка вчить позитивному відношенню до свого тіла, його повноцінного сприйняття та вільного самовираження [2]. Серед установок і цінностей сучасної молоді провідне місце займає пошук молодими людьми власного життєвого шляху. Важливим є отримання задоволення від життя (установка на гедонізм). Серед орієнтирів юного покоління визнається модним прагнення до «самовдосконалення» і «саморозвитку», під якими розуміються будь-які захоплення. Молоді люди вважають, що обов'язково потрібно випробувати себе в різних видах діяльності: життя краще, коли воно різноманітне [6]. Характерною рисою представників покоління Z постає впевненість кожної людини у власній винятковості.

Важливим трендом формування молодіжної моди є *ставлення до сім'ї та відносини з батьками*. Досить плідно працювали з темою проблеми готовності молоді до вступу в шлюб видатні філософи та педагоги минулого Д.Локк, Ж.Ж. Руссо, К.Д.Ушинський та ін. Вони розробили рекомендації щодо виховання дітей у сім'ї та підготовки їх до майбутнього шлюбу [4]. Однією з тенденцій поведінки покоління Z є *відсутність гендерної рівності* (традиційний погляд

на взаємодію статей і розподіл ролей в сім'ї: жінка – господиня і мати, а чоловік – добувач). Очікуваний вік вступу в шлюб і народження дітей – 25-27 років, що відрізняється від попередніх поколінь, представники яких одружувалися в значно молодшому віці. Для більшості молодих людей дорослі перестали бути абсолютним авторитетом, бо самі визнають, що діти вже перевершують їх у багатьох навичках. Молоді люди не відчують пієтету до старших, спілкуються з ними вільно і на рівних.

Тренд №3: **активна участь молоді в соціальних мережах** націлює молодь на мобільність. Сучасна молодь «народилася з телефоном у руках». Для неї онлайн – провідне визначення реальності, саме воно формує тренди. Місце молодіжних журналів, телепередач займають блоги у соціальних мережах. Якщо дослідити ринок праці і найбільш затребувані професії, то можна побачити, що ІТ-спеціалісти, SMM-спеціалісти знаходяться у ТОП-10 найбільш затребуваних професій в Україні [5].

У 2019 році з'явилась перша соціальна мережа, яка присвячена моді та трендам. Це значить, що мода вкоренилася в нашому повсякденному житті, а її поширенню сприяє «кліпове мислення», тобто мозаїчне (фрагментоване) сприйняття інформації. Молодь прагне вивчати і аналізувати інформацію у візуальному вигляді, а не в текстовому, що засвідчує факт про переважання серед молоді кліпового мислення, яке передбачає сприйняття у компактному вигляді матеріалів, що містять у собі великий обсяг інформації [4].

Ще однією *тенденцією розвитку молодіжної моди є відсутність у її функціонуванні довготривалих трендів*, оскільки мода швидко змінюється, а постійна лояльність брендам і стилям одягу відсутня.

Помітним трендом розвитку молодіжної моди є *вплив на неї ставлення людини до навколишнього середовища*. Тренд на екологічність та zero waste (з англ. – «нуль відходів») – це філософія, яка спрямовується на заохочування до зміни життєвих циклів ресурсів, так, що всі продукти використовуються повторно. З цього бачення витікає мода на сумки-шоппери, авоськи, багаторазові стаканчики та трубочки для напоїв, штучне хутро, переробку старих речей. На нашу думку, сучасна молодь відповідальніше ставиться до свого здоров'я та майбутнього нашої планети. Тенденції моди визначають не лише стиль одягу, а й загалом соціальні практики, що визначають лайфстайл сучасної молоді.

Дослідження впливу тенденцій розвитку моди на соціальні практики поведінки молоді дає підстави для таких висновків. Сутність моди полягає в тому, що це багатоманітний за своїми проявами соціокультурний феномен, який функціонує у найрізноманітніших сферах людської діяльності, має вплив на формування соціальних практик поведінки молоді. Виходячи з того факту, що молодіжне середовище сучасного суспільства – явище достатньо неоднорідне і в ньому спостерігаються різноспрямовані процеси, а мода має суттєвий вплив на поведінку молоді, постає необхідність відстеження впливу трендів розвитку моди на соціальні практики поведінки молоді. З одного боку, деякі властивості молоді (такі як здатність її представників бути ексцентричними, виділяти свою індивідуальність, зміна ставлення до сім'ї та відносин з батьками, активна

участь молоді в соціальних мережах) виступають підґрунтям формування тенденцій розвитку моди, а з другого боку, відсутність довготривалих трендів функціонування моди та вплив моди на ставлення людини до навколишнього середовища, створюють ситуацію невизначеності та розмитості впливу моди на соціальні практики поведінки молоді. Отже, вивчення соціології сучасної молоді не може бути достатньо повним і точним без врахування чинника впливу тенденцій розвитку моди на соціальні практики поведінки молоді. Дослідження цього впливу є важливою передумовою здатності владних структур своєчасно і ефективно вирішувати молодіжні проблеми в умовах нової соціальної реальності.

Література

1. Гомілко О. Фемінізм. *Філософський енциклопедичний словник* / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. К.: Абрис, 2002. С. 664.
2. Михайлова О., Еремеева К., Шелепина В. Что значит быть бодипозитивной? Конструирование идентичности участниц движения «Бодипозитив». *Современные исследовательские практики в социологии: Сб. материалов конференции молодых ученых* (Москва, 19-20 апреля 2017 г.). М.: ФНИСЦ РАН, 2017. С. 155-171.
3. Підготовка молоді до сімейного життя (соц.-псих. тренінг): Навч.-метод. посібник / Л.В. Долинська, Т.А. Демидова. К., 2002. 74 с.
4. Шестакова А. Клиповое мышление: как молодежь воспринимает информацию? *Youngspace*. 4 сентября 2019 г. URL: <https://youngspace.ru/faq/clipovoe-myshlenie-kak-molodezh-vosprinimaet-informatsiyu/>
5. Сайт пошуку роботи № 1 в Україні. URL: <https://www.work.ua/> (<https://rabota.ua/>)
6. Головатий М.Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 304 с.

Політична реклама в українському суспільстві

Толстік Юлія Олексіївна, студентка спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ходус Олена Володимирівна, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, кандидат соціологічних наук, доцент

Політична реклама є однією з найбільш поширених соціальних комунікацій. Її інформаційна функція полягає в оповіщенні, ознайомленні аудиторії з політичною акцією, кандидатом, партією, їх поглядами, пропозиціями, перевагами. Ми можемо також говорити про комунікативну функції політичної реклами, так як вона встановлює контакт між носіями влади або претендентами на місце у владних структурах і населенням, здійснює певним чином спрямовану адресну зв'язок між ними, використовуючи гранично доступну для сприйняття знакову систему; вона є свого роду провідником ідей, ретранслятором образів, символів, міфів. Об'єктом політичної реклами виступають особистість або партія, за якими завжди стоїть певна система поглядів на соціальні проблеми і способи їх вирішення, на оптимальні шляхи влаштування життя в соціумі, тому допустимо, на наш погляд, говорити про соціально-орієнтовану, ідеологічну функцію політичної реклами, тим самим виконуючи функції, які раніше здійс-

нювали агітація і пропаганда [1].

Не можна заперечувати суттєвий вплив політичної реклами на індивідів. За допомогою реклами, і політичної реклами зокрема, сьогоденне суспільство дивиться на себе і засвоює свій власний образ, причому образ цей ґрунтується зовсім не на оригінальному об'єкті, а виступає як симулякр. Тобто, політична реклама – це не що інше, як симуляція. По-перше, в ній зливається річ і інформація. Реклама – це не тільки «дискурс про речі», але і «дискурс-річ» [2]. Якщо, початкове завдання політичної реклами покликане повідомляти про характеристики того чи іншого кандидату або партії, згодом перестає відповідати своєму завданню і «утворює ідеальний, особливо показовий предмет системи речей», отримуючи тим самим віртуальну форму. Кандидат чи політична партія вже перестає бути просто предметом, пропонованим потенційному виборцю; вона перетворюється в певний символ, імідж, з яким зв'язується те чи інше почуття, поведінка, бажання. І останній момент, що характеризує політичну рекламу в якості симулякра – це фактор усунення реальності. Як відзначав Ж. Бодрійяр, достаток реклами завжди направлений до того, щоб не давати людині звернутися до реальності, щоб постійної фрустрацією поволі підтримувати в ньому почуття провини, щоб блокувати його свідомість в стані мрійливої задоволеності [3]. Але це не говорить про негативний характер реклами. Так, симуляція невідривна від самої сутності реклами, реклами, як виходить за рамки інформаційного повідомлення і стає одним з міфологічних компонентів сьогоденного світогляду. Проте, важливим, є на скільки віддаленим є створений образ від його оригіналу, а також задній фон.

В Україні, на думку науковця М. Розумного, електоральні вподобання визначаються саме «розкрученість» кандидатів чи партій, тобто суттєву роль у виборі грає впізнаваність активному суб'єкту виборчого процесу. При цьому, науковець також зазначає, про кризовий стан суспільних очікувань, суспільної довіри до політиків, що в свою чергу веде до кризи суспільної комунікації і недовіри до політичної реклами [4]. Це може бути пов'язано із постійним використанням протиставлення себе з іншими кандидатами, при цьому позиціонуючи себе як «рятівника», а свої політичних супротивників як «ворогів». Науковець А. Мельничук у визначає, таким чином у суспільній комунікації, зокрема в політичній рекламі відбувається постійне відтворення ряд негативних рис політичних процесів і їх суб'єктів. Виборці насичені досвідом отримання недостовірних або маніпулятивних повідомлень, що змушує їх ставитися до неї з недовірою [5]. Таке негативне ставлення до політичної реклами не дозволяє в повній мірі реалізувати базові функції реклами – донести інформацію про політичну подію, діяча, організації і мотивувати на бажане для комунікатора дію. І найголовніше – може блокувати інформування людини про те, що відбувається в сфері політики і, відповідно, в певній мірою впливати на зростання відчуження від неї і зростання абсентеїзму.

Тобто, в українському суспільстві характерна ситуація, коли при зіткненні з рекламними образами, індивіда охоплює бажання отримати те, що пропонується, проте це бажання не реалізується. Індивід постійно живе в просторі обі-

цянок та протиставлень між кандидатами та політичними партіями – все це призводить до постійної збудженості, заклопотаності, недовіри до політичних інститутів в цілому і веде до негативних наслідків, таких як абсентеїзм.

Література

1. Егорова-Гентман Е., Плешаков К. Политическая реклама. М.: Центр полит. консультирования «Никколо М», 1999. 240 с.
2. Емелин В. Постмодернизм и информационные технологии. URL: <http://emeline.narod.ru/articles02.htm>
3. Бодрийяр Ж. Система вещей. М.: Рудомино, 2001. URL: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ baudrillard-le-systeme-des-objets-8l.pdf>
4. Розумний М. Чому українці обирають тих самих. URL: <https://www.unian.ua/politics/1937231-chomu-ukrajintsi-obirayut-tih-samih.html>
5. Мельничук А. Политическая реклама как виртуальная личность: особенности восприятия. Акмеология. 2015. № 2 (54). С. 172-180.

Політична опозиція як інститут демократії

Чабан Поліна Петрівна, студентка спеціальності «Політологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тимченко Михайло Михайлович, доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук

У сучасному світі в умовах закріплення демократичних принципів розвитку політичної системи актуальним є питання діяльності політичної опозиції як інституту демократії та взагалі розумінням важливості опозиції як необхідного політичного явища. Саме через відсутність чіткого розуміння поняття опозиції неможливе будівництво адекватних відносин правлячої влади з опозицією, що сприяло би демократичному розвитку держави.

Опозиція – це політична партія або інші угруповання, які виступають проти політики більшості або правлячого режиму, пропонують альтернативну політику, інший спосіб розв’язання проблем. Опозиція є невід’ємним компонентом демократичного суспільства і правової держави. Вона запобігає монополізації влади. Відсутність опозиції призводить до втрати політичним режимом здатності до саморозвитку. У той же час опозиція може стати і дестабілізаційним суспільним фактором [4].

Інститут політичної опозиції є важливим механізмом забезпечення альтернативності, багатоваріантності у прийнятті рішень органами державної влади, відкритості, раціональності цього процесу [2]. Але необхідно розуміти, що ефективне функціонування цього інституту можливе лише в рамках тих режимів, де гарантуються та забезпечуються права громадян на вираження і відстоювання своїх інтересів, на протест у випадку їх порушення з боку органів державної влади.

Основними причинами формування політичної опозиції є: соціальне розшарування суспільства, національна нерівність, недосконалість виборчої системи, розчарування населення в ідеалах пануючого ладу, амбіції окремих полі-

тичних діячів.

Можемо говорити про наявність конструктивної та деструктивної політичної опозиції. Конструктивна опозиція критикує помилки правлячої партії, владних структур і пропонує ефективніші рішення, нерідко співпрацює з владою в загальнонаціональних інтересах. Деструктивна опозиція перетворює критику влади на мету, на засіб дискредитації влади, перших осіб держави, правлячої партії, відмовляється від співробітництва з владою. Наявність інституту опозиції є свідченням того що, у суспільстві та державі в цілому, є інші, ніж офіційні, точки зору, позиції, програми діяльності, з якими слід рахуватися і, якщо вони конструктивні, приймати на озброєння та до виконання. Саме в цьому випадку і необхідна конструктивна опозиція, адже вона дозволяє правлячій партії, державним структурам бачити їх недоліки, бачити своїх конкурентів. Деструктивна опозиція, у свою чергу, навпаки, може використовувати плюралізацію думок і дій для своїх цілей, саме тому вона займається критиканством, популізмом, заважає діям влади. При деструктивній опозиції не відбувається ніяких позитивних покращень у державі. У демократичному правовому суспільстві і державі необхідним є прагнення до конструктивної опозиції, оскільки її діяльність ґрунтується на праві та культурі, справжніх інтересах соціальних спільнот людей.

Характерним у процесі демократизації є інституціоналізація опозиції – закріплення її правового статусу. Таким чином для її функціонування існують певні правові передумови та гарантії: законодавче закріплення її права на існування; свобода слова і критики влади; право на вільне здійснення політичної діяльності; право брати участь у виборчій боротьбі та домагатися представництва в парламенті, в виконавчих і представницьких органах державної влади; захист прав меншості; фінансування опозиційних політичних партій і рухів з державного бюджету [5].

Часто вважається, що опозиція, як пряма противага владі, може призвести до напруження у політичному середовищі. Але, говорити про загрози можемо тільки в випадку, коли опозиція знаходиться за межами владних відносин, з неможливістю впливати на політичні рішення в державі. Тоді вона може використовувати позасистемні методи впливу. Також треба пам'ятати, що опозиція представляє голоси частини суспільства. Тому в демократичній державі необхідним елементом розвитку є співіснування правлячої влади та опозиції, з врахуванням думок всіх сторін.

Отже, політична опозиція є запорукою стабільності в державі. Тому, для підвищення ефективності діяльності опозиції необхідним є правове закріплення опозиції, її прав та обов'язків, механізмів впливів та співпраці з владою. Забезпечення опозиції можливості конкурувати з правлячою партією в політичному процесі, вільно висловлювати та відстоювати відмінну від офіційної точку зору позитивно впливає на усю політичну структуру суспільства та зменшує ризик виникнення гострих політичних та соціальних конфліктів і кризових ситуацій. Обмеження прав опозиції притаманне авторитарним й тоталітарним режимам і є порушенням свобод громадян. Відсутність опозиції в умовах демократії, як правило, призводить до зростання соціальної нестабільності. Тому, опозиція є

невід'ємним інституційним елементом політичної системи країн з демократичним політичним режимом.

Література

1. Сичова В. Сутність і форми взаємодії інституту політичної опозиції та державного управління. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/3/08.pdf>

2. Поліщук І.О. Інститут політичної опозиції за умов транзитивного державного режиму в Україні. Державне будівництво. 2011. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=DeBu_2011_1_39

3. Політична опозиція: навч. посібник / за заг. ред. В.А. Гошовської, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниша. К.: НАДУ, 2013. 208 с.

4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 4: Н-П. [б. м.]: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. 720 с.

5. Политическая социология: учебник для академического бакалавриата / под ред. Ж.Т. Тощенко. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во «Юрайт», 2018. 526 с.

Нація як соціальний конструкт: методологічний аспект аналізу

Яблуновський Артур Володимирович, студент спеціальності «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ходус Олена Володимирівна, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, кандидат соціологічних наук, доцент

У соціальних науках існує декілька підходів до визначення сутності феномену націй. Як правило, виділяють 3 основні підходи: примордіалізм, етносимволізм та модернізм.

Прихильники примордіалізму вважають, що нації в тій чи іншій формі існували завжди, а національність є одвічною властивістю людської природи. Примордіалісти розглядають нації як природні феномени, що утворились на основі спільного походження та території проживання певної групи. Також для прихильників цього підходу характерне детерміністичне розуміння ідентичності: «Національна ідентичність в рамках даної методології розуміється як незмінна тотожність, що приймається людиною раз і назавжди і що представляє собою більш розвинений, «вдосконалений» рівень етнічної ідентичності» [2].

У свою чергу, послідовники етносимволізму намагаються відшукати джерела сучасних націй серед етнічних структур, що історично їм передували. На відміну від прихильників примордіалізму, для яких характерно розуміння націй як феноменів, що виникли на основі процесів розширення структур «природної» спорідненості, для етносимволістів нації ґрунтуються, перш за все, на спорідненості символічній, наприклад, наявності спільних міфів, символів, цінностей та історичної пам'яті.

Найбільшого поширення набув модерністський підхід, прихильники якого вважають націю специфічним соціальним конструктом. Найяскравішими його представниками є Б. Андерсон, Е. Гобсбаум та Е. Геллнер. У цілому, можна ви-

ділити наступні основні постулати цього підходу [1]:

1. Нації (в нинішньому їх розумінні) виникають лише в епоху Модерну внаслідок розвитку капіталістичних відносин, індустріалізації, створення бюрократичних держав, секуляризації, появи загальної шкільної освіти тощо.

Домодерні суспільства були організовані за принципами, відмінними від національних. Наявність нації є ознакою того, що певна спільнота пройшла модернізаційний процес.

2. Відкидається ідея націоналістичних теоретиків про «природність» та органічний характер виникнення націй. Модерністи вважають, що виникнення націй і націоналізму – не фатальна закономірність, а, скоріше, випадковість, наслідок констеляції ряду суб'єктивних та об'єктивних чинників, причому суб'єктивні чинники переважають.

3. Модернові нації та націоналізми з'являються в другій половині XVIII ст. Хронологічні рамки можуть змінюватися залежно від конкретно-історичних обставин, проте основна залишається незмінною – йдеться про добу, обличчя якої визначили Промислова і Французька революції. Усе, що нагадує нації й націоналізм модерної доби, але виникло у попередні часи, належить до сфери формальних аналогій, випадковостей або ж винятків

4. Всі модерністські версії є євроцентристськими. Модернізаційні процеси та еволюція націй і націоналізму починалися в Європі або в європейських колоніях в Америці і тільки потім поширилися в усьому світі. Європейська модель нації стала взірцем для наслідування, відтворювалась і відтворюється нині в різних варіантах в усьому світі.

На наш погляд, саме модерністський підхід є найбільш продуктивним для вивчення як процесу появи націй, так і їх ролі в умовах нинішніх глобалізаційних процесів.

Література

1. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму. URL: <http://litopys.org.ua/kasian/kas06.htm>
2. Ростецька С. Національна ідентичність: природа, сутність та проблеми формування. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Філософсько-політологічні студії. 2016. Вип. 8. С. 218-225.

Зміст

Привітання учасникам конференції	3
Богомаз К.Ю., Сорокіна Л.М. Демографічні та міграційні процеси в Україні	4
Городяненко В.Г. «Повседневность» как объект историографического изучения	6
Денисенко І.Д. Проблемне поле конструювання сучасної соціологічної теорії у контексті рефлексивної соціології П. Бурдьє	12
Іваненко В.В. Українська національна ідея в ретроспективному вимірі ...	13
Катаєв С.Л. Страх в оптиці соціології: проблематика і аспекти дослідження	16
Кривошеїн В.В. Соціологія соціальних проблем у пошуках предметної сфери	17
Лепський М.А. Урбаністичні універсалиї та втрата стратегій цивілізаційного розвитку	20
Ніколенко В.В. Соціально-економічна думка І.Я. Франка	23
Радіонова І.О. Міжпоколінна солідарність: горизонт соціально-політичною справедливості	26
Скворець В.О. Зміна моделі соціального управління в пострадянській Україні	27
Требін М.П. Фундаменталізм як підґрунтя релігійного екстремізму	31
Ходус О.В. Деконструкція публічно-приватної топології соціального простору: комунікативний зріз	34
Гудзенко О.З. Сучасні суспільні рухи як чинник мобілізації громадських ініціатив	36
Демичева А.В. Громадські простори сучасних міст	38
Єрмакова Т.Г. Функції освіти у соціальному просторі українського суспільства: інтерпретація понять	39
Зубарева О.І. «Нове розуміння здоров'я» в сучасному суспільстві	40
Ключник Р.М. Сучасні міграційні процеси: соціально-політичний вимір	42
Ковальська-Павелко І.М. Історична пам'ять у предметному полі соціології музейної справи	44
Комих Н.Г. Просторова теорія у дослідженні екології міського середовища: евристичний потенціал	45
Легеза С.В. Між «охоронництвом» та «критицизмом»: поле літератури в грі із історією	47
Познанська К.В. Інтолерантність українців	50
Ратушна Т.О. Особливості розробки та реалізації концепту «безпечне місто»	52
Святненко І.О. Мізандрія і гомофобія в гендерній культурі України	54
Серга Т.О. Маніпулювання масовою свідомістю як ознака сучасного інформаційного суспільства	57
Сорокіна О.С. Соціальні практики насильства в українських сім'ях	59

Suima I. Communicative strategies and tactics in dialogical discourses of different language cultures	61
Шеломовька О.М. Проблемне поле соціалізуючого потенціалу кіно в умовах комерціалізації суспільства	64
Бублєєв В.С. Соціокультурні чинники формування масової споживачької поведінки	67
Зеленкевич М.П. Соціально-правова проблематика децентралізації: окремі питання конституційного регулювання інституту громад	70
Кузеванов В.М. Стратегии цивилизационного развития рынка земли	72
Сердюк О.В. Культурна специфіка концептів КІШКА та СОБАКА в англійській мові	76
Скляренко К.О. Дискурсивні зміни в структурах повсякденності: контекстуальні аспекти від традиції до постмодерну	79
Ашихіна А.С., Ратушна Т.О. Бюджет часу в життєдіяльності городян великого міста	81
Бахмацька Н.О. Стратегії полікультурної взаємодії студентської молоді	82
Безпалова О.С., Ратушна Т.О. Особливості конфліктних взаємодій в соціальних мережах	84
Болсун А.А., Бойко В.А. Становлення та функціонування ОТГ у контексті децентралізації: соціологічний аспект аналізу	86
Замковий М.Ю., Гудзенко О.З. Соціальні мережі як простір реалізації громадської активності	87
Зуєва О.С., Тимченко М.М. Використання риторики «захисту дітей та жінок» у політичній рекламі	89
Івахненко С.І., Гудзенко О.З. Тематизація «майбутнього» в соціологічному дискурсі	92
Калінчук О.А., Демичева А.В. Зовнішність мультиплікаційних героїв жанру аніме	94
Козак Д.В., Тимченко М.М. Спіндокторінг як сучасна рг-технологія: теоретичний аспект	96
Красно В.В., Кіндратець О.М. Переваги та ризики євроінтеграційної політики України	99
Левицька А.В., Редькіна Г.Н. Толерантність до тварин, чи є рішення? ...	100
Левченко О.О., Ходус О.В. Мозаїчне мислення як феномен сучасного суспільства	102
Макаренко М.А. Підприємництво: погляд класиків соціологічної теорії М. Вебера та В. Зомбарта	104
Маренюк О.В., Зубарева О.І. Експлікація наукових підходів щодо феномену політичного дискурсу	106
Михлик О.С., Бойко В.А. HR-стратегії на сучасному ринку праці	108
Онищенко К.С., Глазунов В.В. Проектно-технологічний підхід у залученні учнівської молоді до волонтерства	110
Парфьонова Д.О., Ходус О.В. «Мовний смак» сучасного українського суспільства	113

Пересипко М.О. Оптимізація процесу реформування державної освітньої політики в сфері вищої освіти України	114
Перепелиця Д.О., Гудзенко О.З. Медіатизація і комерціалізація сучасного спорту	117
Проніна М.О., Приймак Ю.О. Роль національного чинника в формуванні організаційної культури	118
Проценко О.С. Міжпоколінська специфіка соціальних практик татівства	120
Пятковський М.Г., Демичева А.В. Репрезентація національної ідентичності в спорті	122
Раку Д.О., Комих Н.Г. Екологізація стилю життя українців як відповідь на кризу суспільства споживання	124
Сучкова Є.Р., Гудзенко О.З. Домашнє насильство у сучасному українському суспільстві	126
Тичинська К.В., Скворець В.О. Тенденції моди в молодіжному середовищі	128
Толстік Ю.О., Ходус О.В. Політична реклама в українському суспільстві	131
Чабан П.П., Тимченко М.М. Політична опозиція як інститут демократії	133
Яблуновський А.В., Ходус О.В. Нація як соціальний конструкт: методологічний аспект аналізу	135

Наукове видання

Збірка матеріалів
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 4 жовтня 2019 року)

Здано на складання 10.10.2019. Підписано до друку 01.11.2019. Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 8,14. Обл.-вид. арк. 9,82. Наклад 100 пр. Зам. № 15

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017
видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95